

N:o 130.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående anslag till påbörjande af en kraftstationsanläggning vid Trollhättan samt angående uppgörelser med enskilda vattenverksägare därstädes m. m.; gifven Stockholms slott den 20 april 1906.

Under åberopande af bilagda utdrag af statsrådsprotokollet öfver civilärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå Riksdagen besluta

1) att en kraftstation för tillgodogörande af den staten tillhöriga vattenkraften i Trollhätte strömmar skall anläggas;

2) att till påbörjande af den för samma kraftstation erforderliga kraftkanalen, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det af styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk framlagda, med ritning n:o 2 betecknade förslag, mellan de å ritningen med A och B betecknade punkter anvisa ett belopp af 750,000 kronor;

3) att godkänna och antaga det framlagda, den 13 mars 1906 upprättade aftalet med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag angående förvärf för 2,500,000 kronor och öfriga villkor åt Kungl. Maj:t och kronan af alla samma bolag tillhöriga, inom Vassända-Naglums och Trollhättans socknar belägna fastigheter jämte vatten- och fiskerätt, med rätt för Kungl. Maj:t att i aftalet vidtaga de formella ändringar, som kunna finnas påkallade;

4) att likaledes godkänna och antaga det med ingenjören E. Stridsberg den 23 mars 1906 ingångna aftal A angående förvärf af Stridsberg tillhörig vattenrätt i Trollhätte strömmar m. m., med rätt för Kungl. Maj:t att i aftalet vidtaga de formella ändringar, som kunna finnas påkallade;

5) att godkänna och antaga det med Trollhättans pappersbruksaktiebolag den 23 mars 1906 ingångna aftal A angående förvärf af den

bolaget tillkommande vattenrätt i Trollhätte strömmar m. m., med rätt för Kungl. Maj:t att i aftalet vidtaga de formella ändringar, som kunna finnas påkallade;

6) att bemyndiga riksgäldskontoret att på rekvisition tillhandahålla Kungl. Maj:t de medel, tillhopa 3,250,000 kronor, som erfordras för kraftkanalens påbörjande och fullgörande af likviden till Trollhättans elektriska kraftaktiebolag; och

7) att medgifva, att de fastigheter med vatten- och fiskerätt, hvilka vid bifall till hvad under mom. 3, 4 och 5 föreslagits af Kungl. Maj:t och kronan förvärfvas, må ställas under förvaltning af styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk.

De till ärendet hörande handlingar skola Riksdagens vederbörande utskott tillhandahållas; och Kungl. Maj:t förblifver Riksdagen med all Kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

Under Hans Maj:ts,
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

G U S T A F.

Axel Schotte.

*Utdrag af protokollet öfver civilärenden, hållet inför Hans
Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stock-
holms slott den 20 april 1906.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern STAAFF,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena TROLLE,
Statsråden: TINGSTEN,
BIESERT,
friherre MARKS VON WÜRTEMBERG,
TAMM,
SIDNER,
HELLNER,
SCHOTTE,
BERG,
BERGSTRÖM.

Departementschefen, statsrådet Schotte anförde:

Innan jag ingår på det ärende, hvarom här är fråga, har jag ansett mig böra erinra om en del föregående åtgärder och beslut, som äga sammanhang med vattenkraftens vid Trollhättan utnyttjande. Jag erinrar sålunda först, att Riksdagen, med anledning af Riksdagens år 1895 församlade revisorers berättelse samt inom båda kamrarna väckta motioner anhöll uti skrifvelse den 11 maj 1896, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om en utredning rörande Nya Trollhätte kanalbolags rättsförhållanden till kronan.

Rättegångar
angående Nya
Trollhätte ka-
nalbolags för-
hållande till
kronan.

Af dessa motioner samt statsutskottets däröfver afgifna utlåtande framgår, att den begärda undersökningen hufvudsakligen skulle hafva till föremål att utreda, *dels* huruvida två af Väne härads ägodelningsrätt den 28 februari 1867 fastställda laga skiften, hvilka, då kronan därigenom tillskiftats endast områden å ömse sidor om kanalen, men kanalbolaget däremot, bland annat, områdena invid fallen, förmenades hafva skett kronan till förfång, tillkommit under sådana omständigheter, att möjlighet för desammas upphäfvande förefunnes, samt *dels* huruvida kanalbolaget hade skyldighet att till statsverket redovisa afkomst af åtskilliga bolagets så kallade enskilda tillgångar.

Beträffande berörda laga skiften — det ena mellan å ena sidan kanalbolaget, såsom ägare af ¹¹/₁₆ mantal Stora Hojum och hemmanet Lilla Hojum, och å den andra kronan, såsom ägare af återstående ⁵/₁₆ mantal Stora Hojum, ett kronohemman, hvartill bolaget dock på grund af dess privilegier hade perpetuell besittningsrätt, samt det andra afseende alla ägora till hemmanen Olidan och Åker, af hvilka det förra, som enligt privilegierna med perpetuell besittningsrätt innehades af kanalbolaget, ägdes af kronan och det senare af bolaget — förekommer att, sedan länsnotarien i Ålfsborgs län å kronans vägnar år 1896 anfört besvär öfver Väne härads ägodelningsrätts berörda, den 28 februari 1867 meddelade beslut, hvarigenom nämnda två laga skiften fastställts, under yrkande, på anförda skäl, att, då nämnda förrättningar icke kunde anses hafva mot kronan vunnit laga kraft, till följd hvaraf förrättningarna icke bort af ägodelningsrätten fastställas, ägodelningsrättens beslut måtte undanröjas, på det att kronan, hvilkens rätt blifvit genom förrättningarna kränkt, måtte beredas tillfälle att hos ägodelningsrätten anföra besvär däröfver, Kungl. Maj:t genom två särskilda utslag den 14 december 1896 funnit skäl ej vara anfördt, som kunde föranleda till undanröjande af de å ifrågavarande landtmäteriförrättningar meddelade fastställelser.

Hvad vidare angår den andra frågan, som den af Riksdagen begärda utredningen skulle afse, eller frågan om skyldighet för bolaget att till statsverket redovisa inkomst af bolagets så kallade enskilda tillgångar, så har, sedan å kronans vägnar mot kanalbolaget anställts rättegång rörande bestämmande af nya grunder för beräkning af bolagets behållna inkomst samt om skyldighet för bolaget att till kronan utgifva det belopp, som med tillämpning af dessa grunder befunnes utgöra kronans tillgodohafvande enligt 9 § i de för bolaget gällande, den 2 februari 1838 fastställda privilegier, Kungl. Maj:t genom dom den 18 augusti 1902 fastställt det slut, hvartill underrätterna i målet kommit och hvarigenom kronans i målet förda talan ogillats.

Den utredning, som i Riksdagens skrifvelse år 1896 begärdes, resulterade sålunda däri, att högsta domstolen meddelat domar, hvarigenom ogillats den af kronan mot kanalbolaget förda talan i de afseenden, som skrifvelsen afsåg.

Under det att de af kronan mot kanalbolaget anställda rättegångarna sålunda icke utfallit till kronans fördel, har emellertid kronan haft så mycket större framgång i de rättegångar, som under tiden pågått mot enskilda personer angående rätten till Trollhättefallen och vissa öar däri.

Rättegångar
ang. kronans
rätt till vattnet
i Trollhätte
strömmar.

I fråga om dessa rättegångars uppkomst och förlopp torde jag få erinra därom att, sedan genom nådigt bref den 7 november 1890 särskilda personer förordnats att afgifva förslag angående lämpligaste sättet för tillgodogörandet af den kronan tillhöriga vattenkraften vid Trollhättan, dessa kommitterade i underdånigt utlåtande den 7 maj 1894 framställt förslag att anlägga en kraftutagningsstation å Gullön för tillgodogörande af den vattenkraft vid Trollhättan, som enligt dessa kommitterades åsikt tillkomme kronan.

Under den syn, som för erhållande af tillstånd till utförande af denna anläggning af kronan jämlikt 1880 års förordning om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund begärdes, bestreds af en strandägare kronans rätt till de bägge Toppöarna, som äfven skulle af anläggningen beröras.

I den äganderättstvist om dessa öar, som kronan på grund af detta bestridande nödgades anställa mot nämnda strandägare, förklarades kronan genom en af Kungl. Maj:t den 30 december 1899 gifven dom vara ägare af öarna af det skäl, att de vore belägna i Trollhätte strömmar, till hvilka äganderätten af ålder tillkomme kronan.

Genom dom den 19 augusti 1901 i mål emellan kronan och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag angående rätten till vattnet utmed den nämnda aktiebolag tillhöriga västra stranden invid Trollhättefallen har Kungl. Maj:t vidare fastställt Göta hofrätts i målet meddelade dom, hvarigenom förklarats vara i målet utredt, att Trollhätte strömmar af ålder ansetts utgöra en kronan tillhörig egendom, i följd hvaraf kraftaktiebolaget inom det till nämnda kronoegendom hörande område af Göta älf icke kunde tillerkännas annan rätt till vattnet, än som kunde härledas från upplåtelser från kronan, samt att, emedan till Trollhätte strömmar måste räknas samtliga Trollhättefallen och således äfven det längst ned belägna fallet eller den så kallade Flottbergsströmmen, Trollhätte strömmar alltså komme att omfatta den del af älven, som började med Prästskedets fall och sträckte sig till slutet af Flottbergsströmmen.

På grund af omförmälda domar den 30 december 1899 och den 19 augusti 1901 var kronan ägare af samtliga Trollhättefallen med undantag af den rätt till vatten eller område å öar däruti, som kunde härledas genom upplåtelse från kronan. Däremot var Nya Trollhätte kanalbolag ägare af eller innehade besittningsrätten till östra stranden, hvarjämte Trollhättans elektriska kraftaktiebolag ägde den västra stranden. Kronan var alltså ägare af den vida öfvervägande delen af hela vattenkraften, men saknade erforderligt strandområde för att tillgodogöra sig densamma.

Proposition
vid 1902 års
riksdag.

För lösande af denna svårighet och då östra stranden ansågs böra användas uteslutande för Trollhätte kanals ombyggande, framlade Kungl. Maj:t vid 1902 års riksdag genom proposition, n:r 74, ett förslag, hvars hufvudgrunder voro, att för vattenkraftens tillgodogörande å västra stranden skulle anläggas två särskilda kraftstationer, den öfre af Trollhättans elektriska kraftaktiebolag och den nedre af kronan, att nämnda aktiebolag af kronan tillförsäkrades rätt att för all framtid för bolagets kraftstation tillgodogöra sig den vattenmängd, som på grund af blifvande laga synedom finge vid hvarje tid genom den till denna anläggning hörande tunneln framföras, samt att kronan i utbyte däremot, förutom en bestämd afgift, skulle af kraftaktiebolaget erhålla ett vid det nedersta fallet beläget jordområde för anläggningen af den kraftstation, som skulle tillgodogöra den nedersta delen af fallen, som kronan för sin räkning skulle bibehålla.

Sedan statsutskottet med mindre väsentliga ändringar hemställt om bifall till hvad i den Kungl. propositionen sålunda föreslagits, mot hvilken hemställan dock samtliga utskottsledamöter från Andra Kammaren reserverat sig, blef propositionen af Första Kammaren bifallen, men af Andra Kammaren afslagen, hvadan frågan för den gången förföll.

I den af Andra Kammarens utskottsledamöter afgifna reservationen hade bland annat framhållits, att fullständig utredning saknades, huruvida icke de för kraftuttagningen erforderliga anordningarna skulle med mindre kostnad kunna utföras på östra älfstranden, samt att, äfven om vid ifrågasatt ombyggnad af Trollhätte kanal en del af den vid denna strand belägna mark blefve för den nya kanalens framdragande erforderlig, möjlighet dock icke syntes vara utesluten för att utrymme för såväl kanalaneläggningen som vattenledning för kraftuttagning å denna strand kunde beredas, hvarjämte hemställts, att Kungl. Maj:t täcktes låta föranstalta om förnyad och fullständig utredning i ämnet samt till

Riksdagen inkomma med det förslag, hvartill en sådan utredning kunde gifva anledning.

Vid föredragning den 6 juni 1902 af Riksdagens skrifvelse med anledning af nämnda proposition, uppdrog Kungl. Maj:t, som fann särskild utredning böra genom sakkunnig person verkställas därom, huruvida icke vattenkraften vid Trollhättan, äfven under förutsättning att ifrågasatt ombyggnad af Trollhätte kanal komme till stånd, kunde ändamålsenligt tillgodogöras genom kraftuttagningens förläggande till älfvens östra strand, åt civilingenjören, numera professorn Johan Gustaf Richert att efter undersökning därom till Kungl. Maj:t afgifva det yttrande och förslag i berörda afseende, hvartill undersökningen kunde gifva anledning, hvarjämte Richert bemyndigades att, för den händelse mark för dylik anläggning erfordrades från af Nya Trollhätte kanalbolag disponerad jord, om förvärfvande för kronans räkning af denna mark med kanalbolaget preliminärt förhandla.

Berörda yttrande och förslag inlämnades af Richert den 30 december 1902 till jordbruksdepartementet, hvarefter ärendet den 3 februari 1903 remitterades till väg- och vattenbyggnadsstyrelsen för afgifvande af yttrande.

Vid 1903 års riksdag väcktes i Andra Kammaren en motion, däruti hemställdes, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes snarast möjligt inleda underhandlingar med Nya Trollhätte kanalbolag för utredande af, till hvad pris och under hvilka villkor i ofrigit all kanalbolagets fasta egendom samt för kanalverkets drift erforderlig lös egendom, med upphörande af alla kanalbolaget beviljade rättigheter och förmåner, kunde åt statsverket förvärfvas, samt därefter med förslag i ämnet till Riksdagen inkomma.

I anledning af motionen anförde Riksdagen i skrifvelse den 22 maj 1903 följande.

Enligt Riksdagens mening kunde ifrågasättas, huruvida icke Trollhätte kanal- och slussverk med dess tillhörigheter borde för statsverkets räkning förvärfvas, på det att genom statens försorg erforderliga åtgärder skulle kunna vidtagas till tidsenligare utveckling och ordnande af nämnda viktiga trafikled; och syntes denna fråga stå i så nära samband med frågan om tillgodogörande af den kronan tillhöriga vattenkraften i Göta älf vid Trollhättan, att dessa båda frågor borde gemensamt behandlas. Hvad sistnämnda fråga beträffade, vore dess afgörande till en början beroende på beslut om, å hvilken sida af Göta älf, den östra eller den västra, kraftuttagningen skulle förläggas. Därom påginge för närvarande undersökningar, i det att en af ingenjören J. Gust.

Motion vid
1903 års riksdag om inköp
af Nya Trollhätte kanalbolags egendom.

Riksdagens
skrifvelse
1903.

Richert på uppdrag af Kungl. Maj:t afgifven framställning med förslag i afseende å tillgodogörande af vattenkraften vid Trollhättan genom kraftuttagningsens förläggande till älvens östra strand vore öfverlämnad till utlåtande af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. Berörda, ingenjören Richert lämnade uppdrag innefattade äfven, enligt hvad Riksdagen inhämtat, bemyndigande för honom att, för den händelse mark för sistnämnda anläggning erfordrades från af Nya Trollhätte kanalbolag disponerad jord, å kronans vägnar preliminärt förhandla med kanalbolaget om förvärfvande för kronans räkning af sådan mark. Uppgörelse om dylikt inköp af mark syntes emellertid lämpligen böra ske i sammanhang med aftal om kanalverkets öfvertagande af statsverket, därest ett sådant öfvertagande finge anses önskvärdt. Och vid sådant förhållande syntes en utredning i det i motionen omförmälda syfte vara erforderlig.

På grund af hvad sålunda anförts anhöll Riksdagen, att Kungl. Maj:t tacktes med Nya Trollhätte kanalbolag inleda underhandlingar för utredande, till hvad pris och under hvilka villkor i öfrigt kanalbolagets fasta egendom samt för kanalverkets drift erforderliga lösa egendom skulle kunna för statsverkets räkning förvärfvas, samt därefter till Riksdagen inkomma med det förslag, hvartill förhållandena kunde föranleda.

Utredning af
presidenten
Annerstedt.

Vid underdånig anmälan den 3 oktober 1903 af Riksdagens nyssberörda skrifvelse behagade Kungl. Maj:t uppdraga åt f. d. presidenten Per Samuel Ludvig Annerstedt att efter underhandlingar med Nya Trollhätte kanalbolag till Kungl. Maj:t inkomma med utredning och förslag uti de i Riksdagens skrifvelse åsyftade afseenden.

Med underdånig skrifvelse den 12 mars 1904 inkom Annerstedt med utredning i ämnet samt öfverlämnade därvid af Nya Trollhätte kanalbolag godkändt förslag till kontrakt angående förvärfvande för Kungl. Maj:ts och kronans räkning af Trollhätte kanalverk och viss annan Nya Trollhätte kanalbolags egendom.

Proposition
till 1904 års
Riksdag an-
gående för-
värfvande af
Trollhätte
kanalverk
m. m.

Sedan Kungl. Maj:t genom proposition, n:r 113, föreslagit 1904 års Riksdag, bland annat, att, med godkännande af omförmälda förslag till kontrakt, medgifva, att Kungl. Maj:t finge i enlighet med samma kontrakt träffa öfverenskommelse med kanalbolaget om förvärfvande för statsverkets räkning af den i kontraktet angifna egendom, meddelade Riksdagen i skrifvelse den 19 maj 1904, n:r 161, bland annat, att Riksdagen bifallit Kungl. Maj:ts berörda förslag.

Kontraktet blef därefter, på grund af nådigt bemyndigande, den 31 maj 1904 å Kungl. Maj:ts och kronans vägnar undertecknad.

Genom proposition till 1905 års Riksdag, n:r 90, framlade Kungl. Maj:t därefter förslag angående förvaltningen af Trollhätte kanal- och vattenverk m. m.

Proposition till 1905 års Riksdag angående förvaltningen af Trollhätte kanal- och vattenverk m. m.

Vid föredragning af den med anledning af berörda proposition af Riksdagen aflåtna skrifvelsen, n:r 185, anbefallde Kungl. Maj:t, bland annat, styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk att skyndsamt afgifva förslag till plan för verkställande af en fullständig utredning rörande anläggande för statens räkning af en elektrisk kraftstation för användande af den staten tillhörande vattenkraften i Trollhättan jämte uppgift å de kostnader, som en dylik utredning kunde beräknas medföra.

Uti underdånig skrifvelse den 3 juli 1905 anförde styrelsen, att utarbetandet af den anbefallda planen kräfde vissa förarbeten, hvilka då icke kunnat företagas, men att frågan om tillgodogörande af statens vattenkraft i Trollhättan vore af den brådskande natur, att utredningen borde utan uppskof påbörjas.

Utredning rörande användande af den staten tillhöriga vattenkraften i Trollhättan.

Med anledning däraf bemyndigade Kungl. Maj:t den 7 juli 1905 styrelsen att omedelbart påbörja ifrågavarande utredning samt anvisade medel för bestridande af kostnaderna för utredningen under år 1905.

Sedan styrelsen därefter uti underdånig skrifvelse den 24 oktober 1905 afgifvit förslag till plan för utredningen, anvisade Kungl. Maj:t den 8 december samma år medel till utredningens fortsättande och fullbordande i enlighet med den af styrelsen angifna plan.

Häruppå har styrelsen i underdånig skrifvelse den 26 mars 1906, efter en vidlyftig utredning samt med bifogande af uppgjorda ritningar, kartor och åberopade kontraktsförslag, afseende uppgörelse med enskilda vattenverksägare i Trollhätte strömmar, hemställt, att Kungl. Maj:t tacktes föreslå Riksdagen,

Styrelsens för Trollhätte kanal- och vattenverk framställning den 26 mars 1906 ang. anläggande af en kraftstation samt uppgörelse med de enskilda vattenverksägarna.

dels besluta, att en kraftstation för tillgodogörande af den staten tillhöriga vattenkraften i Trollhätte strömmar skulle anläggas,

dels till påbörjande af den för samma kraftstation erforderliga kraftkanalen i hufvudsaklig öfverensstämmelse med vid handlingarna fogad ritning n:r 2 mellan de å ritningen med A och B betecknade punkter anvisa ett belopp af 750,000 kronor, med rätt för styrelsen att däraf under innevarande år för ändamålet använda 400,000 kronor,

dels godkänna framlagda, af Trollhättans elektriska kraftaktiebolag undertecknade aftal angående förvärfvande för Kungl. Maj:ts och kronans räkning af alla samma bolag tillhöriga, inom Vassända—Naglums och Trollhättans socknar belägna fastigheter jämte vattenrätt,

dels ock godkänna upprättade af bruksägaren E. Stridsberg och Trollhättans pappersbruksaktiebolag undertecknade aftal angående förvärfvande

för Kungl. Maj:ts och kronans räkning af den till sågverken n:r 3, 4 och 5 å Malgön och till Tröskelns kvarn vid Trollhättan hörande vattenrätten (aftalen A) samt af de af samma ägare innehafda områden och byggnader m. m. å Malgön och vid Tröskeln (aftalen B), af hvilka aftal de med A betecknade påkallade Riksdagens beslut redan under innevarande år,

dels slutligen medgifva, att de fastigheter med vattenrätt, hvilka på grund af Riksdagens beslut sålunda kunde blifva för Kungl. Maj:t och kronan förvärfvade, måtte ställas under förvaltning af styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk.

Den vidlyftiga utredning, som innehålles i styrelsens skrifvelse, hvilken, jämte tillhörande handlingar, blifvit särskildt tryckt och torde få detta protokoll bifogas, lärer vid sådant förhållande icke behöfva här utförligt refereras. Till vinnande af nödigt sammanhang i redogörelsen för ärendet och däri afgifna yttranden, meddelas därför här allenast följande sammanfattning af styrelsens utredning och yttrande:

Tillgodo-
görande
genom staten
af vattenkraft-
ten i Troll-
hätte
strömmar.

Styrelsen uttalar till en början, att staten själf bör ombesörja uttagning och omvandling i elektrisk energi af den vattenkraft, öfver hvilken staten vid Trollhättan kan disponera, samt från en eller flera kraftstationer mot skäligt pris tillhandahålla elektrisk energi för industriella behof och belysning samt för järnvägsdrift, jordbruk och andra näringar. De åtgärder, som enligt styrelsens mening böra vidtagas för att påskynda kraftuttagningens förverkligande, afsåge dels ett påbörjande af byggnadsarbetena under innevarande år, dels en snabbare lösning af sväfvande vattenrättsliga tvistefrågor än vanlig domstolsbehandling kunde medgifva, dels slutligen ett utbyte af den åt enskilda upplätta vattenrätt i fallen mot elektrisk energi.

Sättet för
kraftuttag-
ningen.

I afseende å sättet för kraftuttagningen har styrelsen anført, att den af Kungl. Maj:t beslutade, fullständiga utredningen, hvilken i medlet af fjoråret uppdragits åt styrelsen, naturligen icke ännu hunnit fullbordas. De elektriska och maskinella spörsmålen vore hänskjutna till särskilda sakkunniga, hvilka ännu icke afslutat sitt maktpåliggande arbete. Till följd häraf hade de närmare detaljerna rörande kraftstationsbyggnadens anordning och förläggning icke kunnat bestämmas, liksom ej heller detaljerna för dammanläggning och intag vore fullt utarbetade, emedan de måste lämpas efter sättet för den tillgängliga kraftens fördelning och uttagning. Däremot hade det hittills medhunnat utredningsarbetet i vissa afseenden fortskridit så långt, att något hinder för anläggningens beslutande och påbörjande icke kunde föreligga. Styrelsen ansåge i följd häraf, att arbetena å den tilloppskanal, som för vattenkraftens uttagande påkallades och som borde förläggas å den östra stranden, kunde

omedelbart påbörjas på den sträcka, som låge emellan de med bokstäfverna A och B å handlingarna vidfogad ritning n:r 2 utmärkta punkter, och som borde få det läge och det utseende, som samma ritning utvisade, och detta på hvad sätt öfriga delar af anläggningen än komme att utföras.

Intet tekniskt hinder funnes för att denna del af kraftkanalen redan nu kunde utföras. Full klarhet hade nämligen vunnits därom, att krafuttagningen borde ske på den östra stranden och den nu ifrågasatta delen af kraftkanalen kunde lätt anknytas till såväl de förslag till intag, kanalkorsning, fördelningsbassäng och kraftstation, som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen framlagt, som till de modifikationer af samma förslag, som vore af styrelsen påtänkta. Skälen för den östra strandens företräde såsom plats för kraftkanalen framför den västra äro af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen vidlyftigt framhållna. Det må därför här allenast erinras om, att byggnadskostnaden för krafuttagningen å den östra stranden blir billigare än å den västra, enär å den förra för högst samma kostnad för elektrisk hästkraft kunna uttagas 1,600 elektriska hästkrafter mer än på den västra, att byggnadskostnaden å den förra stranden blir än lägre, om trafikkanalen enligt framlidne f. d. öfverstelöjtnanten P. L. Laurells förslag af 1900 icke eller åtminstone icke omedelbart kommer till utförande, att, då kraftens uttagande å den västra stranden förutsätter en tunnel, hvars framsprängande, särskildt med hänsyn till bergets å denna strand beskaffenhet, är vanskelig, kostnaderna för vattenkraftens tillgodogörande å denna strand äro synnerligen svåra att beräkna, medan däremot kostnaderna för framdragande af den öppna kraftkanalen å den östra stranden noggrannt kunna beräknas, att berörda tunnels anläggning tager lång tid, såvida icke genom upptagning af många sidostollar arbetet sättes i gång samtidigt å flere ställen, hvilket emellertid kommer att väsentligt fördyra anläggningen, att däremot den öppna kanalen utan synnerlig fördyring kan påbörjas på, snart sagdt, huru många punkter som helst, att äfven kostnaden för själfva kraftstationen antagligen blir afsevärdt högre, om denna förlägges till den västra stranden än om den anlägges å den östra, hvarförutom svårigheter möta att finna lämplig plats för stationen å den västra stranden, åtminstone om tilloppstunneln icke skall blifva betydligt längre än en kraftkanal, förlagd till den östra stranden, att utgifterna för drift- och underhåll af en kraftstation å östra stranden blifva lägre, än om stationen förlägges å den oländiga västra stranden, att jämväl i öfrigt ur teknisk synpunkt en kanalanläggning å den östra stranden innebär afsevärda företräden, i det att den nuvarande trafikkanalen, därest den öfvergifves eller vä-

Krafuttagning på den östra stranden.

sentligen rätas, helt eller delvis, kan användas för en i framtiden ökad kraftuttagning på den östra stranden, och att den, äfven om den fortfarande bibehålles, särskildt under de tider, då trafiken är afstängd, genom en lätt gjord anknytning till kraftkanalen kan tjäna till hjälp vid vattnets framledande till kraftstationen, därest kraftkanalen delvis behöfver afstängas för något ändamål eller issvårigheter uppstå; samt att de olägenheter af teknisk art, som en kraftuttagning på östra stranden förut ansetts medföra och hvilka skulle bestå däri, att vattnet måste ledas från västra strömfåran genom tunnel under en möjligen blifvande trafikkanal vid Kafledammen och återbördas till älften vid Flottbergsströmmen genom tunnel under samma kanal, äro af ringa betydelse, enär *dels* korsningen med Kafledammen kan utföras medelst rörledningar af betong, *dels*, eftersom kraftuttagningen med säkerhet kommer till stånd före ombyggnad af trafikkanalen, korsningarna kunna utföras, innan kanaler och slussar utsprängas, hvadan deras anläggning icke äfventyrade de senares bestånd, *dels ock* slutligen det icke är gifvet, att kanalombyggnaden verkligen kommer att ske efter det Laurellska förslaget.

Den *tidsvinst*, som uppkommer genom att redan i år kunna påbörja kraftkanalanläggningen, är af styrelsen kraftigt framhållen, en tidsvinst som i detta fall vore af så mycket större betydelse, som regleringsdammens anläggning, hvilken kräfde uppförande af fångdamm i älften och sålunda under arbetstiden åstadkomme minskning i älvens afbördningsförmåga, icke gärna kunde påbörjas, förr än en del af älvens vattenmassa kunde afledas genom kraftkanalen.

Den vattenmängd, hvar för kraftkanalen bör anläggas.

Med afseende å frågan för huru stor vattenmängd kanalen borde beräknas, har styrelsen framhållit, att kanalen måste anläggas för hela den vattenmängd, som kronan, före en eventuell reglering af Vänern, vid lågvatten kan och vill disponera ur älften, äfven om den ej genast i sin helhet förvandlas till elektrisk energi, utan turbiner, generatorer och kraftstation tillbyggas endast i den mån afsättningen ökas. Den i berg utsprängda kanalen kunde nämligen svårligen förstöras, sedan kraftstationen en gång tagits i bruk.

Vattenmängden i Trollhätte strömmar och dess fördelning. Kronans vattenmängd under olika förutsättningar.

Med afseende å den tillgängliga vattenmängden vid Trollhättan har styrelsen — efter erinran om Trollhättefallens gruppering och om vattnets fördelning till vattenverk, slussar m. m., samt om de utredningar och observationer, som skett rörande de afvunna vattenmängderna i Göta älf vid Trollhättan, — beräknat minimivattenmängden vid lågvatten till 320 m^3 i sekunden. Hela denna vattenmassa kunde emellertid icke påräknas för den blifvande kraftstationen. Så borde från denna vatten-

mängd i hvarje fall afdragas i rundt tal 70 m³ eller den vattenmängd, som erfordras för:

nuvarande trafikkanalen för slussning m. m.	6,00
oljeslageriet	0,83
Nydqvist & Holm	2,00
en större slussled enligt Laurells beräkning	20,00
läckning, eventuell fisktrappa o. d. samt för fallen — till bibe- hållande af naturskönheten	33,00
kanalverkets nyanlagda kraftstation	8,00
Summa 69,83 m ³	

Frändragas dessa i rundt tal 70 m³, blir den vattenmängd, som kronan kan tillgodogöra sig, 250 m³ i sekunden. Detta dock under förutsättning, att uppgörelse träffas dels angående förvärf af Trollhättans elektriska kraftaktiebolags egendom och vattenrätt vid Önan, dels ock beträffande utbyte af ingenjör E. Stridsbergs och Trollhättans pappersbruks aktiebolags (Tröskelns) vattenrätt mot leverans af viss elektrisk energi. Träffas ej sådan uppgörelse, blir den i och för kraftuttagning för kronan tillgängliga vattenmängden under för kronan gynnsammaste fall d. v. s. under förutsättning att kraftaktiebolaget icke äger uttaga större vattenmängd, än att den tillsammans med Tröskelns blir mindre eller lika med den sammanlagda vattenmängd, som går genom Gullöfors (Stridsbergs) vattenverk och kanalverkets kraftstation, 230 m³ i sekunden, samt under för kronan ogynnsammaste fall, eller att kraftaktiebolaget erhåller större vattenmängd än de ofvanför Hålan varande vattenverken utsläppa, 203 m³ i sekunden eller eventuellt blott 192 m³ i sekunden. *)

Måtten å kraftkanalen äro föreslagna till 115 m² *nyttig* genomskärningsarea, i hvilken hastigheten, om vattenmängden blir 250 m³ i sekunden, utgör 2,2 meter, medan, om vattenmängden blir allenast 230 m³ eller 203 m³ i sekunden, hastigheten nedgår till resp. 2 och 1,8 meter. Kostnaden för den del af kraftkanalen, hvarom nu är fråga, eller mellan punkten n:r A och B å ritningen, hvilken sträcka håller omkring 600 meter i längd, uppgår enligt kostnadsförslaget till 700,000 kronor, hvartill komma 50,000 kronor för lösen af två byggnader och en tomt, som visserligen allenast för kanalens fortsättning behöfvas, men hvilka i god tid måste förvärfvas.

*) Häre ingår emellertid den Tröskelns vattenverk tillkommande vattenmängden, omkring 5 m³ i sekunden, med afseende hvarå närmare hänvisas till sid. 70.

Uppgörelser
med enskilda
vattenrätts-
ägare vid
Trollhättan
ang. sväfvande
vattenrätts-
frågor.

Angelägenheten att uttaga så mycket som möjligt af vattenkraften i Trollhätte strömmar redan vid den första anläggningen, jämte vikten att vinna en hastig lösning af de sväfvande vattenrättsfrågorna vid Trollhättan, hafva ledt styrelsen till tanken på en uppgörelse med de privata vattenverkens ägare antingen i den form att de mot afstående af sin vattenrätt skulle erhålla ersättning i elektrisk energi från statens blifvande kraftstation eller också så, att de skulle kontant utlösas. Med afseende härå har styrelsen till en början erinrat om äganderättsförhållanden uti vatten och öar i Trollhätte strömmar samt därvid framhållit, att genom en af Kungl. Maj:t den 30 december 1899 gifven dom kronan förklarats vara ägare af Stora och Lilla Toppön af det skäl, att de vore belägna i Trollhätte strömmar, till hvilka äganderätten af ålder tillkomme kronan; att genom dom den 19 augusti 1901 i mål mellan kronan och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag angående rätten till vattnet utmed den nämnda aktiebolag tillhöriga västra stranden invid Trollhättefallen Kungl. Maj:t fastställt Göta hofrätts dom, hvarigenom funnits vara i målet utredt, att Trollhätte strömmar af ålder ansetts utgöra en kronan tillhörig egendom, i följd hvaraf kraftaktiebolaget inom det till nämnda kronoegendom hörande område i Göta älf icke kunde tillerkännas annan rätt till vattnet, än som kunde härledas från upplåtelser af kronan, samt förklarats, att kronan utan hinder af de för kraftaktiebolaget å afsöndringar från hemmanet Torsered och å hemmanet Arvidstorp meddelade lagfarter vore ägare af allt vattnet i Göta älf utefter nämnda hemmans stränder från och med Prästskedets fall till och med Flottbergsströmmen utan annan inskränking än den, som föranleddes af bolagets äganderätt till kronoskattefiskena Arvidstorp eller Källebo n:o 1 och Arvidstorp eller Källebo n:o 2; att i en särskild rättegång mot ingenjören Ernst Stridsberg kronan genom Kungl. Maj:ts dom den 27 september 1901 tillerkänts äganderätten till den i Trollhätte strömmar belägna Spikön, samt att af nämnda rättegångar sålunda framgått det resultat, att kronan förklarats vara ägare af samtliga Trollhättefallen, och att enskild person icke kunde hafva annan rätt till vatten eller område å öar däri än den, som kunde härledas genom upplåtelse från kronan, hvilken upplåtelse skett genom skatteköp.

Vidare har styrelsen meddelat, att för bestämmande af den rätt, som sålunda kunde tillkomma enskilda, hvilka vid Trollhättan innehade verk eller lägenhet, af kronan anhängiggjorts talan dels mot ingenjören Stridsberg, som innehade sju äldre skatteköpta sågar å västra delen af Malgön, dels mot Trollhättans elektriska kraftaktiebolag, som innehade äldre skatteköpta kvarnar och en såg på Önan; att kronans talan i

dessu mål gått ut därpå, att innehafvare af dessa skatteköpta verk icke kunde anses hafva rätt till större vattenkvantitet eller till mera landområde, än som varit behöfligt såsom drifkraft och utmål för dessa gamla sågar och kvarnar i det skick, hvori de vid deras skattnödgning befunnits; att, sedan ingenjören Stridsberg i det mot honom anhängiggjorda målet slutligen medgifvit riktigheten af kronans påstående, att med de af honom förvärfvade äldre skatteköpta sågarna icke vore förenad rätt till mera land eller vatten vid Malgön än, som varit behöfligt för drifvande af nämnda verk i det skick och till den omfattning, som vid deras skattnödgning afsetts, Flundre, Väne och Bjärke häradsrätt i detta mål genom laga kraft ägande utslag den 6 juni 1905 tillerkänt Stridsberg och blifvande ägare af ifrågavarande verk rätt att för desamma uttaga vid lägsta vattenstånd 20 kubikmeter vatten per sekund och vid högre vattenstånd i älften, under vissa närmare bestämda villkor, intill 22 kubikmeter per sekund, äfvensom bestämt, att ägaren af verken ägde att såsom utmål för desamma använda hela det område af västra Malgön, som Stridsberg dittills innehafte, med iakttagande dock, att kronan ägde att inom detta utmål å plats, som kronan finge bestämma, anlägga dammfäste och att för öfrigt anlägga vattenintag, tunnlar m. m., som erfordrades för tillgodogörandet af den kronan tillhöriga vattenkraften vid Trollhättan på sätt i utslaget närmare stadgades; att målet mot Trollhättans elektriska kraftaktiebolag rörande rätt till utmål å Önan och vatten därinvid ännu vore anhängigt vid nämnda häradsrätt; att kraftaktiebolaget i detta mål icke blott bestridit riktigheten af den uppfattning beträffande den inskränkta rätt till vatten och utmål, som enligt kronans i målet förda talan på sätt ofvan nämnts skulle tillkomma verken, under påstående, att hela Önan borde tillkomma bolaget såsom utmål för de därå sedan äldre tider belägna verken och att med bolagets äganderätt till ön borde vara förenad vanlig strandäganderätt, till följd hvaraf bolaget skulle vara berättigadt att tillgodogöra sig halfva den mellan Önan och Gullön framflytande vattenmängden, utan äfven sökt göra gällande, att i målet icke blifvit styrkt, att kronan verkligen vore ägare af Trollhätte strömmar, under förmenande, att de rättegångar, hvarigenom kronans äganderätt till desamma fastställts, antagligen skulle fått en annan utgång, därest den ytterligare utredning i detta afseende, som bolaget nu vore i tillfälle åberopa, företetts i nyss berörda rättegångar; att från kronans sida i målet företetts af sakkunnige afgifna utlåtanden, enligt hvilka för verken å Önan i äldre tider skulle hafva användts en vattenmängd, uppgående till endast 7 eller högst 10,46 kubikmeter per sekund, och såsom utmål för

verken varit behöfligt blott en del af Önans landområde, hvarför en icke obetydlig areal däraf borde återgå till kronan; samt att kraftaktiebolaget å sin sida ännu icke sökt förebringa någon utredning angående den för de äldre verken å Önan behöfliga vattenmängden och utmålen.

I anledning af hvad från kraftaktiebolagets sida i den pågående rättegången anförts, har styrelsen nu till en början anmärkt, att bolagets försök att rubba den i ofvan berörda domar, jämväl i målet mot kraftaktiebolaget angående rätten till vattnet utefter västra stranden vid Trollhättefallen uttalade grundsatsen om kronans äganderätt till Trollhätte strömmar icke torde förtjäna något afseende, samt att den tanke på resning i sistnämnda mål, som väl finge antagas ligga där bakom, med hänsyn till den enstämmighet, som gjort sig gällande hos alla instanser vid afdömandet af berörda mål, med all säkerhet, om den skulle komma till utförande, icke skulle leda till något för bolaget gynnsamt resultat. Lika litet torde det enligt styrelsens mening, i betraktande af de säregna förhållanden, som förelåge beträffande Trollhättefallen, hvartill något motstycke inom landet näppeligen torde kunna uppletas, behöfva befaras, att kraftaktiebolaget skulle kunna för verken å Önan tillerkännas strandäganderätt i vanlig mening, ehuru frågan härom möjligen kunde vara något tvifvelaktig, helst något prejudikat, hvaraf man kunde sluta sig till domstolarnes uppfattning i denna fråga, icke vore känt och häradsrätten i sitt utslag i det Stridsbergska målet om Malgön kunnat såsom skäl för domslutet anföra äfven Stridsbergs medgifvande af den uppfattning, som från kronans sida härutinnan gjorts gällande. Däremot har styrelsen framhållit omöjligheten att med någon säkerhet kunna beräkna, huru stor vattenmängd och huru stort utmål komme att af domstolarna tillerkännas kraftaktiebolaget för de gamla verken å Önan, då till grund för bedömandet häraf måste läggas uppgifter i äldre handlingar och därpå grundade beräkningar, hvilka naturligen måste blifva i viss mån vanskliga och osäkra; och har styrelsen i den underdåniga skrifvelsen vidare utvecklat, huruledes dels den pågående rättegången med kraftaktiebolaget, om den skulle föras till slut, antagligen komme att fortvara under flera år, dels ock andra långvariga rättstvister mellan kronan och bolaget kunde befaras uppkomma.

Vidare måste det, fortsätter styrelsen, medtagas i beräkningen, att kraftaktiebolaget vid den syn, som jämlikt bestämmelserna i förordningen den 30 december 1880 om jordägares rätt öfver vattnet å hans

grund på kronans begäran måste hållas för att i laga ordning erhålla tillstånd till utförande af de nu planerade anläggningarna för vattenkraftens vid Trollhättan tillgodogörande, komme att invända, att det sålunda af kronan anhängiggjorda målet för erhållande af tillstånd till anläggningarnas utförande skulle förklaras hvilande i afbidan på utgången af den nu pågående rättegången om rätten till vattnet vid Önan. Härigenom kunde vållas, att denna invändningsfråga måste dragas under alla instansers pröfning och att sålunda flera år kunde förflyta, innan ens någon saklig behandling af frågan om tillstånd till anläggningarnas utförande kunde ifrågakomma.

Från kraftaktiebolagets sida kunde äfven göras gällande, att de ifrågasatta anläggningarna kunde medföra men för deras verk på Önan samt att sålunda, på grund af stadgandena i 6 § i nämnda förordning, tillstånd till desamma lagligen icke borde lämnas. Något sådant men torde emellertid icke uppkomma, därest kronan anordnade dammanläggningarna så, att verken på Önan komme i åtnjutande af den största vattenkvantitet, hvarpå kraftaktiebolaget på grund af vanlig strandägarerätt kunde framställa anspråk. Detta kunde utan svårighet ske.

Men äfven om sådana åtgärder till förekommande af allt men för Önan kunde vidtagas, vore det uppenbart, att för kraftaktiebolaget genom påståenden af antydd art öppnades utväg att draga äfven målet om anläggningarnas utförande under alla instansers pröfning samt att därigenom under flera år förhindra vattenkraftens tillgodogörande, då väl icke kunde förutsättas, att anläggning af en kraftstation af kronan skulle bringas till verkställighet, förrän tillstånd därtill i laga ordning erhållits.

Härtill komme slutligen, att kraftaktiebolaget äfven såsom ägare af västra stranden kunde bereda kronan svårigheter och tidsutdräkt vid vattenkraftens tillgodogörande. Genom häradsrättens förut berörda dom i målet mot ingenjör Stridsberg hade kronan erhållit rätt till dammfäste å Malgön för den damm, som enligt de uppgjorda planerna för de tillämnade anläggningarna därifrån skulle sträckas öfver till västra stranden. Med all säkerhet torde kunna antagas, att kronan såsom ägare af Trollhätte strömmar ägde förfoga öfver själfva vattenbäckenet så långt upp som det högsta kända vattenståndet sträckt sig, samt att kronan sålunda vore befogad att också å västra stranden, äfven emot kraftaktiebolagets bestridande, erhålla fäste för nämnda damm, åtminstone så långt upp på stranden, som vattnet bevisligen högst stått. Men äfven om sålunda fäste för en damm å västra stranden skulle kunna erhållas, vore det gifvet, att för den tillämnade dammens utförande på lämpli-

gaste och billigaste sätt och för att undvika, att en eljest onödig öppning måste lämnas invid bergväggen å västra stranden, det vore i hög grad önskvärdt att erhålla fullt tillräckligt utrymme å västra stranden. Då det kunde ifrågasättas, huruvida rätt till att expropriationsvis förvärfva sålunda erforderlig mark för dammfästet med nu gällande lagstiftning förefunnes, måste man äfven vara beredd på, att kraftaktiebolaget komme att, såvidt görligt, bereda kronan svårigheter äfven genom att bestrida kronans rätt till dammfäste å västra stranden.

Det nu anförda vore nog — fortsätter styrelsen — för att ådaga-lägga, hvilket perspektiv af en mängd långvariga rättegångar, som under åratat kunde förhindra tillgodogörandet af kronans vattenkraft i största möjliga utsträckning, det nuvarande tillståndet öppnade. Sedan 1894 hade angående rätt till land och vatten vid Trollhättan samt rörande tillgodogörandet af vattenkraft därstädes i oafbruten följd anhängiggjorts åtminstone elfva rättegångar. Men tiden vore i detta fall värd pengar, mycket pengar. Hvarje uppskof medförde icke allenast en direkt penningförlust för kronan såsom försäljare af elektrisk energi genom framflyttande af den tidpunkt, då kronan kunde skörda företagens pekuniära frukter, utan det medförde äfven ett fördröjande af den industriella uppblomstring, som med säkerhet kunde väntas följa af Trollhättekraftens utdelning till billigt pris, ett fördröjande, som indirekt, och kanske i än större grad, innebure en ekonomisk förlust för staten. För kronan vore det, som förhållandena nu föreläge, af större vikt att vinna tid än rättegångar. Ensamt denna synpunkt vore enligt styrelsens mening af beskaffenhet att göra en öfverenskommelse med kraftbolaget önskvärd, därest en sådan på skäliga villkor kunde åstadkommas. Tidpunkten torde vara inne att äfven med någon uppoffring af kronans strängt juridiska rätt söka bringa samtliga tvistefrågor ur världen, så att alla vidare genom rättegångar föranledda svårigheter för vattenkraftens tillgodogörande undanröjdes.

Lämpligaste formen för en öfverenskommelse vore uppenbart, att kronan öfvertog all bolagets fasta egendom vid Trollhättan. Härigenom vunnes, utom den förnämsta fördelen, tidsbesparingen, många andra viktiga sådana. All ovisshet om utgången af vattenrättstvisten beträffande Önan aflägsnades. Kronan behöfde ej till Önan lämna en vattenmängd, hvilken, i händelse rättegången utfölle till bolagets förmån, skulle medföra en ganska afsevärd afprutning af kronans krafttillgång. Kronan befriades från all regleringsskyldighet beträffande vatten till Önans verk och behöfde därför icke utföra någon permanent regleringsdamm mellan Gullön och Önan. Kronan blefve befriad från en kon-

kurrent om försäljning af elektrisk energi, en konkurrent, som redan nu vore färdig till leverans. All tanke på resning af det stora målet om strandägarrätt till vattnet längs västra älfstranden bragtes ur världen. Kronan vore oförhindrad att fästa sin damm vid Nolfallet på västra stranden, till följd hvaraf dammanläggningen förenklades och medförde lägre kostnad. Västra stranden längs fallen kunde skyddas mot vandalisering och krafven på en nationalpark, liksom »naturskyddets» intressen i öfrigt tillgodoses. Inga särskilda ersättningar komme i fråga vare sig för genom kraftuttagningen skadade, bolaget tillhöriga laxfisken m. m., eller för den skada, en blifvande ny farled enligt Laurellska förslaget skulle åstadkomma genom uppdämning å bolagets mark, genom minskning af fallhöjden vid Önan eller genom intrång å Önans mark.

Efter inledda underhandlingar med kraftaktiebolaget hade ett preliminärt aftal med bolaget träffats, hvilket är styrelsens framställning bifogadt; och har styrelsen rörande bestämmelserna i detta villkorliga aftal, hufvudsakligen anfört följande:

Den kontanta köpeskilligen är föreslagen till $2\frac{1}{2}$ millioner kronor. Dessutom skall kronan till bolaget med full äganderätt öfverlämna ett tomtområde om 2 har å kronohemmanet Stallbacka ägor. Härigenom skulle kronan blifva ägare till dels bolagets samtliga skatteköpta verk å Önan jämte den vattenrätt och det utmål, som kan tillkomma desamma, dels de å Önan befintliga kraftstationer och byggnader, dels ock de i aftalets § 1 mom. a och b närmare angifna områden och laxfisken på västra älfstranden.

Ön Önan, som innehåller 9,903 m², tages för närvarande helt och hållet i anspråk af kraftbolagets anläggningar. Bolaget har sålunda där flera kraftstationer med tillhörande dammar, vattenintag, turbiner och generatorer. Turbinerna äro till antalet 12 och kunna enligt ett af ingenjören Gust. Danielson till vattenfallskommittén år 1901 afgifvet intyg utveckla sammanlagdt 3,000 effektiva hästkrafter. Samtliga dessa kraftstationer med elektrisk utrustning, så långt som i aftalets § 2 närmare fastslagits, ingå i köpet. Likaså alla å Önan uppförda husbyggnader. Brandförsäkringsvärdet för ifrågavarande i köpet ingående byggnader och anläggningar är omkring 450,000 kronor. Önans verk, hvars taxeringsvärde för närvarande utgör 425,000 kronor, inköptes af kraftbolaget år 1898 för 1 million kronor.

Kraftbolagets områden å västra stranden äro belägna i tvenne grupper. Den ena och viktigaste sträcker sig längs stranden från älfvens öfre lugnvatten till dess nedre och omfattar sålunda ena stran-

Hufvudgrunderna i förslaget till aftal med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag.

den utefter samtliga Trollhättefallen. Den andra gruppen ligger likaledes vid Götaälf men skild från den förra genom ett enskild person tillhörigt område, strax norr om Bergslagernas järnvägs bro öfver älfven. Järnvägen skär norr om bron på en afsevärd sträcka genom denna del af bolagets ägor. Områdena och laxfiskena på västra stranden förvärfvades af d:r de Laval under loppet af åren 1888—1898 genom flera särskilda köp för ett sammanlagdt belopp af 1,154,500 kronor under antagande, att vattenrätt följde med äganderätt till stranden. Taxeringsvärdet för motsvarande fastigheter är för närvarande endast 215,000 kronor. Egenomarnas sammanlagda ytinnehåll utgör, enligt den i aftalet åberopade kartan med förteckning, 169 hektar.

Vid bestämmande af köpeskillingens storlek har styrelsen utgått från den förutsättningen, att för Önans vattenverk och byggnader kunna betalas 2 millioner, i följd hvaraf västra stranden skulle betinga 500,000 kronor.

Värdesättningen för Önan kan ske enligt följande grunder.

Såsom förut nämnts, hafva kronans olika sakkunnige i pågående rättegång mot kraftbolaget beräknat, att verken på Önan hade rätt till en vattenmängd af 7 å 10,46 m³ i sekunden. Då en blifvande dom, i betraktande därpå, att de verkställda beräkningarna med nödvändighet måste fotas på mycket osäkra grunder, sannolikt skulle fastställa minst den högre af dessa siffror, kan man utgå från att 10 m³, motsvarande 1,000 turbinhästkrafter, i allt fall lagligen tillkomme bolaget, därest rättegången utfölle till kronans förmån. Blefve däremot utgången i full öfverensstämmelse med bolagets påståenden, skulle det erhålla omkring 5,250 turbinhästkrafter, allt vid lågvatten. Vid högre vattenstånd ökades krafttillgången i motsvarande mån. Skillnaden mellan dessa tvenne ytterlighetssiffror utgör 4,250 hästkrafter. För en förlikning vore ju en skälig utgångspunkt, att till de 1,000 hästkrafter, öfver hvilka bolaget i allt fall enligt hvad ofvan sagts skulle förfoga, lades halfva den nyssnämnda skillnaden eller 2,125 hästkrafter, i hvilket fall bolaget förlikningsvis borde tillerkännas 3,125 turbinhästkrafter eller $0,9 \times 3,125 =$ i rundt tal 2,800 elektriska hästkrafter. Då en färdigmonterad elektrisk hästkraft vid Trollhättan nu kan antagas vara värd minst 750 kronor, blefve enligt angifna beräkningsgrund Önans värde $2,800 \times 750 = 2,100,000$ kronor. På samma sätt finner man dess värde, därest kronans yrkande godkändes, vara $0,9 \times 1,000 \times 750 = 675,000$ kronor och, om bolagets påstående vunne framgång, $0,9 \times 5,250 \times 750 = 3,543,750$ kronor.

Ett annat beräkningssätt, hvilket har stöd af faktiska siffror, är följande:

Enligt § 7 i aftalet förbinder sig bolaget att arrendera en del af Önans byggnader och vattenkraft emot ett årligt arrende af kr. 34,000

Till kronans disposition står en kraftstation vid Önan om 1,000 elektriska hästkrafter, hvars drift vid kritiska tillfällen först skall tillgoses. Enligt det kontrakt, som kronan enligt § 8 skall öfvertaga, betalar A.-B. skandinaviska elektricitetsverk 45 till 55 kronor pr elektrisk hästkraft vid Önan. Afdrages driftkostnaden, torde dock med all sannolikhet de tillgängliga 1,000 hästkrafter kunna lämna en nettoinkomst af 40 kronor pr elektrisk hästkraft eller årligen » 40,000 kr. 74,000

3,6 % årlig ränta på 2 millioner kronor utgör kr. 72,000

Återstår årlig vinst kr. 2,000

Denna kalkyl gäller de första 10 åren. Efter denna tid måste de 2,000 hästkrafter, som kraftbolaget under 10-årsperioden disponerar, kunna betinga ett afsevärdt högre försäljningspris än 34,000 kronor årligen. Mot ofvan anförda beräkning kunde måhända anmärkas, att de 1,000 hästkrafterna ej genast kunna afsättas. Styrelsen är dock öfvertygad, att afsättning nästan omedelbart kan väntas. Redan nu finnas, oberoende af ofvan omnämnda kontrakt, anbud på omkring 250 hästkrafter vid Trollhättan, ehuru väl kanalverket icke äger annan kraft att afvara än det ringa öfverskottet i sin nuvarande kraftstation. Blir det känt, att kraft finnes disponibel, lära de 1,000 hästkrafter snart nog finna afsättning. Affären är sålunda, finansiellt taget, utan afsevärd risk. Kan kronan blifva herre äfven öfver det vatten, som Gullöfors har rätt att nyttja, och sålunda bli i stånd att efter nedläggning af kraftstationen vid Önan leda den vid Önan använda vattenmängden till sin stora kraftstation vid Olidehålan, uppstår en ökning i kronans kraftbelopp, hvilken, enligt hvad förut visats, är betydlig. Men, säger man, i sådant fall måste köpeskillingen för Önan läggas på vattenverkets kostnad. Det är sannt, men så behöfver ej ske förr än längre fram, då det börjar bli ondt om kraft och den stora kraftstationen sålunda är nära fullt utbyggd.

Då enligt förutsättning a)^{*)} vid kraftstationen utfås 61,500 elektriska hästkrafter, men de ytterligare 20 m³, som kunde tillföras stationen enligt förutsättning c)^{*)}, skulle öka det för kronan tillgängliga kraftbeloppet till 65,400 elektriska hästkrafter, uppstår, om köpeskillingen, 2 millioner, lägges på stationens anläggningskostnad, en ökning i anläggningskostnaden pr elektrisk hästkraft af $\frac{2,000,000}{65,400} =$ omkring 30 kronor, motsvarande efter

11 % en ökning i årliga framställningskostnaden af endast 3,30 kronor pr elektrisk hästkraft. Denna ökning torde lätt kunna motvägas genom lämpligt val af försäljningspris, hvadan den nyssnämnda anmärkningen icke kan rubba styrelsens mening om det föreslagna köpets fördelar för kronan. Det må för öfrigt anmärkas, att de 2 millioner kronor, som motsvara lösesumman för Önan, i själfva verket blefve kronans hela utgift för den oerhörda vattenkraften i Trollhättefallen, ty på den köpeskillning, som erlades för kanalverket, lämnar detta icke allenast full ränta utan äfven betydligt öfverskott, för år 1905 uppgående till ej mindre är 125,326 kronor.

Den för bolagets egendom å västra stranden beräknade lösesumman, 500,000 kronor, kan naturligtvis icke genast lämna behörig afkastning. Arrendeafkastningen är nu endast 2,033 kronor årligen. Men uppenbart är, att tillgodogörandet af fallens vattenkraft och en förbättring af farleden komma att i betydlig mån höja traktens jordvärden. De väsentligare delarna af hemmanen Arvidstorp och Eppleknäppen eller Hålltorp erbjuda synnerligen lämpliga områden för egna hem, och ett antal dylika finnas redan på Arvidstorps mot egnahemskolonien Strömslund gränsande ägor. Knorren och Ladugården-Flundbogården innehålla för industriella anläggningar särdeles väl lämpad mark, belägen intill älven och Bergslagsbanan. Områdena å västra stranden blifva därför snart nog ganska värdefulla. För kronan såsom stor jordägare på östra stranden har det för öfrigt sin stora betydelse att få i sin hand dessa vidsträckta områden och att sålunda, i stort sedt, oberoende af enskild konkurrens, kunna sköta sin tomtpolitik i trakten och leda bebyggandet dit, där det för det allmänna är fördelaktigast.

Räknar man med, att hälften af ifrågavarande mark på västra stranden eller c:a 80 har kunna försäljas till industri- och bostadstomter efter ett medelpris af 50 öre pr m² — ett pris, som, i betraktande af att för tomter i den närliggande kolonien Strömslund betalas 90 öre å 1 kr. 28 öre pr m², icke torde vara öfverdrifvet — erhålles ett för-

^{*)} Jfr ang. dessa förutsättningar sid. 16—18 i styrelsens ifrågavarande framställning till Kungl. Maj:t.

säljningsbelopp af 400,000 kronor. För tillgodoseendet af »naturskyddets» berättigade kraf och för vinnande af öfriga med köpet förenade fördelar måste återstående 100,000 kronor anses som en måttlig utgift.

Förutom den kontanta köpeskillingen skall bolaget enligt hvad ofvan sagts, då det afflyttar från Önan, erhålla tomtmark inom det industriområde, som styrelsen har för afsikt att söka få utlagdt å kronohemmanets Stallbacka ägor strax norr om Trollhättans planlagda område. Denna tomtmark, hvars värde för närvarande är jämförelsevis obetydligt, skulle bereda bolaget tillfälle att fortsätta sin verksamhet vid Trollhättan, äfven sedan den måst nedläggas vid Önan, hvarvid må påpekas, att efter år 1916 bolaget icke kommer i någon bättre rätt till arrendering af elektrisk energi än öfriga afnämare från kronans kraftstation. Tomtområdets storlek har bestämts till 2 har eller omkring dubbla Önans yttinnehåll, som är c:a 1 har, på det att bolaget vid fortsatt verksamhet å den nya platsen måtte få utrymme för en ändamålsenligt ordnad fabriksdrift.»

Styrelsen har vidare omförmält, att det vore af största vikt för kronan att, därest vattenkraften vid Önan komme i kronans hand, äfven den ingenjören Stridsberg tillkommande vattenkraften förvärfvades af kronan, emedan motsvarande vattenmängd då kunde ledas till den stora kraftstationen och med tillgodogörande af hela fallhöjden med bästa utbyte i öfrigt omvandlas i elektrisk energi. Därmed skulle kronan också i stort sedt blifva herre öfver vattnet i Trollhättefallen. Styrelsen hade därför trädt i underhandlingar med ingenjören Stridsberg angående utbyte af honom lagligen tillkommande vattenkraft mot från kronans kraftstation levererad elektrisk energi, hvilka underhandlingar ledt till ett preliminärt aftal, som styrelsen nu framlagt.

I afseende å de i aftalet inrymda bestämmelserna har styrelsen hufvudsakligen anfört följande:

»Enligt hvad förut omnämnts vore Stridsberg genom häradsrättens dom den 6 juni 1905 berättigad att vid lågvattenstånd i älften för sina verk å Malgön använda 20 m³ vatten i sekunden och att vid högre vattenstånd på vissa villkor använda upp till 22 m³ samt hade äganderätt till västra delen af Malgön. Då lågvattenstånd i älften icke hörde till regeln, borde en lämplig beräkningsgrund för det Stridsberg tillkommande kraftbeloppet vara att utgå från medeltalet mellan nyssnämnda siffror eller från en vattenmängd af 21 m³ i sekunden. Som fallhöjden vore omkring 8 meter, motsvarade denna vattenmängd en naturkraft af 2,240 hästkrafter eller på turbinaxel $0,78 \times 2,240 = 1,747$ hästkrafter. Förvandlades dessa till elektrisk energi, erhöles efter genere-

Hufvudgrunder i aftalsförslaget med ingenjören Stridsberg.

ring och transformering omkring 1,585 hästkrafter. Skulle Stridsberg sålunda själf omsätta all sin vattenkraft i elektrisk energi, erhöles under angifna förutsättningar 1,585 elektriska hästkrafter. Men då ett kraftbelopp skulle af kronan levereras färdigt omsatt i elektricitet, borde det minskas med hänsyn till att Stridsberg inbesparade åtskilliga drift- och underhållskostnader. Å andra sidan måste räknas därmed, dels att Stridsberg f. n. drefve sina stora valsverk direkt från motsvarande turbiner, hvadan ingen förlust genom omvandling där uppkomme, dels att en förändring af hela fabriken till elektrisk drift för Stridsberg medförde afsevärda anläggnings-, drift- och underhållskostnader förutom kraftförlust i motorerna, dels slutligen att, såsom af aftalet framginge, Stridsberg icke kande göra sig räkning på leverans af den elektriska energien, förrän kronans stora kraftstation tages i bruk, och att han sålunda intilldess icke hade tillgång till mer än det kraftbelopp, omkring 1,200 hästkrafter, hvilka nu vore monterade. Efter afvägande af dessa faktorer har man enats om, att 1,500 elektriska hästkrafter utgjorde skälig ersättning för den vattenrätt, Stridsberg ägde.

Den lämpligaste juridiska formen har befunnits vara den, att från Stridsbergs sågverk n:r 3, 4 och 5 på Malgön afsöndras ett mindre jordområde jämte all vattenrätt och att det sålunda afsöndrade af Stridsberg öfverlåtes på kronan med full äganderätt mot det att kronan för all framtid på en viss punkt af den återstående delen af sågverkens utmål i Malgön leverar 1,500 elektriska hästkrafter.»

Önskemålet att förvärfva äganderätt till Stridsbergs hela utmål å Malgön kunde utan kontant utgift för kronan lämpligen vinnas genom ett byte af denna mark mot ett område af $\frac{1}{8}$ mtl. Knorren, hvilket hemman genom aftalet med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag komme att tillfalla kronan. Berörda område borde väljas så, att det gränsade intill Stridsbergs egendom Källstorp och intill hans där uppförda nya martinverk. Områdets storlek hade begränsats till en ytvidd af 3 har, hvilken visserligen vore större än utmålet å Malgön areal, omkring 1 har, och äfven jämförelsevis större än det tomtområde vid Stallbacka, kraftaktiebolaget skulle få i stället för Önan, eller 2 har, men som dock i betraktande af de ifrågavarande platsernas olika läge och betingelser samt med hänsyn till Stridsbergs ostridiga äganderätt till utmålet på Malgön likväl icke kunde anses annat än som fullt motiverad.

Skulle emellertid Stridsberg afstå sitt utmål å Malgön och skulle kronan få frihet att ordna allt efter sin vilja, följde däraf, att Stridsberg måste öfverflytta sin verksamhet till Knorren. Hans å Malgön

befintliga byggnader och anläggningar med undantag för dem, som användes för vattenkraftens tillgodogörande, borde då äfven rimligtvis inlösas och ersättas af kronan. Styrelsen funne för sin del en sådan lösning ur flera synpunkter för kronan önskvärd. Men styrelsen hade icke sett sig i stånd att nu medhinna en värdering af Stridsbergs berörda egendom å Malgön och kunde sålunda icke afgifva förslag till skäligh lösesumma för densamma. För att emellertid sätta kronan i tillfälle att för ett rimligt pris få Malgön afröjd och blifva ensam bestämmande om dess ordnande och användning, hade styrelsen funnit ändamålsenligt att härutinnan upprätta ett särskildt aftal, som nu jämväl framlagts. Enligt detta aftal hade kronan berättigats att, om tillsägelse skedde före den 1 juli 1907, lösa ifrågavarande Stridsberg tillhöriga anläggningar i enlighet med de grunder, som i allmänhet vid expropriation tillämpades.

Vidare har styrelsen anført:

»Förvärfvas Önans och Stridsbergs vattenrätt, så som ofvan föreslagits, återstår vid Trollhätte strömmar endast ett vattenverk, som har rätt att uttaga kraft ur desamma. Detta vattenverk, benämndt Tröskeln, är visserligen af ingen betydelse för det hela, eftersom det f. n. endast förbrukar omkring 5 m³ vatten och denna vattenmängd dels kan utan olägenhet ditledas så länge kanalverkets kraftstation å Malgön bibehålles och dess 8 m³ sålunda utsläppes i Hålan, dels ej spelar någon afsevärdt roll i och för sig. Då det emellertid torde vara tilltalande, att kronan erhåller fullständigt herravälde öfver Trollhätte strömmar och dess stränder, har styrelsen äfven underhandlat med Tröskelns ägare, Trollhättans pappersbruks aktiebolag, hvilket i följd häraf underskrifvit vidfogade aftal bil. 6 A och B, uppgjorda enligt samma grunder som de af Stridsberg undertecknade.

Hufvudgrunder i aftalsförslaget med Trollhättans pappersbruks aktiebolag ang. Tröskeln.

I afseende på Tröskelns rätt till vatten må anmärkas, att densamma, lika litet som Önans, är till sitt omfång lagligen fullt bestämd, ehuru väl rättegång därom icke af kronan anhängiggjorts. Att döma af den år 1858 af vederbörande häradsrätt i och för skattläggning verkställda syn å Anders och Måns Larssons kvarnar, hvilka numera benämnas Tröskelns kvarn, skulle denna icke hafva rätt att använda mer än 2,00 eller högst 3,7 m³ vatten i sekunden. Genom de öppningar, som bestämdes enligt Göta hofrätts dom d. 31 dec. 1891 kunna däremot framledas afsevärdt större vattenmängd och till följd däraf användas vid Tröskelns i vanliga fall f. n. omkring 5—5,8 m³ vatten i sekunden. Ställer sig kronan nu på samma ståndpunkt som i målen beträffande Gullöfors och Önan och häfdar, att Tröskeln icke har mera rätt till

vatten, än som vid tiden för skattläggningen åtgick i de därvarande kvarnarna, samt anhängiggör rättegång mot Tröskelns ägare i enlighet härmed — något som, då den 20-åriga häfden lär utlöpa först i slutet af innevarande år, ännu står öppet — kan det hända, att domen utfaller till kronans förmån och att Tröskeln får sin vattenrätt inskränkt i enlighet härmed. Men å andra sidan är en sådan utgång icke fullt viss och en rättegång förenad med både tidsutdräkt och kostnader. Då det i detta fall för öfrigt är tal om en skillnad i vattenmängd, som för kronan är af försvinnande ringa betydelse, men hvars förlust däremot för pappersbruket skulle medföra synnerligen svår olägenhet och skada, måste en uppgörelse i godo anses innebära den bästa lösningen.

Läggas de ofvan efter syneinstrumentet af år 1858 beräknade $3,7 \text{ m}^3$ till grund för vattenkraftens beräkning, kunde, då fallhöjden är c:a 10 meter, uttagas omkring 370 turbinhästkrafter. Nu tillgodogöras med stöd af domen år 1891 525 hkr. Medeltalet, 447,5 eller i rundt tal 450 turbinhästkrafter, torde vara en lämplig utgångspunkt för en öfverenskommelse. Då vid Tröskeln hufvudparten af maskinerna är utan längre utväxlingar direkt förbunden med turbinerna, måste det anses rättvist, att kronan i ersättning för vattenkraften lämnar minst så många elektriska hästkrafter, att den bestämda kraften kan utfås ur de blifvande elektriska motorerna. Ökas därför de 450 hästkrafterna med 10 procent, motsvarande förlusten i motorerna, erhållas 495 elektriska hästkrafter.

Detta kraftbelopp bör emellertid ytterligare något ökas med hänsyn därtill, att pappersbruksaktiebolaget måste underkasta sig afsevärda kostnader för anskaffande af elektrisk utrustning och dess anbringande samt därmed sammanhängande ändring och ombyggnad af nuvarande verk. Härför torde ett kraftbelopp af 50—55 hästkrafter utgöra skälig ersättning. Styrelsen anser på grund af det anförda, att kronan i utbyte mot Tröskelns vattenrätt bör lämna 550 hästkrafter, och får påpeka, att bolaget härigenom i allt fall ej får i behåll det antal hästkrafter direkt på axlarna, som det nu under lång tid använt och ansett sig hafva rätt att använda. I enlighet härmed och i full öfverensstämmelse med aftalet bil. 5 A är aftalet bil. 6 A upprättadt.

Beträffande Tröskelns utmål synes det vara lagligen bestämdt till 617 m^3 , hvarjämte från Nya Trollhätte kanalbolag förvärfvats äganderätt till ytterligare $1,538 \text{ m}^3$. Pappersbruksbolaget äger sålunda vid Tröskeln ett område af sammanlagdt $2,155 \text{ m}^3$ yta. Då detsamma inkräktas af en ny farled enligt Laurells förslag, hvilken för öfrigt genom den tilltänkta uppdämningen äfven komme att minska den till-

gängliga fallhöjden, så har styrelsen genom aftal B. träffat öfverenskommelse om dess utbyte mot tomt inom industriområdet vid Stallbacka, på sätt i motsvarande aftal med Stridsberg bestämt. Tomtens storlek är i förhållande till Tröskelns nuvarande område större än den tomt, som skulle lämnas i utbyte mot Önan, men denna skillnad kan väl motiveras därmed, att Tröskeln innehar hela sitt område med laglig äganderätt, medan tvist om Önans utmål pågår.

Kungl. Maj:ts befallningshafvande i Älfsborgs län har uti inforbradt underdånigt utlåtande till en början erinrat, att Kungl. Maj:ts befallningshafvande icke kunde inlåta sig på de rent tekniska frågorna i ärendet, utan i regel måste vid sitt uttalande i ämnet förutsätta, att styrelsens utredningar i dylika frågor till riktigheten vitsordas af den tekniska myndighet, hvars yttrande i saken torde komma att infordras.

Yttrande
öfver kanal-
styrelsens för-
slag af läns-
styrelsen i
Älfsborgs län.

Vid sådant förhållande och då Kungl. Maj:ts befallningshafvande på grund af de skäl, som blifvit i styrelsens för Trollhätte kanal- och vattenverk skrifvelse angifna, vore med styrelsen ense därom, att företaget borde med all den skyndsamhet, som omständigheterna medgäfvé, utföras af staten, ansåge sig Kungl. Maj:ts befallningshafvande böra tillstyrka bifall till styrelsens förutnämnda framställning.

I den nämnda skrifvelsen hade styrelsen vidare inlåtit sig på frågan om företagets omfattning. I detta afseende hade styrelsen uttalat den mening, att för anläggningen borde tagas i anspråk all den vattenmängd, som kronan före en eventuell reglering af sjön Vänern kunde vid lågvatten få för ändamålet disponera i älven. Under antagande att genom fallen vid nämnda vattenstånd afbördades 320 kubikmeter vatten i sekunden, men att däraf borde afsättas tillsammans 70 kubikmeter för trafikkanaler, drifvande af kanalverkets kraftstation samt för fallens bevarande m. m., ansåge styrelsen, att det bästa ekonomiska resultatet skulle ernås, om hela den återstående vattenmängden, 250 kubikmeter, kunde få utnyttjas vid kraftstationen, som i sådant fall skulle lämna 65,000 elektriska hästkrafter med en beräknad behållen årsinkomst af 1,657,000 kronor.

Mot den sålunda ifrågasatta anordningen förefunnes emellertid ett hinder beroende af den vattenrätt, som i Trollhätte strömmar tillkomme Önans, Gullöfors och Tröskelns fabriker. Det blefve nämligen nödigt, att, för att tillgodose denna rätt, af de förutnämnda 250 kubikmeterna vatten reservera 20 kubikmeter, därest den med ägaren till Önans verk om dess vattenrätt pågående rättegången utfölle till kronans

förmån, men i annat fall ytterligare 38 kubikmeter. Så länge den nämnda rättegången påginge, torde kronan i allt fall svårigen kunna berättigas, att ofvanför Önan få för begagnande vid sin kraftstation afleda det nämnda vattnet, hvaröfver dispositionsrätten vore underkastad tvist, utan nödsakas att afstänga detta vatten. Huruvida och vid hvilken tidpunkt vattnet kunde få tagas i bruk för kraftuttagningen, blefve således beroende på utfallet af rättegången och tiden för dess afgörande. Då sålunda enskild äganderätt och uppkommen tvist om omfattningen af sådan rätt sannolikt under en längre framtid lade hinder i vägen för användning för kraftuttagningen af sammanlagdt 58 kubikmeter vatten, skulle såmedels den vattenmängd af 250 kubikmeter, som eljest vore för ändamålet tillgänglig, komma att tillsvidare inskränkas till 192 kubikmeter. Häraf blefve åter en följd, att vid kraftstationen skulle kunna uttagas allenast omkring 50,000 elektriska hästkrafter, samt att den af företaget beräknade årsvinsten skulle minskas med nära en half million kronor.

Det låge i öfrigt i sakens natur, att enskild rätt till vatten i Trollhätte strömmar ofta kunde leda till förlustbringande tvister rörande beskaffenheten af de anordningar, som kronan kunde finna sig böra vidtaga för ändamålsenlig användning af den kronan ostridigt tillhörande andelen af vattnet i strömmarna. Så skulle i detta afseende i det föreliggande fallet kunna befaras, att ägare af sådan enskild rätt droge det beslut, hvarigenom underdomstol lämnat tillstånd till den ifrågasatta anläggningen, under öfverdomstolarnas pröfning och såmedels vållade långvarigt hinder för företagets utförande. Därigenom skulle, såsom styrelsen äfven påpekat, förorsakas anseelig ekonomisk förlust för kronan och stort men för industrien.

De sålunda antydda olägenheterna hade styrelsen ansett lämpligen böra undanröjas på sådant sätt, att kronan genom köp eller tillhandahållande af elektrisk energi beredde sig tillfälle att få disponera öfver det vatten i Trollhätte strömmar, hvaröfver de nämnda verken vid Önan, Gullöfors och Tröskeln nu förfogade. För sådant ändamål hade styrelsen, för att underställas Kungl. Maj:ts och Riksdagens pröfning och godkännande, med ägarna till verken uppgjort, under litt. A bilagda förslagskontrakt af hufvudsakligt innehåll, att kronan skulle inköpa Önans verk med därtill hörande utmål, vattenrätt och anläggningar mot en köpeskilling, som beräknats till två millioner kronor, och mot skyldighet att lämna för fabriksdriften erforderligt tomtområde å anvisad plats vid Trollhättan, samt att kronan skulle få på sig öfverlåten all den rätt till

vatten i Göta älf, som tillhörde de två öfriga verken, mot förbindelse att i utbyte däremot i all framtid till dessa verk lämna elektrisk energi, för verket vid Gullöfors till belopp af 1,500 hästkrafter och för verket vid Tröskeln till belopp af 550 hästkrafter.

Kronan, som därigenom finge befogenhet att inom lagliga gränser fritt förfoga öfver allt vattnet i Trollhätte strömmar utan intrång eller gensägelse af någon enskild delägare i vattnet, skulle i öfrigt sättas i tillfälle att genom användning för kraftstation af det vatten, som genom aftalen blefve för sådant ändamål tillgängligt, vid stationen öka kraftuttagningen med 15,000 elektriska hästkrafter och såmedels bereda sig en ökad årsvinst af nära en half million kronor.

Några mot denna betydande förmåns varande uppoffringar påkallades dock icke af kronan. Att genom den för kraftuttagningen ökade vattentillgången en förmån af nyssnämnda omfattning kunde beredas kronan, vore nämligen beroende därpå, att kronan vid den ökade vattenmängdens bruk för stationen kunde tillgodogöra sig hela den vid Trollhättan tillgängliga fallhöjden. Den ersättning för dispositionsrätten öfver vattnet, som skulle af kronan erläggas, hade åter beräknats efter det mindre värde, begagnandet af vattnet för hvartera af de enskilda verken ägde med hänsyn därtill, att vid kraftuttagningen därstädes kunde användas endast den mindre del af den nämnda fallhöjden, hvarpå verket ägde tillgång.

Då emellertid vattenrätten till verket vid Önan vore beroende på rättegång emellan verket och kronan, hade det visat sig nödigt, att för uppskattningen af värdet af denna rätt förlikningsvis afgöra, huru mycket af den vattenmängd, hvarom tvisten egentligen rörde sig, skulle anses tillhöra Önans verk. När nu den nämnda rättegången vore af den beskaffenhet, att hela berörda vattenmängd skulle odelad tillerkännas den part, till hvars förmån tvisten utfölle, hade, med afseende på den rådande ovissheten om tvistens utgång, vid värdesättningen å Önans verk antagits, att hälften af den omtvistade vattenmängden borde anses tillkomma Önan. Detta förfarande, hvarigenom parterna å ömse sidor afstått från hälften af sin påstådda rätt, torde dess mindre böra gifva anledning till anmärkning, som det med hänsyn till tvistens natur syntes svårt att förutse utfallet af rättegången, i synnerhet vid det förhållande att för omdömet därom torde saknas ledning af någon af domstolarna förut afgjord rättegång af likartad beskaffenhet. Under sålunda anförda omständigheter ansåge Kungl. Maj:ts befallningshafvande det å Önans verk sätta värdet af två millioner kronor icke vara för högt beräknadt.

Hvad anginge verken vid Gullöfors och Tröskeln, torde de belopp af elektrisk energi, som dessa verk skulle erhålla i utbyte mot sin vattenrätt, ungefärligen motsvara den dylika kraft, som under närvarande förhållanden kunde vid verkan uttagas. Om kronan icke förvärfvade den till verket vid Önan hörande vattenrätten, utan rättegången därom komme att fortsättas, skulle emellertid, därest tvisten utfölle till nackdel för kronan, det ifrågasatta aftalet om vattenrätten vid Gullöfors verk å Malgön vara ändamålslost, enär i sådant fall blefve nödigt att, för att tillgodose verkets vid Önan rätt, förbi Malgön i ålfven utsläppa långt mera vatten, än enligt gällande bestämmelser finge för verket vid Gullöfors tagas i bruk. Vid sådant förhållande och då förvärfvet af Tröskelns verks vattenrätt icke, åtminstone för närvarande, hade någon afsevärd betydelse, ansåge sig Kungl. Maj:ts befallningshafvande icke kunna förorda, att de ifrågavarande aftalen afslutades under annan förutsättning, än att den föreslagna öfverenskommelsen om vattenrätten vid Önan komme till stånd.

I sammanhang med sina förut omförmälda förslag hade styrelsen ifrågasatt, att kronan skulle af Trollhättans elektriska kraftaktiebolag för 500,000 kronor inköpa samtliga de hemmansdelar och lägenheter, som bolaget ägde uteder västra stranden af Trollhätte strömmar.

Såsom skäl för denna åtgärd hade styrelsen framhållit, dels hursom, enär för kraftuttagningen erfordrades, att en damm anlades öfver Nolströmmen emellan Malgön och västra stranden, men kronan saknade rätt till fäste för denna damm å nämnda strand, häraf kunde föranledas tvist, som blefve oläglig eller hinderlig för kraftuttagningens lämpliga anordning, samt dels att det vore af vikt, att kronan, som redan ägde den östra stranden, finge disponera jämväl den västra, för att såmedels kunna med fördel sköta sin tomtpolitik i trakten, på lämpligt sätt leda byggnadsverksamheten och i öfrigt tillse, att några sådana åtgärder icke vidtoges, hvarigenom »naturskyddets» berättigade kraf förbisåges.

Kungl. Maj:ts befallningshafvande, som gillade hvad styrelsen sålunda anført om vikten för kronan att förvärfva äganderätt till västra stranden af Trollhätte strömmar, ansåge sig böra såsom ett ytterligare skäl för köpet af denna strand erinra, att när, efter Vänerns reglering, framdeles kunde komma i fråga att för kraftuttagning använda den härigenom ökade vattentillgången i strömmarna, det måhända för anordningarna härför kunde blifva ganska hinderligt, om kronan saknade allt tillträde till västra stranden, hvilken då sannolikt skulle betinga ett långt högre inköpspris, än som nu ifrågasattes.

Vid granskning af de uppgjorda förslagskontrakten hade Kungl.

Maj:ts befallningshafvande funnit anledning allenast till en, sannolikt mindre betydande anmärkning. I 7 § af det med Trollhätte elektriska kraftaktieholag uppgjorda kontraktet, syntes nämligen hafva antagits, att, för att bolaget skulle få uppföra de i denna § omförmälda provisoriska förändringarna, vore tillfyllest, att kronan, såsom ägare till vattnet och grunden, därtill gifve tillåtelse. Då emellertid för dylika fördämningars lagliga tillkomst erfordrades, att vederbörande domstol därtill lämnat tillstånd vid syn i den ordning, hvarom förmäldes i 10 § af förordningen den 30 december 1880, vore väl antagligt, att meningen varit, att kronan, som skulle äga bestämmanderätt i afseende på fördämningarnas uppförande, icke skulle hos bolaget påkalla någon åtgärd i detta hänseende förr, än tillstånd till fördämningarna i laga ordning erhållits. Om så förfores, komme den påpekade otydligheten i kontraktet att sakna praktisk betydelse.

Kungl. Maj:ts befallningshafvande hade efter förutstående granskning kommit till den uppfattning, att styrelsens förevarande framställningar vore synnerligen ägnade att på ett lyckligt sätt ordna alla de förhållanden, som kunde ställa sig hindrande i vägen för verkställande på lämpligt sätt af kraftuttagningen vid Trollhättan, utan att däraf skulle för kronan föranledas några uppoffringar, som, med hänsyn till sakens vikt, kunde anses vara af någon större betydelse. Kungl. Maj:ts befallningshafvande tvekade därför icke att obetingadt understödja samtliga framställningarna.

Enligt styrelsens skrifvelse under litt. B bilagda kontrakt hade styrelsen vidare förordat, att kronan skulle mot vissa uppgifna tomtområden tillbyta sig de utmål, som nu begagnades för verken på Malgön och vid Tröskeln, men att detta byte, i följd hvaraf ägarne till verken skulle nödsakas flytta sin verksamhet till de nya tomtorna, skulle förbindas med skyldighet för kronan att efter gode mäns värdering lösa alla de till de nuvarande verken hörande byggnader, maskiner och anläggningar, med undantag af dem, som användes för vattenkraftens tillgodogörande.

Då de byggnader, som funnes uppförda på de ifrågavarande, på öar i älven belägna utmålen, utan tvifvel verkade störande på den sköna naturtafla, som vattenfallen erbjöde, vore väl önskligt, att dessa byggnader blefve borttagna; men som styrelsen icke anført något praktiskt skäl, på grund hvaraf det ifrågasatta egendomsförvärfvet kunde anses vara för kronan behöfligt, funne sig Kungl. Maj:ts befallningshafvande dess mera böra afstyrka, att framställningen föranledde till någon åtgärd, som all utredning saknades om de kostnader, som skulle föranledas

af den med förvärfvet förenade skyldigheten för kronan att lösa byggnader jämte åtskilligt annat, men det syntes antagligt, att dessa kostnader skulle blifva ganska betydliga.

Mot styrelsens hemställan, att de fastigheter, hvilka i enlighet med styrelsens här förut omförmälda framställningar kunde blifva af kronan förvärfvade, måtte ställas under styrelsens förvaltning, hade Kungl. Maj:ts befallningshafvande icke något att erinra.

Yttrande öfver
kanalstyrel-
sens förslag
af kammar-
kollegium.

Till följd af nådig remiss har *kammarkollegium* i ärendet afgifvit underdånigt utlåtande och däruti anfört följande:

Visserligen tilltrorde sig *kollegium* desto mindre att bedöma, huruvida den nu ifrågasatta anläggningen af en kraftkanal å Göta älfs östra strand väl läte sig förena med tillämnade åtgärder vid Trollhättan för tillgodoseende af sjöfartens behof, som de i förevarande underdåniga skrifvelse åberopade, af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen den 20 december 1904 och af styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk den 24 oktober 1905 i berörda fråga lämnade utredningar icke varit för *kollegium* tillgängliga. Men under förutsättning att hinder för ifrågasvarande anläggning ur nämnda synpunkt icke mötte, funne *kollegium* — som till fullo uppskattade den af sistnämnda styrelse med styrka framhållna vikten däraf, att vattenkraften i Trollhättefallen utan dröjsmål i största möjliga omfattning komme till nyttig användning — icke något att erinra mot bifall till den föreliggande underdåniga framställningen i denna del.

Vidkommande därefter den föreslagna öfverenskommelsen mellan kronan och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag kunde *kollegium* ej finna annat än att, med hänsyn till hvad kanal- och vattenverksstyrelsen i ärendet anfört och då nödiga och ändamålsenliga åtgärder för tillgodogörande i önskad omfattning af kronans vattenkraft i Trollhättefallen icke torde kunna komma till utförande, så länge sväfvande tvistefrågor mellan kronan och kraftaktiebolaget kvarstode, en uppgörelse i godo, som kunde bringa alla sådana frågor ur världen, vore mycket önskvärd; och hade *kollegium* ej funnit anledning att vid det framlagda förslaget till aftal mellan kronan och kraftaktiebolaget framställa någon särskild anmärkning.

Ej heller hade *kollegium* något att erinra mot godkännande af de framlagda förslagen till aftal A mellan kronan samt ingenjören E. Stridsberg och Trollhätte pappersbruks aktiebolag.

Däremot och då det icke, så vidt *kollegium* kunde finna, blifvit i ärendet ådagalagdt, att förvärfvande åt kronan af den egendom, som afsåges i de föreslagna aftalen B mellan kronan samt Stridsberg och

pappersbruksaktiebolaget, vore af behofvet påkalladt eller skulle lända kronan till något större gagn, samt i saknad af utredning om det säkerligen ej obetydliga värdet å de fabriksbyggnader, maskiner m. m., som hörde till nämnda egendom, denna affärs omfattning i pekuniärt afseende icke nu kunde öfverblickas, tvekade kollegium att för närvarande tillstyrka godkännande af dessa aftal.

Att de fastigheter med tillhörande vattenrätt, som till följd af föreliggande underdåniga framställning kunde vara åt kronan förvärfvade, ställdes under förvaltning af styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk, ansåge kollegium i allo lämpligt.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, som anbefallts att afgifva underdånigt utlåtande i anledning af styrelsens för Trollhätte kanal- och vattenverk förevarande underdåniga framställning, har uti underdånig skrifvelse anfört följande.

Kanal- och vattenverksstyrelsen hade först och främst såsom sin åsikt uttalat, att staten själf borde ombesörja uttagning och omvandling i elektrisk energi af den vattenkraft, öfver hvilken hon vid Trollhättan förfogade, samt från en eller flera för detta ändamål anlagda kraftstationer mot skäligt pris tillhandahålla elektrisk energi för industriella behof och belysning samt för järnvägsdrift och andra näringar. Någon utarrendering af vattenkraft vid Trollhättan såsom sådan borde sålunda enligt kanal- och vattenverksstyrelsens mening icke ifrågakomma. Endast om staten själf utförde nödiga byggnader och maskinella anordningar, kunde staten erhålla skälig inkomst af denna sin vattenkraft och tillgodonjuta blifvande stegring af dess värde, på samma gång som industriens och öfriga afnämares berättigade intressen, med undvikande af enskild spekulation, kunde tillgodoses genom billigt pris på den utdelade energien. Endast på sådant sätt kunde vinnas full enhetlighet, ändamålsenlighet och ekonomi vid vattenkraftens utnyttjande.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, som till fullo delade denna kanal- och vattenverksstyrelsens åsikt, hade för sin del redan uti sitt den 27 december 1904 afgifna underdåniga utlåtande i fråga om inrättande af en permanent vattenfallskommission, efter framläggande och utvecklande af samma skäl, uttalat sig i enahanda riktning och framhållit, att det vore bäst för staten och för hela vårt land, om staten själf förvandlade sina vattenfalls betydande kraft i elektrisk energi och tillhandahölle denna på sådana villkor, att den blefve tillgänglig för hvarje behof, vare sig storindustriens, den elektrokemiska industriens och järnvägarnas, eller jordbrukets och smånäringarnas, samt därvid äfven uttalat såsom sin åsikt, att det väl finge förutsättas, att staten komme att

Yttrande öfver
kanalstyrel-
sens förslag
af väg- och
vattenbygg-
nadsstyrelsen.

handla i denna anda vid tillgodogörandet af de rika kraftkällorna i Trollhätte strömmar.

Med denna åskådning som gifven förutsättning för hela dess underdåniga framställning hade kanal- och vattenverksstyrelsen förordat, att staten själf skulle utföra och drifva en eller flera kraftstationer vid Trollhättan samt därefter dels kraftigt betonat angelägenheten af, att en dylik anläggning utan uppskof komme till stånd, dels framhållit, att anläggningen enligt styrelsens åsikt mycket snart skulle visa sig vara en för staten ekonomiskt fördelaktig affär. I sådant syfte hade denna styrelse dels utförligt framhållit de omständigheter, som styrelsen funnit utgöra talande skäl för att påskynda krafttuttagnings förverkligande, dels vidare påvisat att, ehuru det visserligen på utredningens nuvarande ståndpunkt icke kunde angifvas, för huru stort kraftbelopp den första anläggningen lämpligen borde planläggas, kunde företagets ekonomiska räckvidd likvisst bedömas med ledning af den utredning och de kostnadsberäkningar, som väg- och vattenbyggnadsstyrelsens underdåniga utlåtande den 20 december 1904 i fråga om tillgodogörande af kronans vattenkraft vid Trollhättan innehölle. Äfven om den första utbyggnaden icke skedde för större kraftbelopp än 20,000 elektriska hästkrafter, vore ett försäljningspris af 26 kronor pr hästkraft tillräckligt för att trygga den ekonomiska sidan af saken, och då sistnämnda kraftbelopp enligt samma styrelses öfvertygelse så godt som från början kunde försäljas till pris afsevärdt öfverstigande det nyssnämnda, vore det från kronans egen synpunkt icke blott utan risk, utan äfven mycket snart en utmärkt affär att ofördröjligen anlägga en kraftstation, hvarförutom fördelarne för industri, handel och näringar, samt den indirekta vinsten för det allmänna genom dessas uppsving vore faktorer af sådan oerhörd vikt, att ensamt de kunde motivera anläggningen, äfven om denna till en början icke gäfvade någon direkt afkastning utöfver själfkostnaden. Utan att på frågans nuvarande ståndpunkt kunna afgifva något bestämdt förslag i afseende på priset, ansåge kanal- och vattenverksstyrelsen, att ett medelpris af 40—50 kronor pr elektrisk hästkraft vid Trollhättan borde kunna tillgodose såväl anspråken på en skälig och god vinst för staten såsom ägare till kraftkälla och kraftstation, som ock industriens och öfriga afnämares intresse af billig kraftleverans, och att en god förtjänst återstode, äfven om priset för större afnämare såsom kemiska tekniska industrier med flera sänktes till 25 å 30 kronor.

Hvad kanal- och vattenverksstyrelsen sålunda anfört beträffande angelägenheten af, att statens kraftstationsanläggning vid Trollhättan

utan uppskof måtte komma till stånd, funne väg- och vattenbyggnadsstyrelsen värdt allt beaktande.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen vore ock fullt ense med kanal- och vattenverksstyrelsen äfven därutinnan, att det ekonomiska resultatet af en omedelbar anläggning af en statens kraftstation vid Trollhättan borde, åtminstone inom kort tid, blifva godt.

Med erinran att kanal- och vattenverksstyrelsen i fråga om östra strandens företräden framför den västra redan den 24 oktober 1905 vid afgifvande af underdånigt förslag till plan för utredningen uttalat sin mening, hade kanal- och vattenverksstyrelsen anført, att styrelsen i denna mening funnit sig ytterligare styrkt genom de nu företagna undersökningarna, samt att väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i sitt förut berörda utlåtande den 20 december 1904, enligt kanal- och vattenverksstyrelsens mening, på ett öfvertygande sätt visat, att den östra stranden erbjöde möjlighet till den bästa lösningen af kraftuttagningsproblemet. Efter att därpå hafva gendrifvit den af professoren Richert mot väg- och vattenbyggnadsstyrelsens kostnadsberäkningar framställda anmärkningen och uppvisat dess ohållbarhet, framhåller styrelsen, att den så mycket mindre kunde tillmätas någon afgörande betydelse som de detaljerade undersökningarna visat, att kraftstationen lämpligen kunde förläggas vid Olidehållans strand och, såsom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen påvisat, på en plats, som icke kräfde kraftkanalens dragande öfver Nydqvist & Holms verkstadsområde. Kanal- och vattenverksstyrelsen hade därjämte funnit, att det måste utan vidare anses fastslaget, att östra stranden med hänsyn till *byggnadskostnaden* vore att föredraga framför den västra.

Framhållande att kostnaderna för anläggning af kraftstation å västra stranden af närmare angifna grunder otvifvelaktigt blefve betydligt högre än som af Richert beräknats, hade kanal- och vattenverksstyrelsen, då det anförda innebure tillräckliga bevis för att den östra stranden vore ur ekonomisk synpunkt fördelaktigare än den västra, därefter jämfört de båda stränderna ur tekniska synpunkter och i sådant afseende anført att, medan de anmärkta olägenheterna beträffande östra stranden reducerade sig till mycket små dimensioner, vidlådde åtskilliga af styrelsen närmare angifna, stora tekniska olägenheter den västra strandens alternativ.

Kanal- och vattenverksstyrelsen hade därpå anført, att, om man tänkte på utvecklingsmöjligheterna, kunde någon tvekan råda, huruvida på östra sidan plats funnes för ytterligare en kraftstation, utan att intrång gjordes på trafikkanalintresset, men väg- och vattenbyggnadssty-

relsen hade i sitt underdåniga utlåtande af 1904 undanröjt tviflen därom. Med hvad styrelsen anfört ansåge sig kanal- och vattenverksstyrelsen hafva lämnat tillräckliga stöd för sin uppfattning, att den nu ifrågasatta kraftstationen borde förläggas på älvens östra strand, som erbjöde afgjorda företräden i såväl ekonomiskt som tekniskt afseende. I öfverensstämmelse med denna redan förut af väg och vattenbyggnadsstyrelsen i dess underdåniga utlåtande af år 1904 förfäktade uppfattning hade styrelsen utarbetat förslag till kraftkanal mellan de å vidfogade ritningen n:o 2 utmärkta punkterna A och B. Ehuru väl definitivt utarbetade förslag till anordning af damm, intag och kraftstation visserligen icke kunde redan nu framläggas, enär de elektriska och maskinella spörsmålen vore hänskjutna till särskilda sakkunnige, hvilka ännu ej hunnit afsluta sitt arbete, och till följd däraf själfva kraftstationsbyggnadens närmare anordning och förläggning icke kunnat bestämmas samt detaljerna för dammanläggning och intag ej heller vore fullt utarbetade, då de måste lämpas efter sättet för den tillgängliga vattenkraftens fördelning och uttagning, hade kanal- och vattenverksstyrelsen likvisst kommit till full insikt därom, att kraftuttagningen borde ske på den östra, under styrelsens förvaltning ställda stranden, och att den öppna kraftkanalen på den sträcka, som låge mellan de med bokstäfverna A och B å förenämnda ritning utmärkta punkterna, borde få det läge och det utseende, som samma ritning i hufvudsak utvisade, och detta på hvad sätt öfriga delar af anläggningen än komme att utföras.

Hvad kanal- och vattenverksstyrelsen sålunda anfört som stöd för åsikten om östra strandens företråde relativt den västra kunde så mycket mindre föranleda någon gensaga från väg- och vattenbyggnadsstyrelsens sida, som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen redan i underdånigt utlåtande den 20 december 1904, efter framläggande af hufvudsakligen samma skäl som nu kanal- och vattenverksstyrelsen, för sin del förklarat sig vara af den bestämda åsikten »att den östra älfsstranden vore, utan kränkande af kanalintresset, icke allenast fullt användbar, utan fastmera såväl i tekniskt som ekonomiskt hänseende mera lämplig än den västra för tillgodogörande för kraftändamål af all kronans såväl nuvarande som efter Vänerens reglering blifvande vattenrätt vid Trollhättan.

Beträffande det föreslagna läget för den öppna kraftkanalen på sträckan A—B hade kanal- och vattenverksstyrelsen, med påpekande, att denna del af kraftkanalen kunde anknytas vare sig till intag, kanal korsning, fördelningsbassäng och kraftstation, sådana de af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen preliminärt skisserats eller till de modifikatio-

ner af samma anordningar, hvilka styrelsen bearbetade och rörande hvilka närmare utredning till kommande riksdag skulle aflämnas, anført, att således intet hinder ur teknisk synpunkt kunde uppställas för ett påbörjande af ifrågavarande del af kraftkanalen, hvaremot därigenom betydlig tidsvinst ernåddes, hvilket, utom af förut anförda skäl, vore af så mycket större betydelse, som regleringsdammens anläggning icke gärna kunde påbörjas förr än en del af älvens vattenmassa kunde afledas genom kraftkanalen. Sträckningen i plan för kanaldelen A—B, som vore så vald, att den så vidt möjligt följde terrängens anvisningar och att anläggningskostnaden blefve den minsta, hade förlagts ungefär så som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i 1904 års utlåtande tänkt sig den kanal, som skulle anläggas för en 2:dra kraftstation, medan samma styrelse förlagt den 1:sta kraftkanalen närmare den nuvarande trafikkanalen.

Hvad kanal- och vattenverksstyrelsen sålunda anført om läget för en 1:sta kraftkanal mellan punkterna A och B funne väg- och vattenbyggnadsstyrelsen välbetänkt och riktigt.

Genom verkställda beräkningar hade kanal- och vattenverksstyrelsen funnit att, under förhandenvarande förhållanden, det vore mest ekonomiskt att anordna kraftkanalen så, att vattenhastigheten däri blefve mellan 1,8 och 2,2 meter i sekunden, samt att mellan dessa gränser olikheterna i ekonomiskt afseende vore jämförelsevis obetydliga, och på grund däraf föreslagit en kraftkanal af omkring 115 kvadratmeter nyttig genomskärningsarea, i hvilken de olika vattenmängder, respektive 203, 230 eller 250 kubikmeter, som enligt styrelsens beräkningar skulle kunna under förhanden varande förhållanden ifrågakomma, skulle kunna framledas med en hastighet af respektive 1,8, 2,0 och 2,2 meter.

Hvad kanal- och vattenverksstyrelsen anført beträffande det ogynnsamma sätt, hvarpå den tillgängliga vattenkraften i Trollhätte strömmar under nu rådande förhållanden tillgodogjordes vid de bestående verken, vore utan gensägelse riktigt och i och för sig synnerligen beaktansvärdt. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen skulle därför återkomma därtill i sammanhang med frågan om inlösen af Önan och västra älfstranden. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen hade för sin del icke något att invända mot de af kanal- och vattenverksstyrelsen föreslagna dimensionerna och tvärsektionsarean för kraft kanalen mellan punkterna A och B, och ville väg- och vattenbyggnadsstyrelsen endast påpeka, att den af kanal- och vattenverksstyrelsen utrönta omständigheten, att det med hänsyn till alla inverkanse faktorer under här förhandenvarande förhållanden blefve

mest ekonomiskt att välja vattenhastigheten i kanalen mellan gränserna 1,8 och 2,2 meter, och att således samma nyttiga genomskärningsarea af 115 kvadratmeter för kraftkanalen kunde lämpa sig för hvilken af de vattenmängder, som eventuellt kunde komma att blifva den, som staten kunde få afleda till sin kraftstation vid Olidehålan, tydligen också innebure, att frågan om både läge och tvärsektion för kraftkanalen mellan A och B kunde afgöras alldeles oberoende af, huruvida staten finge afleda 203 eller 250 kubikmeter, det vill säga alldeles oberoende af, huruvida staten inköpte Önan och västra älfstranden eller ej.

Alldeles oafsedt denna senare särskilda fråga tillstyrkte väg- och vattenbyggnadsstyrelsen således i allo kanal- och vattenverksstyrelsens underdåniga framställning i hvad rörde såväl ett beslut, att en kraftstation för tillgodogörande af statens vattenkraft vid Trollhättan skulle anläggas som ock att kraftkanalen borde utföras mellan punkterna A och B enligt sagda styrelsens nu framställda förslag.

Öfvergående till de åtgärder, som enligt dess mening borde vidtagas för en hastig afveckling af de sväfvande tvistefrågorna om vattenrätten, hade kanal- och vattenverksstyrelsen erinrat om resultaten af de förda rättegångarne med, bland annat, elektriska kraftaktiebolaget och ingenjör Stridsberg, samt därefter anført, att, enligt i målet från kronans sida företedda utlåtanden, verken i Önan i äldre tider skulle hafva använt en vattenmängd uppgående till endast sammanlagdt 7 eller högst 10,46 kubikmeter i sekunden samt såsom utmål för verken varit behöfligt blott en del af Önans hela område, men att kraftbolaget i målet ännu icke från sin sida sökt förebringa någon utredning angående den för de äldre verken behöfliga vattenmängden och utmålet. Då en blifvande dom i betraktande därpå, att de verkställda beräkningarna med nödvändighet måst fotas på osäkra grunder, sannolikt skulle fastställa minst den högre af dessa siffror, kunde man därför utgå från att vid lågvatten 10 kubikmeter, motsvarande 1,000 turbinhästkrafter i allt fall lagligen tillkomme bolaget, därest rättegången utfölle till kronans fördel, hvaremot bolaget skulle vid lågvatten erhålla omkring 5,250 turbinhästkrafter, därest utgången blefve i full öfverensstämmelse med bolagets påståenden. På grund därpå hade kanal- och vattenverksstyrelsen utgått från antagandet, att bolaget förlikningsvis borde tillerkännas 3,125 turbinhästkrafter eller i rundt tal 2,800 elektriska hästkrafter, hvilkas värde skulle, efter 750 kronor per färdigmonterad elektrisk hästkraft, utgöra 2,100,000 kronor, samt därför, vid bestämmande af köpeskillingens storlek, att för Önans verk och byggnader samt

vattenrätt kunde förlikningsvis betalas 2,000,000 kronor, i följd hvaraf på västra stranden skulle komma den återstående delen 500,000 kronor af den föreslagna köpeskillingen. För nämnda 2 millioner skulle erhållas alla vid Önan befintliga byggnader, turbiner, generatorer och instrumentering, som vore erforderliga för alstrande af elektrisk kraft samt alla husbyggnader, hvilket allt realiter skulle lämna en afkastning af 3,000 elektriska hästkrafter, af hvilka 2,000 hästkrafter, jämte de kraftstationer, i hvilka de alstrades, samt husbyggnader skulle i 10 år få arrenderas af bolaget för ett årligt arrende af 34,000 kronor, d. v. s. för 17 kronor per elektrisk hästkraft. Öfriga 1,000 elektriska hästkrafter, jämte de kraftstationer nr:is 1 och 3, i hvilka de alstrades, skulle stå till kronans disposition, dock med öfvertagande af kraftbolagets hittillsvarande skyldighet att under 10 år vid Önan åt aktiebolaget skandinaviska elektricitetsverk tillhandahålla ett kraftbelopp af minst 200 och högst 1,000 elektriska hästkrafter till pris för de första 500 hästkrafterna af 45 kronor, för de nästa 100 hästkrafterna af 50 kronor och för de sista 400 hästkrafterna af 55 kronor per elektrisk hästkraft — det vill säga för i genomsnitt 49,50 kronor per elektrisk hästkraft, där-est hela beloppet, 1,000 hästkrafter, hyrdes — med rätt för en afnämare att förlänga aftalet ytterligare 15 år, under förbehåll att minst 1,000 hästkrafter då köptes.

Dessa senare 1,000 hästkrafter hade kanal- och vattenverksstyrelsen i sina kalkyler ansett kunna med all sannolikhet lämna en årlig nettoinkomst af 40 kronor per elektrisk hästkraft och skulle under denna förutsättning, då staten räknade endast 3,6 % på sina pengar, uppstå en årlig vinst af 2,000 kronor under de första 10 åren, efter hvilken tid de 2,000 elektriska hästkrafterna, som kraftbolaget under 10-årsperioden disponerat, kunde betinga ett afsevärdt högre försäljningspris än 34,000 kronor årligen. Då de 1,000 elektriska hästkrafter, som kronan genast skulle disponera genom köpet, enligt kanal- och vattenverksstyrelsens öfvertygelse, nästan omedelbart kunde få en afsättning, vore affären enligt samma styrelses åsikt således finansiellt taget utan afsevärd risk.

Enligt väg- och vattenbyggnadsstyrelsens åsikt kunde det till en början anmärkas att, då kraftaktiebolaget i och med de 2,000,000 kronor i köpeskillning för Önan väl torde få anses erhålla »full likvid» — enär utsikten att genom slutgiltig dom få sin rätt reducerad till endast 10 kubikmeter vatten i sekunden tydligen för bolaget vore minst lika stor, om icke större, än utsikten att få den fastslagen till det mot vanlig

strandägarrätt svarande maximibeloppets 66 kubikmeter — så kunde ju någon särskild anledning icke föreligga för staten att under eventuellt 10 år låta kraftbolaget få utnyttja $\frac{2}{3}$ af statens inkomstkällor å Önan för så lågt pris, att årliga nettoinkomsten för staten blefve endast 17 kronor för hvarje af dessa elektriska hästkrafter, som ju tillsammans med de öfriga 1,000 hästkrafterna utgjorde enda afkastningen af hela Önan med verk, inrättningar och husbyggnader, då man dels för den återstående $\frac{1}{3}$ trodde sig kunna betinga i genomsnitt en nettovinst af ända till 40 kronor per elektriska hästkraft från afnämare, som ej fått någon egendom inlöst af staten till fulla värdet, dels kunna betinga ett afsevärdt högre försäljningspris än 17 kronor per hästkraft för just samma 2,000 hästkrafter, när de efter 10-årsperioden kunde utlämnas till annan afnämare än kraftbolaget, som ju dessutom hade sig tillförsäkrad nyttjanderätten till Önans utmål och husbyggnader inbegripet i samma låga pris af 17 kronor per hästkraft. Då vidare antagandet, att nyssnämnda, staten förbehållna 1,000 hästkrafter »med all sannolikhet» skulle lämna en nettoinkomst af 40 kronor per hästkraft, vore afgörande för, huruvida slutresultatet af styrelsens kalkyl skulle uppträda som vinst eller som förlust, hade det varit önskvärdt, att kanal- och vattenverksstyrelsen något närmare utvecklat grunderna för nämnda antagande, helst som styrelsen på annat ställe i sin underdåniga framställning utgått från förutsättningen, att nettoförtjänsten på en elektrisk hästkraft vid Trollhättan kunde sättas till i medeltal endast 20 kronor, därvid styrelsen ansett, att »detta torde komma sanningen ganska nära». Det framginge ej af den underdåniga framställningen, hvilka särskilda omständigheter skulle göra, att den på statens konto kommande driftkostnaden finge sättas till endast cirka 9,50 kronor (= 49,50—40) per elektrisk hästkraft, när fråga vore om de 1,000 hästkrafter i kraftstationerna 1 och 3 på Önan, men den på kraftbolaget kommande driftkostnaden till så stort belopp, att af genomsnittspriset 49,50 kronor, som betingats för de 1,000 hästkrafterna, endast 17 kronor per hästkraft kunde återstå att betala till staten, när fråga vore om de 2,000 hästkrafter i öfriga kraftstationer å Önan. Huru kanal- och vattenverksstyrelsen räknat i detalj kunde ej af den underdåniga framställningen bedömas. Men om man utginge från en köpeskilling för Önan af 2,000,000 kronor, och man visste, att industrien sade sig icke kunna betala större afgäld för vattenrätt än cirka 5 kronor per år och turbinhästkraft, så skulle, om man det oaktadt räknade 10 kronor pr år och hästkraft, de för köpet förlikningsvis grundläggande 3,125 turbinhästkrafter, som Önan då skulle anses representera som »vattenråvara», hafva ett

värde af cirka 625,000 kronor efter 200 för hvarje turbinhästkraft, som vattenrätten kunde gifva, hvarför de vid Önan befintliga byggnader, turbiner, generatorer och instrumentering skulle vara betalda med återstoden af de 2,000,000 eller med 1,375,000 kronor. Räknades $\frac{1}{3}$ däraf för den tredjedel af kraftbeloppet vid Önan, som kronan skulle få disponera, så skulle staten för damm- och husbyggnader och den maskinella uppsättningen, det vore för installationen af dessa 1,000 elektriska hästkrafter, hafva betalt 458,300 kronor, och beräknades då för amortering, underhåll och skötsel så lågt som 5 procent af anläggningskostnaden (amortering = 3 procent, skötsel = 0,8 procent och underhåll 1,2 procent), det vill säga här af den erlagda köpeskillingen 458,300 kronor för befintliga installationen, eller 22,915 kronor per år, så skulle statens inkomst för hela Önan med dess 3,000 elektriska hästkrafter uppgå till $34,000 + 49,500 = 83,500$ kronor och dess utgifter för de af staten disponerade 1,000 hästkrafterna till 22,915 kronor. Då räntan å köpeskillingen, 2,000,000 kronor, efter 3,6 procent uppginge till 72,000 kronor och således totala utgiften per år till 94,915 kronor, men totala inkomsten per år till 83,500 kronor, skulle således den till 2,000 kronor beräknade årliga vinsten i stället blifva en årlig förlust af 11,415 kronor, under förutsättning nämligen att kraftbolaget, som enligt kontraktsförslaget skulle bestrida underhåll och skötsel af kraftstationerna för de 2,000 hästkrafter, äfven skulle bestrida amorteringen för dessa. Då detta väl knappast torde åligga kraftbolaget enligt kontraktsförslaget, så skulle, medan statens totala inkomst af Önan med dess 3,000 hästkrafter vore 83,500 kronor, dess årliga utgifter utgöra sammanlagdt 122,400 kronor, nämligen ränta efter 3,6 procent å 2,000,000 kronor eller 72,000 kronor, amortering efter 3 procent å 1,375,000 kronor eller 41,250 kronor samt underhåll och skötsel för de af kronan disponerade 1,000 hästkrafterna efter 2 procent å 458,300 kronor eller 9,150 kronor — då underhåll och skötsel för 2,000 hästkrafter komme på kraftbolaget — och sålunda skulle den beräknade vinsten af 2,000 kronor årligen i själfva verket blifva en årlig förlust af 38,900 kronor, eller rättare något mindre, enär den på staten kommande kostnaden för underhåll och skötsel af dammbyggnader, kraftstationer med mera rätteligen skulle blifva något mindre än beräknade 9,150 kronor, enär underhåll af husbyggnader komme i mindre grad än $\frac{1}{3}$ å staten, som endast disponerade kraftstationerna 1 och 3, medan kraftbolaget disponerade alla öfriga husbyggnader, hvarför förlusten 38,900 kronor rätteligen borde minskas med en motsvarande del af de

9,150 kronorna, hvars storlek dock ej här kunde beräknas af brist på detaljuppgifter.

Ofvan angifna resultat, äfvensom den omständigheten, att statens årliga kostnad för ränta samt amortering, skötsel och underhåll, ehuru beräknad efter så låga procentsatser som respektive 3,6 och 5 procent af anläggningskostnaden, det vill säga af köpeskillingen, likvisst skulle representeras af ett så pass högt belopp som bortåt 122,400 kronor, eller 40,80 kronor per elektrisk hästkraft (hvertill dessutom komme *kraftbolagets* årliga kostnad för underhåll och skötsel för dess 2,000 hästkrafter) torde icke kunna utgöra annat än ett bevis för, att en köpeskillning af 2,000,000 kronor vore för stor för Önan, därest affären bedömdes fristående genom en kalkyl öfver hvad de 3,000 elektriska hästkrafter, som skulle uttagas vid Önan, kunde inbringa under kraftbolagets 10 arrendear. Därest kronan icke kunde erhålla annan valuta för sina 2,000,000 kronor än Önan och därstädes befintliga byggnader, turbiner, generatorer och instrumentering med en årlig afkastning af 3,000 elektriska hästkrafter, vore valutan otvifvelaktigt öfverbetald. Men från en helt annan synpunkt betraktadt, tedde sig köpet annorlunda: under de vid Trollhättan förhandenvarande omständigheterna skulle kronan i själfva verket icke köpa *de 3,000 elektriska hästkrafterna vid Önan* utan i verkligheten *endera cirka 10,400 eller cirka 15,600 elektriska hästkrafter till och i kronans kraftstation vid Olidehålan*. Då nämligen kraftbolagets vattenrätt vid Önan kunde komma att genom slutgiltig dom fastslås till endera 10 eller 66 kubikmeter i sekunden, skulle den förlikningsvis bolaget tillerkända vattenrätten utgöra 38 kubikmeter i sekunden

$= 10 + \frac{66-10}{2}$. Af dessa 38 kubikmeter kunde 30 kubikmeter af-

ledas till och utnyttjas i kronans kraftstation vid Olidehålan i stället för vid Önan, då de 8 kubikmeterna i hvarje fall måste reserveras för statens nuvarande kraftstation å Malgön, och skulle då gifva staten ett tillskott af cirka 8,100 elektriska hästkrafter i dess kraftstation vid Olidehålan, hvilka efter en årlig nettoförtjänst af 20 kronor per elektrisk hästkraft vid kraftstationen skulle representera en nettoförtjänst per år af 162,000 kronor, hvilken staten kunde erhålla genom att *dels* inköpa Önan med tillbehör för 2,000,000 kronor, *dels* vid köpets avslutande uppsäga kraftbolaget till afflyttning till Stallbackatomten, så fort statens kraftstation vid Olidehålan vore färdig att leverera kraft till bolaget å nämnda tomt. Af dessa 162,000 kronor skulle då 90,000 kronor utgöra den rena nettobehållningen per år utöfver den till 72,000

kronor efter 3,6 procent uppgående räntan å de 2,000,000 kronorna lagda ensamt å dessa i kraftstationen genom köpet och uppsägningen tillvunna 8,100 elektriska hästkrafterna. Om man således tänkte sig, att staten och kraftbolaget, för att genast få slut på och afveckla sina vattenrättstvister, förliktes genom att bolagets vattenrätt vid Önan förlikningsvis bestämdes till 38 kubikmeter och staten därpå ville köpa Önan för att återvinna de 38 kubikmeterna och afleda 30 af dem till kraftstationen vid Olidehålan, så kunde staten med 90,000 kronor årlig ren behållning betala kraftbolaget för Önan och dess vattenrätt af 38 kubikmeter 2,000,000 kronor, som staten upplånat mot en räntefot af 3,6 procent. Skulle däremot den mellan kronan och kraftbolaget pågående vattenrättsprocessen utfalla helt och hållet till bolagets fördel och bolaget sålunda skulle tillerkännas en vattenrätt vid Önan af 66 kubikmeter, så skulle, därest staten köpte denna vattenrätt, af dessa 66 kubikmeterna 58 kunna ledas till och utnyttjas i statens kraftstation vid Olidehålan, medan de 8 ginge till nuvarande kraftstationen å Malgön. Dessa 58 kubikmeterna skulle gifva staten ett tillskott af cirka 15,600 elektriska hästkrafter i dess kraftstation vid Olidehålan, hvilka, efter en årlig nettoförtjänst af 20 kronor per hästkraft, skulle representera en nettoförtjänst per år af 312,000 kronor, som staten skulle erhålla genom Önans inköp och kraftbolagets omedelbara uppsägning till afflyttning så fort staten kunde leverera kraft till bolaget å Stallbackatomten. Af dessa 312,000 kronor skulle 240,000 kronor utgöra den rena behållningen per år, utöfver den till 72,000 kronor uppgående räntan å de 2,000,000 kronor, lagda ensamt å dessa i kraftstationen genom köpet och uppsägningen tillvunna 15,600 elektriska hästkrafterna. Hade staten således helt och hållet förlorat rättegången om vattenrätten vid Önan, kunde staten med 240,000 kronor årlig ren behållning betala för Önan och dess vattenrätt af 66 kubikmeter 2,000,000 kronor, som staten upplånat mot 3,6 procent ränta. Utfölle åter processen helt och hållet till kronans fördel, och bolaget sålunda skulle tillerkännas en vattenrätt vid Önan af blott 10 kubikmeter i sekunden, så skulle, om staten köpte denna vattenrätt, af dessa 10 kubikmeter, endast 2 kubikmeter kunna afledas till kraftstationen vid Olidehålan, då de 8 kubikmeterna måste gå till nuvarande kraftstationen å Malgön. Dessa 2 kubikmeter skulle gifva staten ett tillskott af cirka 540 elektriska hästkrafter i dess kraftstation vid Olidehålan motsvarande, efter 20 kronor per hästkraft, en nettoförtjänst af cirka 10,800 kronor, för hvilka staten skulle få betala 72,000 kronor i form af 3,6 procent å köpeskillingen, och skulle staten således göra en årlig förlust af 61,200 kronor, därest staten med 2,000,000

kronor köpt Önan, i det fall att man kunde vara förvissad om att vattenrättsprocessen skulle, om den slutfördes, resultera i underkännande af kraftbolagets anspråk och således begränsa dess vattenrätt till blott 10 kubikmeter i sekunden.

Huruvida staten skulle vinna eller förlora genom att nu afveckla sin rättstvist med kraftbolaget genom att för 2,000,000 kronor lösa dess egendom Önan och dess tillhörande vattenrätt, skulle således i verkligheten bero af, huruvida staten komme att vinna eller förlora den pågående vattenrättstvisten med kraftbolaget.

Hvad kanal- och vattenverksstyrelsen anfört i fråga om själva de skäl, som skulle tala för en uppgörelse i godo med kraftbolaget, torde därför böra närmare skärskådas, innan man kunde uttala sig för eller emot det föreslagna köpet.

Kanal- och vattenverksstyrelsen hade i sådant afseende anfört, att kraftbolagets eventuellt tilltänkta försök att åstadkomma resning i målet angående vattenrätt utmed västra stranden med all säkerhet icke skulle leda till något för bolaget gynnsamt resultat, och att det lika litet torde behöfva befaras, att kraftbolaget skulle kunna för verken å Önan tillerkännas strandägarrätt i vanlig mening, ehuru frågan härom möjligen kunde vara något tvifvelaktig, då prejudikat saknades och häradsrätten i utslag angående Malgön kunnat som domskäl anföra äfven Stridsbergs medgifvande af den uppfattning, som från kronans sida gjorts gällande, men att det, äfven om man antog, att bolagets anspråk å vanlig strandägarrätt skulle af domstolarna underkännas, vore omöjligt att med någon säkerhet kunna beräkna, huru stor vattenmängd och huru stort utmål komme att tillerkännas bolaget för de gamla verken på Önan, hvarförutom det vore gifvet, att målets pröfning i alla instanser skulle taga en tid af antagligen flera år.

Kanal- och vattenverksstyrelsen syntes således för sin del vara öfvertygad både därom, att en resning af målet om västra strandens vattenrätt icke skulle leda till ändring af kronans rätt, och därom att kraftbolaget sannolikt icke genom slutlig dom kunde komma att tillerkännas vanlig strandägarrätt, utan allenast den vattenrätt och det utmål, som tillkommit de gamla verken på Önan.

Då det nu icke torde kunna antagas, att kraftbolaget genom att för sin del förete handlingar och utredningar i målet beträffande den vattenmängd, som de gamla verken kräft, skulle kunna komma till resultat, som *väsentligen afveke* från det af kronans sakkunnige erhållna resultatet, 7—10,46 kubikmeter i sekunden, så skulle således resultatet, enligt kanal- och vattenverksstyrelsens öfvertygelse, ju vara det, att det

egentligen icke funnes anledning att antaga annat, än att den slutgiltiga domen skulle komma att begränsa kraftbolagets vattenrätt till cirka 10 kubikmeter i sekunden. Det skulle således i själfva verket endast vara *den* omständigheten, att det skulle kräfvat *antagligen flera år att ernå denna slutgiltiga dom*, som i förenämnda skäl vore det, som skulle tala för en uppgörelse i godo genom köp.

Kanal- och vattenverksstyrelsen hade vidare framhållit, att det måste medtagas i beräkningen, att kraftbolaget, vid den syn, som jämlikt vattenrättsförordningen måste hållas för att i laga ordning erhålla tillstånd till utförande af anläggningarna för vattenkraftens tillgodogörande komme att invända, att det af kronan sålunda anhängiggjorda målet för erhållande af tillstånd till anläggningarnas utförande skulle förklaras hvilande i afbidan på utgången af den nu pågående rättegången om vattenrätten vid Önan, hvarigenom på grund af denna invändningsfrågas dragande under alla instansers pröfning flera år kunde komma att förflyta, innan ens någon saklig behandling af frågan om tillstånd till anläggningens utförande kunde ifrågakomma.

Härtill kunde anföras, att, om uppgörelse skedde och kontraktet med kraftbolaget antoges, skulle staten fortfarande släppa fram till Hålan den vattenmängd, som, förutom 5 kubikmeter åt Tröskelns vattenverk, skulle erfordras för att erhålla 3,000 elektriska hästkrafter i Önans kraftstationer, det vill säga en vattenmängd af tillsamman cirka $5 + 33 = 38$ kubikmeter, hvarför det förslag till regleringsdamm, som skulle framläggas vid en begärd häradsyn måste hafva en del luckor för framläppande till Hålan af denna vattenmängd. Om då dammen försåges med tillräckligt antal så placerade luckor, att ända till 66 kubikmeter i sekunden kunde genom dessa och nuvarande kraftstationen å Malgön nedsläppas till Hålan, så kunde Önans anspråk på vatten tillgodoses, äfven för det fall att processen utfölle helt och hållet till kraftbolagets fördel, hvarför — därest kronan framlade sitt förslag till regleringsdamm så planlagdt — häradsrätten då icke torde kunna fästa afseende vid en begäran från kraftbolaget att förklara ansökningen om byggnadslof hvilande i afbidan på utgången af nu pågående vattenrätts tvisten, hvilket emellertid icke hindrade kraftbolaget att öfverklaga utslaget och draga målet inför högre rätt. Det vore således äfven här tidsutdräkten för ett slutligt afgörande, som utgjorde det enda, som återstode af äfven detta åberopade skäl för en uppgörelse i godo.

Därest kronan på förenämnda sätt anordnade sin dammanläggning, kunde något i vattenrättsförordningens § 6 öfvermåldt men ej heller uppkomma för Önans verk, som ju då kunde komma i åtnjutande af

den största vattenmängd, hvarpå bolaget på grund af vanlig strand-ägarrätt kunde göra anspråk. Men äfven om sådana åtgärder vidtoges — hvilket enligt kanal- och vattenverksstyrelsens egen utsago utan svårighet kunde ske — vore det, enligt samma styrelse, uppenbart, att för kraftbolaget, genom påstående om men för dess verk, öppnades utväg att draga målet om anläggningens utförande under alla instansers pröfning, och att sålunda under flera år förhindra vattenkraftens tillgodogörande. Detta vore utan tvifvel riktigt och resulterade således återigen i tidsfrågan såsom egentligt skäl.

Kanal- och vattenverksstyrelsen hade slutligen anført, att kraftbolaget såsom ägare till västra stranden äfven skulle kunna bereda kronan svårigheter och tidsutdräkt vid vattenkraftens tillgodogörande. Äfven om kronan såsom ägare till Trollhätte strömmar förfogade öfver själfva vattenbäckenet och sålunda vore befogad att, äfven mot kraftbolagets bestridande, erhålla fäste för regleringsdammen, åtminstone så långt upp på stranden, som vattnet bevisligen högst stått, så vore, enligt samma styrelses åsikt, gifvet, att för den tillämnade dammens utförande på lämpligt och billigt sätt och med undvikande att en eljest onödig öppning måste lämnas invid bergväggen, det vore i hög grad önskvärdt att erhålla fullt tillräckligt utrymme å västra stranden, och då det kunde ifrågasättas, huruvida rätt till att genom expropriation förvärfva sålunda erforderlig mark för dammfästet med nu gällande lagstiftning förefunnes, måste man vara beredd på att kraftbolaget komme att, så vidt sig göra läte, bereda kronan svårigheter äfven genom att bestrida kronans rätt till dammfäste å västra stranden.

Enligt väg- och vattenbyggnadsstyrelsens åsikt torde äfven detta vara riktigt i sådan måtto, att frågan om expropriation af utmål å västra stranden i hvarje fall finge blifva beroende af en Kungl. Maj:ts särskilda pröfning, huruvida icke frågan om fäste för regleringsdammen för en statens kraftstationsanläggning, afsedd att leverera kraft åt vidsträckta landsdelar kring Göta älf, kunde anses vara allmän byggnad eller allmänt behof af enahanda och väl så stor vikt och betydelse för det allmänna, som exempelvis anläggning för någon enstaka Orts, stads eller köpings, förseende med dess begränsade behof af vatten. Denna Kungl. Maj:ts särskilda pröfning borde likvisst icke behöfva taga synnerlig tid, då frågan därom syntes kunna på kronans särskilda framställning direkt dragas inför Kungl. Maj:t när som helst, oberoende af en oafgjord rättstvist om vattenrätt vid Önan.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen hade i det föregående visat, att, därest det gällde att såsom en fullt fristående affär för en köpeskilling

af 2,000,000 kronor inköpa Önan för att där tillgodogöra dess kraft-möjlighet af endast 3,000 elektriska hästkrafter, affären icke vore vinst-gifvande för staten, hvilket förhållande således ock komme att gälla för hela den tid, kronan enligt kontraktsförslaget låte kraftbolaget disponera Önan med utnyttjande, enligt dess bestämmelser, af 2,000 elektriska hästkrafter, i följd hvaraf, såsom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen redan framhållit, kronan i händelse af köp borde genast uppsäga kraftbolaget till afflyttning till Stallbackatomten, så snart kronan där kunde leverera elektrisk kraft åt bolaget. Vidare hade visats, att, därest kraftbolaget förlikningsvis tillerkändes rätt till 38 kubikmeter vatten eller, därest bolaget skulle genom en slutgiltig dom blifva tillerkänd rätt att med vanlig strandägarrätt vid Önan utnyttja motsvarande 66 kubikmeter, skulle det åter varit förmånligt att hafva undvikit detta genom ett köp för 2,000,000 kronor, då kronan därigenom i verkligheten köpt sig icke 3,000 elektriska hästkrafter å kraftstationen å Önan utan däremot respektive 10,400 eller 15,600 elektriska hästkrafter till och i den stora kraftstationen vid Olidehålan.

Då väg- och vattenbyggnadsstyrelsen delade kanal- och vattenverksstyrelsens uppfattning, att det icke torde behöfva befaras, att en slutgiltig dom i den pågående processen om vattenrätten vid Önan skulle tillerkänna kraftbolaget mer än den vattenrätt af cirka 10 kubikmeter, som tillhört de gamla verken på Önan, så funne ock väg- och vattenbyggnadsstyrelsen för sin del hela frågans egentliga kärna ligga i besvarandet af spørgsmålet: kan fördelen af den tidsvinst, som skulle ernås genom rättstvistsens omedelbara nedläggande, för staten och det allmänna utgöra ett tillräckligt skäl för att staten skulle för 2 $\frac{1}{2}$ millioner kronor till sig lösa kraftbolagets egendom och rättigheter vid Trollhättan?

Då man utginge från antagandet, att rättstvisten till slut skulle afgöras helt och hållet till kronans fördel, och om man räknade en erforderlig byggnadstid af minst 3 år (styrelsen uppgäfve 3 à 4 år), och att kraftbolaget genom öfverklagande af härads- och hofrätternas utslag skulle komma att fördröja anläggningens fullbordande minst 2 år, ställde sig frågan helt enkelt sålunda: hvilket är för det allmänna bäst, att staten nu genast betalar 2 $\frac{1}{2}$ millioner kronor för bolagets egendom och vattenrätt och sålunda under 3 byggnadsår för Önan årligen förlorar 61,200 kronor och för västra stranden, då denna för närvarande inbringar cirka 2,000 kronor i arrende, årligen 16,000 kronor i ränta å 500,000 kronor, förutsatt att under dessa år icke någon ökad inkomst uttoges af denna strand (hvilket dock naturligtvis till någon del borde kunna ske äfven från början), eller att staten icke kan leverera elektrisk

energi från en kraftstation med Olidehålan förr än om 5 år härefter, och således i 2 år går förlustig förtjänsten å kraftleveransen?

Kanal- och vattenverksstyrelsen hade sagt sig vara öfvertygad om, att 20,000 elektriska hästkrafter så godt som från början kunde försälgas till pris, afsevärdt öfverstigande den beräknade själfkostnaden, och väg- och vattenbyggnadsstyrelsen vore för sin del äfven benägen att antaga, att 3 år efter det en statens kraftstation vid Trollhättan blifvit definitivt beslutad och dess omedelbara tillkomst betryggad genom rättstvisternas afskrifvande, således vid kraftstationens färdigblifvande, afnämare redan skulle finnas för ett kraftbelopp, som sannolikt icke skulle vara så synnerligen långt ifrån de 20,000 elektriska hästkrafterna. Men äfven om man antog, att staten under de 2 första leveransåren icke finge af-sättning för större kraftbelopp, än att man kunde räkna som ett för dessa 2 år gällande genomsnittskraftbelopp endast 10,000 elektriska hästkrafter, så skulle efter en nettoförtjänst af 20 kronor per elektrisk hästkraft totala nettoförtjänsten uppgå till $2 \times 20 \times 10,000 = 400,000$ kronor på dessa 2 år, hvilket belopp således staten skulle gå förlustig, om staten *icke* löste kraftbolagets egendom med $2\frac{1}{2}$ millioner kronor och således under de 3 byggnadsåren icke funne sig i en ränteförlust af 3 ($61,200 + 16,000$) = 231,600 kronor. Räknades 4 års byggnadstid och 3 års fördröjande genom att kraftbolaget öfverklagade utslagen, finge man å ena sidan en under de 3 uppskofsåren icke af staten erhållen nettoförtjänst å kraftleverans af minst $3 \times 20 \times 10,000 = 600,000$ kronor mot en af staten inbesparad ränteförlust af 4 ($61,200 + 16,000$) = 308,800 kronor under de 4 byggnadsåren, efter hvilkas slut staten, om köpet skett, kunnat leverera kraft.

Men bedömdes frågan från den ännu vidare nationalekonomiska synpunkten, och man således ej blott tänkte på kronan som kraftleverantör utan ock på Sveriges såväl nuvarande som blifvande industri som kraftafnämare, så vore det uppenbarligen af en utomordentlig nationalekonomisk vikt, om vårt lands industri 2 å 3 år tidigare kunde få utnyttja vattenkraften i Trollhätte strömmar, och sålunda slippa att *äfven under de 2 å 3 åren* betala till utlandet för stenköl minst 80 å 100 kronor per hästkraft i stället för 40 å 50 kronor per hästkraft till staten i sitt eget land. Denna nationalekonomiska behållning under de ifrågavarande 2 å 3 uppskofsåren skulle för endast de nyssnämnda 10,000 elektriska hästkrafterna uppgått till icke mindre än respektive $2 \times 10,000 \times 40$ å 50 kronor = 800,000 å 1,000,000 kronor för de två åren, och till respektive $3 \times 10,000 \times 40$ å 50 kronor = 1,200,000 å 1,500,000 kronor för de 3 åren, och till än mera, om, såsom kanal- och

vattenverksstyrelsen hölle för sannolikt, bortåt 20,000 elektriska hästkrafter så godt som från början kunna försälas.

Om elektrisk energi kunde fås för halfva kostnaden för stenkol, vore det nämligen gifvet, icke blott att en hel del *nya* industriella anläggningar skulle *uppstå*, tack vare den billiga krafttillgången, utan äfven att redan befintliga industriella anläggningar skulle med fördel kunna öfvergå till elektrisk drift och icke tveka att utföra därför erforderliga ändringar af sina befintliga verk.

Emellertid — i betraktande däraf att nödvändigheten för kronan att inköpa västra stranden torde vara tämligen tvifvelaktig, då det dels, på sätt förut anförts, syntes antagligt, att rätt till dammfäste å västra stranden kunde utan tidsuppskof erhållas genom att Kungl. Maj:t, på kronans direkt till Kungl. Maj:t gjorda framställning om rätt till expropriation af därför nödigt utmål, pröfvade lagligt medgifva sådan rätt, dels i och för sig icke vore nödigt, att kronan tillbytte sig Stridsbergs hela utmål å Malgön mot $\frac{1}{8}$ s mantal Knorren å västra stranden, och i betraktande däraf, att Önan och dess verk blifvit af bolaget år 1898 inköpta för endast 1,000,000 kronor — torde det icke kunna förnekas, att en öfverenskommelse med kraftaktiebolaget kunde från bolagets sida anses vara »på skäliga villkor» åstadkommen, äfven om köpeskillingen sattes lägre än 2 $\frac{1}{2}$ millioner kronor för den för kronans ändamål behöfliga Önan och för den för kronans ändamål obehöfliga västra stranden.

Såsom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen klargjort, kunde det emellertid under förhandenvarande förhållanden, såvidt bolaget icke ville afstå från sin egendom och sina rättigheter vid Trollhättan för lägre pris, i hvarje fall icke heller förnekas att, äfven om villkoren för rättstvisternas omedelbara nedläggande kunnat vara något mindre stränga, de likvisst, sådana de nu vore, i afseende å köpeskillingens belopp, kunde med fördel för staten och det allmänna af kronan accepteras.

På grunder, som i det föregående framhållits, funne väg- och vattenbyggnadsstyrelsen det emellertid böra vara en oeftergiffig förutsättning, *dels* att kronan samtidigt med köpets afslutande uppsade kraftbolaget till afflyttning till Stallbackatomten, *så fort* statens kraftstation vid Olidehålan blefve färdig att leverera kraft till bolaget å nämnda tomt, *dels* att aktiebolaget skandinaviska elektricitetsverk ålades att mottaga det kontraherade kraftbeloppet från kraftstationen vid Olidehålan i stället för vid Önan, så fort denna kraftstation kunde lämna elektrisk energi, hvarjämte på grunder, som äfvenledes i det föregående anförts, bestämmelsen i kontraktets (med kraftbolaget) § 7 borde

ändras därhän, att kraftbolaget borde för de arrenderade 2,000 elektriska hästkrafterna — vare sig vid Önan under byggnadsåren eller vid Stallbacka efter färdigblifvandet af statens kraftstation vid Olidehålan — betala ett pris per elektrisk hästkraft, som motsvarade det, som kunde af andra likartade kunder betingas vid kraftstationen, och i hvarje fall icke understigande 20 kronor per elektrisk hästkraft.

Mot öfriga föreslagna bestämmelser i kontraktet med kraftbolaget samt mot hvad kanal- och vattenverksstyrelsen anført och föreslagit i afseende å aftal, enligt bilagda kontraktsförslag, med dels bruksägaren Stridsberg å Malgön, dels Trollhättans pappersbruks aktiebolag och Tröskelns kvarn å Önan, har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen för sin del ej haft annat att anmärka, än att det icke vore oundgängligen behöfligt för kronan att till sig lösa »Stridsbergs andel af västra Malgön» och så kallade »bolagets andel af Tröskeln jämte afsöndring från Lilla Højum» och att sålunda antagandet af kontrakten 5 B och 6 B, genom hvilka kronan skulle förbinda sig att till för närvarande okänt pris efter gode mäns värdering till sig lösa å Malgön och Tröskeln befintliga byggnader, anläggningar och maskiner, som icke användes för vattenkraftens uttagande, syntes böra anstå, då frågan om kostnaden för inlösen åtminstone borde dessförinnan vara utredd.

Yttrande
öfver kanal-
styrelsens för-
slag af jasti-
tiekanslers-
ämbetet.

Justitiekanslersämbetet har uti afgifvet underdånigt utlåtande anført följande:

»I likhet med styrelsen anser jag, att det vore för kronan synnerligen fördelaktigt, om kronan kunde genom godvillig öfverenskommelse förvärfva kraftaktiebolagets, Stridsbergs och pappersbruksaktiebolagets rätt till vatten i Trollhätte strömmar.

Denna min uppfattning grundar jag hufvudsakligen på följande två skäl, nämligen:

1:o) genom en sådan öfverenskommelse skulle, på sätt styrelsen framhållit, kronan undvika den icke obetydliga tidsutdräkt med anläggande af kronans kraftstation och de däraf härflytande förluster, som de af styrelsen omförmälda rättegångar eljest skulle medföra;

2:o) en sådan öfverenskommelse skulle, såsom styrelsen närmare utvecklat och nedanstående teckning^{*)} åskådliggör, möjliggöra för kronan att, genom kraftstationens anläggande vid Olidehålan eller älfven nedanför Flottbergsströmmen, för hela den till kraftuttagning tillgängliga vattenmängden tillgodogöra alla Trollhättefallens sammanlagda fallhöjd

*) Jfr handlingarna!

och sålunda uttaga så mycken elektrisk energi, som det är möjligt att uttaga.

I öfverensstämmelse härmed anser jag vidare, att de i angifna syfte förslagsvis upprättade aftalen, nämligen det med kraftaktiebolaget upprättade och de med Stridsberg och pappersbruksaktiebolaget upprättade och med A betecknade, böra af kronan godkännas, för såvidt de af kronan till medkontrahenterna utfästa förmåner — köpeskillning och kostnadsfri leverans af elektrisk energi med mera, — finnas skäligen och icke öfverstiga den valuta, kronan för dem betingat sig.

För bedömande af denna fråga torde berörda aftal böra granskas hvar för sig.

Det med kraftaktiebolaget upprättade aftalet.

Den kontant utfästa köpeskillningen utgör $2\frac{1}{2}$ millioner kronor, af hvilket belopp 2 millioner kronor beräknas för verken å Önan med tillhörande vattenrätt. Dessa verks värde är beroende på, hvilken rätt till vatten lagligen må tillkomma dem. För de olika ståndpunkter, kronan och kraftaktiebolaget intaga i den vid häradsrätten anhängiga tvisten härom, har styrelsen i sin underdåniga framställning i korthet redogjort.

På det att Eders Kungl. Maj:t må blifva i tillfälle bedöma, i hvad mån kronan har utsikt att vinna processen mot bolaget, anser jag mig emellertid böra, utöfver den af styrelsen lämnade redogörelsen, meddela följande upplysningar, hämtade ur häradsrättens protokoll, hvilka under rättegången af kronans ombud tillhandahållits mig för samråd om utförande af kronans talan.

Kraftaktiebolagets rätt till vatten vid Önan grundar sig på, att bolaget är ägare till åtskilliga där belägna från kronan skatteköpta gamla mjöl- och sågkvarnar.

Dessa kvarnar utgöras af:

1. Anders Gutters kvarn, Stafvereds kvarn, Allmäns kvarn och en siktkvarn n:r 1,

2. Öjebrokvamn,

3. En grofbladig sågkvarn.

1. De tre förstnämnda kvarnarne, Anders Gutters, Stafvereds och Allmäns kvarnar, omnämnas redan i kvarnkommissionens protokoll för år 1698 rörande Väne härad; hvardera af dem åsattes af kommissionen en ränta af 3 skäppor spannmål.

På grund af skattläggningsinstrument af 1787 höjde kammarkollegium 1788 räntan å hvardera af Anders Gutters och Allmäns kvarnar till 1 tunna $24\frac{1}{4}$ kappar spannmål.

Enskilda personer beviljades den 13 november 1789 i ersättning

för skatterättsfordringar införsel i Anders Gutters och Allmäns kvarnar, hvilka i anledning däraf i jordeboken omfördes från krono till skatte.

Stafvereds kvarn skatteköptes 1799.

Kungl. Maj:ts befallningshafvande medgaf 1812, att Anders Gutters, Stafvereds och Allmäns kvarnar finge sammanbyggas i ett hus och att i detta finge inrättas jämväl en siktkvarn.

Skattläggning å de tre äldre kvarnarna och den nya siktkvarnen förrättades 1813, hvarefter kammarkollegium 1814 fastställde räntan å samtliga dessa kvarnar.

Dessa skattläggningshandlingar utvisa, att den årliga förmalningen för de tre äldre kvarnarna beräknats till 432 tunnor, till följd hvaraf räntan fastställts till 4 tunnor 16 kappar spannmål, och att den årliga förmalningen vid siktkvarnen blifvit uppskattad till 60 tunnor spannmål och räntan fastställd till 30 kappar råg och 2 rdr 24 skilling i kontanta penningar.

Siktkvarnen har ej skatteköpts förrän 1883.

2. Öjebrokvaren anlades 1743 och skattlades 1759. Kammarkollegium höjde 1773 räntan till 1 tunna 1 fjärding $1\frac{5}{7}$ kappar spannmål.

Enligt Kungl. Maj:ts befallningshafvandes 1784 meddelade utslag flyttades kvarnen till en plats, belägen vid norra sidan af den nedan Önan belägna Tröskelns kvarn.

Öjebrokvaren skatteköptes 1799.

Kungl. Maj:ts befallningshafvande meddelade 1860 tillstånd till ytterligare inrättande af ett par stenar för siktmalning.

På grund häraf förrättades ny skattläggning å kvarnen 1861, hvarefter kammarkollegium 1863 meddelade utslag angående skattläggningen. Kammarkollegium lät beträffande de två äldre i kvarnen befintliga stenparen vid den gamla räntan förblifva samt fastställde räntan för siktmäldsstenparet efter ett årligt mäldbelopp af 66 tunnor spannmål.

3. Den grofbladiga sågkvarnen anlades enligt Kungl. Maj:ts befallningshafvandes 1815 meddelade tillstånd.

Skattläggning å sågen förrättades 1818, hvarefter kammarkollegium 1820 efter en beräknad afverkning af 520 blockar om året fastställt den årliga räntan för denna såg till 8 rdr 32 skilling.

Sågkvarnen skatteköptes 1883.

Sedan denna utredning om kvarnarna af kronan åstadkommits, framställdes till kronans sakkunnige, professoren C. J. Magnell följande spörsmål: huru mycket land och vatten har varit behöfligt för drifvande af kraftaktiebolagets skatteköpta kvarnar i det skick och till den omfattning, som vid deras skattläggning afsetts?

Detta spörsmål har professoren Magnell, efter studerande af handlingarna i målet, besvarat sålunda:

I fråga om vattenåtgången.

1. De sammanbyggda kvarnarna innehöllo 3 grofmäldsstenpar och 1 siktstenpar. Kvarnhusets dimensioner voro: längd 24 alnar, bredd $13\frac{1}{2}$ alnar och höjd 9 alnar i tre våningar. Vattenhjulen, hvilka voro 4, hade en diameter af $5\frac{3}{4}$ alnar, och fallhöjden var $6\frac{3}{4}$ alnar. Utväxlingen till stenarna var 74:12.

Grofmäldsstenarna voro 2 alnar 12 tum och siktstenarna 2 alnar 3 tum i diameter.

Kvarnen drefs med öfverfallshjul, och torde således minst 50 procent af naturkraften blifvit tillgodogjord i detta verk. Antog man vidare såsom ett maximum, att för hvarje stenpar erfordrats högst 12 effektiva hästkrafter samt att den koniska växeln borttogs 35 procent af kraften, så följde häraf, att för hela kvarnen åtgått
$$\frac{4 \cdot 12 \cdot 100}{50 \cdot 0,65} = 148$$
 naturhästkrafter.

Fallhöjden var 13,5 fot = 4 meter.

Den erforderliga vattenmängden har således varit högst $Q = \frac{148 \cdot 75}{4 \cdot 1,000}$
= 2,78 m³.

2. Öjebrokvaren var inrymd i ett hus af $12\frac{1}{2}$ alnars längd och bredd samt 8 alnar 6 tum högt, hade 2 par grofmäldsstenar och 1 par siktstenar. Alla stenarna drefvos af turbiner, till hvilka ledde tackjärnsrännor af 14 tums fyrkant. Grofmäldsstenparen hade en gemensam sump af 10 alnars längd, $3\frac{3}{4}$ alnars bredd och $2\frac{1}{4}$ alnars djup. Sumpen till siktkvarnen var 3 alnar lång, $1\frac{1}{2}$ aln bred och 18 tum djup.

Fallhöjden var något öfver 8 fot.

Ärlig förmalning var enligt skattnägningen på grofmäldsstenparen tillsammans 100 tunnor och på siktkvarnen 66 tunnor.

Kvarnen drefs med turbiner, så kallade fjällkarlsturbiner, hvilka böra hafva tillgodogjort åtminstone 50 procent af naturkraften.

Då härvid stenarna drefvos af cylindriska växlar, kunde man med visshet antaga, att hvarje stenpar ej kräft mera än högst 16 effektiva hästkrafter på turbinaxeln.

De tre stenparen kräfde således en naturkraft af högst

$$N = \frac{3 \cdot 16 \cdot 100}{50} = 96 \text{ hästkrafter.}$$

Fallet var något öfver 8 fot. Antages sålunda fallet till 2,4 meter, finge man den behöfliga vattenmängden

$$Q = \frac{96 \cdot 75}{2,4 \cdot 1,000} = 3,00 \text{ m}^3.$$

3. Den grofbladiga sågen var inrymd i ett hus af $26\frac{3}{4}$ alnars längd, 9 alnars bredd och $4\frac{1}{2}$ alnars höjd, samt hade ett vattenhjul om 2 alnar 20 tum och ett sågblad, $2\frac{1}{2}$ alnar långt. Fallets höjd var 3 alnar 18 tum. Gången betecknades såsom långsam. Årliga afverknin-gen enligt skattläggningen var 520 block.

Huru stor kraft, som åtgått för drifvandet af denna sågkvarn, kunde bestämmas på följande sätt.

Hjulets yttre diameter var 5 fot 8 tum = 5,67 fot, hvilket, om skofvelbredden antages hafva varit cirka 1 fot, motsvarar en medeldia-meter af 4,67 fot.

Enligt en af Nyström-Paykull anförd formel ägde för dylika vatten-hjul följande relation rum emellan hvarfantal och diameter (medeldia-meter)

$$D = \frac{100}{n} \sqrt{h};$$

då h är fallhöjden i fot och n antal hvarf per minut, således, då fallets höjd var 7,5 fot,

$$N = \frac{100}{D} \sqrt{7,5}$$

$$N = \frac{100}{4,67} \sqrt{7,5} = 59 \text{ hvarf.}$$

Tänktes vidare såsom ett maximum, att matningen varit i medeltal 0,1 fot i hvarje slag samt att sågblocken varit i medeltal 15 tum i dia-meter, så skulle i hvarje minut hafva sågats

$$\frac{59 \cdot 15 \cdot 0,1}{12} = 7,4 \text{ kvadratfot}$$

eller i timmen $60 \cdot 7,4 = 444$ kvadratfot.

Enligt direkta försök af professor Bagge vid Voxna sågverk funne man vidare, att man med en hästkraft kunde genomsåga 21,4 kvadratfot virke per timme.

Således skulle för denna såg åtgått högst $\frac{444}{21,4} = 20,8$ effektiva

hästkrafter. Lades härtill 5 effektiva hästkrafter för öfvervinnandet af motståndet inom verket, erhålles en effektiv kraftåtgång af i rundt tal 25,8 hästkrafter.

Beräkningen kunde äfven grundas på den uppgiften i skattningsinstrumentet, att endast 7 blockar kunde hinna sågas per dag. Hade dessa block varit 40 fot långa och i medeltal af 15 tums diameter, skulle sågningen af hvarje block motsvarat 576 kvadratfot, om de sågats till 1 tums bräder, och således för 7 block 4,032 kvadratfot.

Om själfva sågandet upptagit en tid af 8 timmar per dag, hade således sågats $\frac{4,032}{8} = 504$ kvadratfot i timmen, motsvarande $\frac{504}{21,4} = 23,5$ hästkrafter.

Lade man härtill 5 hästkrafter för motstånd inom verket, komme man till 28,5 effektiva hästkrafter.

Antages nu det största af dessa värden, och beräknades vidare, att vattenhjulet lämnade 25 procent af naturkraften, fås naturkraften

$$N = 114 \text{ hästkrafter.}$$

För upphalningen borde tilläggas 5 naturhästkrafter och för en kantsåg, hvilken troligen funnits, men ej stode omnämnd i skattningsinstrumentet, ytterligare 20 naturhästkrafter.

Hela naturkraften vid denna såg blefve således $114 + 25 = 139$ och den erforderliga vattenmängden således

$$Q = \frac{139 \cdot 75}{1,000 \cdot 2 \cdot 23} = 4,68 \text{ m.}^3$$

För samtliga verken erfordrades således en vattenmängd af

$$Q = 2,78 + 3,00 + 4,68 = 10,46 \text{ m}^3 \text{ per sekund.}$$

I fråga om utmälen.

Det torde här ej vara nödigt redogöra för de grunder, Magnell följt vid utmålens beräkning, utan tillfyllest att meddela slutresultatet; Magnell beräknade utmålet för

1. de sammanbyggda kvarnarna till 9,750 kvadratfot,
2. Öjebrokvärnen till 4,707 kvadratfot, och
3. sågkvarnen till 20,500 kvadratfot.

Magnell har, på vittnesed hörd, vitsordat riktigheten af sina beräkningar samt tillagt, att han utgått från, att ifrågavarande verk varit sämre än medelmåttiga verk och således behöft mera vatten, samt alltså härutinnan liksom i öfrigt utgått från förutsättningar, förmånliga för kraftaktiebolaget.

Distriktschefen i västra väg- och vattenbyggnadsdistriktet Th. Helleberg har i afgifvet och med vittnesed bekräftadt utlåtande vitsordat, att de af Magnell beräknade slutsiffrorna med all sannolikhet icke understege, hvad som verkligt kräfts för kvarnarnas drift.

Majoren vid väg- och vattenbyggnadskåren F. Enblom har beräknat den för kvarnarnas drift behöfliga vattenmängden till sammanlagdt 7 m³ i sekunden, således en mindre siffra än den, 10,46 m³, till hvilken Magnell kommit, och utmålet för kvarnarna till sammanlagdt 35 ar, således en större siffra än den, omkring 30 ar, till hvilken Magnell kommit.

Kraftaktiebolaget har utförligt bemött kronans talan, hvilket gifvit kronans ombud anledning till åtskilliga erinringar. Ur parternas ömsesidiga andraganden må här redogöras för följande.

Bolaget: Skattnödgningarna hafva icke varit afsedda att utgöra förrättningar, vid hvilka skulle för all framtid bestämmas, huru vidsträckt äganderätt till land och vatten skulle tillkomma de skattnödgda verkens ägare. Skattnödgningarnas ändamål hade endast varit att bestämma, huru stor ränta, som skäligt kunde utgöras till kronan. Härvid bestämdes räntan med hänsyn till: om vatten kunde ständigt påräknas till kvarnarnas drift, om och till hvilken mängd mäld eller virke kunde påräknas, och om närbelägna verk funnes af liknande beskaffenhet. Hvarken ur skattnödgningens instrument eller andra handlingar kunde man draga någon annan slutsats, än att ägare af skatteköpta verk skulle få använda så mycket vatten, som vid verken kunde med hjälp

af till buds stående tekniska medel nyttiggöras. Särskildt återopades innehållet i kammarkollegii cirkulär den 24 januari 1787 och den 7 december 1804 samt kungörelse den 22 september 1824.

Kronan: Storleken af räntan bestämdes efter den myckenhet spannmål eller virke, som fått å kvarnarna förmålas eller försågas; den sålunda åsatta räntan hade i sin ordning legat till grund för bestämmandet af skatteköpeskillingen; häraf följde, att hvarken under räntan eller skatteköpen kunde inbegripas rätt till mera land och vatten, än som varit behöfligt för de skatteköpta verkens drifvande.

Bolaget: Förmålningsrätten vid mjölkvarnar hade icke varit begränsad till någon viss spannmålskvantitet, utan hade det stått kvarnägaren fritt att förmåla huru stor kvantitet som helst. Räntan bestämdes icke efter den spannmålskvantitet, som kunde förmålas, utan, såsom bolaget redan erinrat, efter en del andra omständigheter.

Beträffande sågkvarnar gällde till en början motsvarande regler. Sedermera blef visserligen in på 1700-talet i allmänhet för de särskilda verkens försågning en viss virkesmängd bestämd, men grunden härtill vore att söka uteslutande i omsorgen om skogsvården. Härtill komme, att å de skattlagda sågarna äfven fick försågas husbehovsvirke, och att genom förordningen den 23 februari 1842 förklarats, att sågningsrätten vid salu- och legosågar finge utöfvas utan begränsning till visst årligt försågningsbelopp.

Den vid skattläggningen fastställda räntan hade icke i någon mån varit bestämmande för den kvantitet spannmål eller virke, som fått förmålas eller försågas, och samma ränta kunde således ej heller i någon mån vara bestämmande för det utmål eller det vatten, som vid verket behöft tagas i anspråk för dess drifvande i tillåten omfattning.

Man skulle komma till högst egendomliga konsekvenser, om man tillämpade den af kronan i detta mål förordade metoden för att bestämma omfattningen af den rätt, ägaren af skatteköpt kronohemman hade till hemmanet.

Kronan: Till bemötande af motpartens invändning därom, att förmålnings- och försågningsrätten vid skattlagda kvarnar icke varit begränsad, vore nog att hänvisa därtill, att kronans påstående afsåge, att motpartens rätt till land och vatten måtte bestämmas med hänsyn till den kvantitet spannmål och virke, som vid skattläggningen för hvarje verk beräknats.

Bolaget: Kungl. brefvet den 16 augusti 1806, genom hvilket häradshöfdingarna befriades från skyldighet att bevista skattläggningar äfvensom stadgades om upphörande af bruket med skattläggningars

anmälade vid tinget, innehölle uttalanden därom, att »en skattläggning vore till sin natur helt och hållet en ekonomisk förrättning», och att »ingen skattläggning anställdes förr, än behörig undersökning föregått och alla tvistigheter angående lägenheten, som skall skattläggas, blifvit undanröjda».

Dessa uttalanden ådagalade autentiskt, att skattläggningen icke kunde tillmätas den betydelse, kronan påstått.

Äfven uppställde sig den frågan: hvilken skattläggning skall läggas till grund för beräkningen af utmålet och vattenrätten i de fall, där verken vid flera tillfällen skattlagts? De af kronans sakkunniga verkställda beräkningarna grundade sig å de senaste skattläggningarna, nämligen för de sammanbyggda kvarnarna 1813 års skattläggning och för Öjebrokvarnen 1861 års skattläggning, men dessa kvarnar hade skatteköpts, tre af de förstnämnda redan åren 1789 och 1799 samt Öjebrokvarnen redan år 1799. Då de åberopade beräkningarna hänförde sig till en senare tidpunkt, än tiden för äganderättens öfvergång, så måste till grund för beräkningarnas åberopande ligga den uppfattningen, att en skattläggning af en kvarn, som innehades med äganderätt, skulle kunna medföra en förändring med afseende å det till kvarnen hörande landområde och vatten. En dylik uppfattning vore emellertid orimlig.

Bolaget: Eders Kungl. Maj:t hade genom dom den 3 augusti 1888 i mål emellan Korndals aktiebolag, å ena, samt kronan och Trollhätte nya kanalbolag, å andra sidan (se Holms jur. ark. not. 153), erkänt aktiebolagets rätt att hafva den emellan Önan och Gullön anlagda led-dammen kvarliggande inom den hälft af vattendraget, som ansågs utgöra Önans vattenområde.

Göta hofrätt hade vidare genom laga kraftvunnen dom den 31 december 1891 i mål emellan Önans aktiebolag, å ena, samt pappersbruksaktiebolaget, kronan och kanalbolaget å andra sidan — för innehållet i denna dom redogöres här nedan — bestämt, huru pappersbruksaktiebolaget såsom ägare af Tröskelns kvarn och Önans aktiebolag såsom dåvarande ägare af Öjebro-kvarn skulle äga att tillgodogöra sig vattnet i det gemensamma kvarnfallet. På grund häraf ansåge sig kraftaktiebolaget under alla omständigheter berättigadt att för sina verk tillgodogöra sig så mycket vatten, som med nuvarande dammanordningarna kunde intagas.

Kronan: Uti berörda båda ansökningsvis anhängiggjorda rättegångar var endast fråga, om de däri omhandlade dammanläggningarna kunde anläggas, utan att förnärma andra innehafvare af vattenverk, och denna

fråga behandlades endast från vattenteknisk synpunkt. Man utgick i dessa mål från den oriktiga förutsättningen, att sökandena skulle vara berättigade tillgodogöra sig det framrinnande vattnet med samma rätt, som vanligen tillkomme en strandägare. Frågan, om sökandena ägde sådan rätt, bragtes därför ej å bane i dessa mål och hade, såsom innefattande en ren possessorisk eller äganderättstvist, ej heller lagligen kunnat komma under pröfning i dessa ansökningsvis anhängiggjorda mål. De åberopade domarna kunde därför icke innehålla något afgörande, i fråga om hvem, som var ägare af vattnet.

Bolaget: Den af kronan åberopade vattentekniska synpunkten hade vid fråga om vidtagande af anordningar för tillgodogörande af vatten enligt 10 § vattenrättsförordningen en mycket vidsträcktare omfattning, än kronan förmenat. Så vore domstolens medgifvande med afseende å en viss anordning otvifvelaktigt bindande äfven t. ex. för den, hvars fiske därigenom skulle minskas. En ändring af den enligt det gifna tillståndet gjorda anläggningen, så att vid densamma endast en mer begränsad vattenkraft skulle kunna tillgodogöras, syntes icke kunna ske sedermera utan medgifvande af den, som erhållit tillståndet. Denna uppfattning syntes ock i praxis hafva godkänts, att döma efter en af Eders Kungl. Maj:t den 5 april 1899 meddelad dom i mål, som funnes refererad i Holms Jur. Ark. för samma år, sid. 151.

Kronan: Motpartens tolkning af sistnämnda dom grundade sig på missuppfattning af domens innebörd. Af de i högsta domstolen afgifna vota framginge nämligen tydligt, att frågan om själfva äganderätten till ett vattenområde icke kunde komma under bedömande i ett mål, anhängiggjort i den ordning, som vattenrättsförordningen föreskrefve för förvärfvande af rätt att på visst sätt tillgodogöra sig det framflytande vattnet, utan att denna fråga måste pröfvas i en efter stämning anhängiggjord possessorisk tvist.

Af den lämnade redogörelsen lär Eders Kungl. Maj:t finna, att frågan om kraftaktiebolagets rätt till vatten vid Önan måste anses ganska tvistig och processens utgång oviss.

Det är visserligen sant, att i rättegången mot Stridsberg, i hvilken kronan intagit samma ståndpunkt som i processen mot bolaget, häradsrätten den 6 juni 1905 dömt till förmån för kronan, men det bör härvid observeras, att i saken mot Stridsberg beräkningarna af Stridsbergs vattenrätt slutligen verkställdes med den liberalitet, att enligt dem det skulle tillkomma Stridsberg så mycket vatten, som han ansåg sig behöfva för driften af sina verk, och att Stridsberg därigenom förmåddes godkänna kronans ståndpunkt. Häradsrättens dom den 6 juni

1905 har således egentligen karaktären af en fastställelse af en emellan parterna träffad förlikning.

Bolaget däremot, som till juridisk rådgifvare anlitat professorn i speciell privaträtt vid Uppsala universitet B. H. Dahlberg, har energiskt vidhållit sin uppfattning, att med bolagets verk å Önan vore förenad strandägares vanliga rätt till halfva vattnet utmed stranden.

Vid nu angifna förhållanden kan det icke anses säkert, att ens häradsrätten kommer att äfven i saken mot bolaget döma till kronans förmån, och ännu ovissare måste sakens utgång i de högre instanserna te sig.

Det är således vanskligt att för närvarande fastställa något värde å bolagets verk å Önan, då ju detta värde är i så hög grad beroende på den vattenrätt, som kan komma att tillerkännas verken.

Styrelsen har emellertid i sin underdåniga framställning (sid. 29 och 30) uppställt vissa grunder, efter hvilka en värdesättning af verken å Önan med vattenrätt kan verkställas. Hvarken mot dessa grunder eller mot hvad styrelsen i öfrigt anført till motivering för, att köpeskillingen föreslagits till 2,000,000 kronor för Önans verk och 500,000 kronor för västra stranden, har jag för min del funnit något att erinra.

Då underhandlingarna med bolaget började, framställde bolaget anspråk på en vida högre köpeskillning, än den nu föreslagna. Styrelsens underhandlare lyckades emellertid pruta ned den fordrade köpeskillingen till det nu föreslagna beloppet, till en del därigenom, att det årliga arrendet för den del af Önans vattenverk, som bolaget skall arrendera under tio år, sattes till ett moderat belopp. Äfven detta belopp var till en början fixerad till ett annat, än det nu föreslagna, men höjdes till 34,000 kronor, mot det att storleken af den tomt å Stallblacka, bolaget skall erhålla, äfven något ökades. Mer än 34,000 kronor ville bolaget ej betala i årligt arrende, enär den elektriska energi, som vid de arrenderade verken uttages, af bolaget användes till verkställande af experiment, hvilka hittills icke lämnat och antagligen ej heller inom den närmaste framtiden komma att lämna någon pekuniär afkastning.

Med hänsyn till hvad sålunda vid underhandlingarna förekommit och till den icke uteslutna möjligheten, att bolaget kan vinna den pågående processen, är det icke antagligt, att köpeskillingen 2,500,000 kronor skulle kunna ytterligare nedprutas eller arrendet 34,000 kronor ytterligare uppdrifvas.

Såvidt jag förmår bedöma, måste det föreslagna aftalet med bolaget anses fördelaktigt för kronan och följaktligen böra af kronan godkännas.

Den verkställda granskningen af aftalets detaljer föranleder till följande erinringar.

Då den i § 8 omförmälta förteckning icke finnes bland de remitterade handlingarna, har jag icke kunnat ingå i bedömande af de skyldigheter, kronan i denna paragraf åtager sig.

Bolagets styrelse skall enligt bolagsordningen bestå af minst fem, högst tolf ledamöter, samt icke vara beslutför, med mindre tre ledamöter äro tillstädes. Aftalet är å bolagets vägnar undertecknad af endast tre personer, om hvilkas inväljande i styrelsen eller rätt att teckna bolagets firma någon upplysning icke lämnas i de remitterade handlingarna.

Det med Stridsberg upprättade aftalet A.

Den Stridsberg tillkommande rätt till vatten vid Malgön är, såsom ofvan nämnts, fastställd genom häradsrättens laga kraft vunna dom den 6 juni 1905. Mot de af styrelsen i dess underdåniga framställning (sid. 33 och 34) uppställda grunder, enligt hvilka en kostnadsfri leverans af 1,500 elektriska hästkrafter ansetts utgöra skälig ersättning för denna vattenrätt, synes intet vara att erinra. Den verkställda granskningen af aftalets särskilda bestämmelser gifver anledning till följande erinringar.

Kronan kan i framtiden finna det för sig lämpligt att från annan kraftkälla än Trollhätte strömmar leverera den till Stridsberg utfästa elektriska energin. Om, sedan sådant förhållande inträdt, genom naturrevolution vattnet i Trollhätte strömmar toge annan väg eller utsnade, borde uppenbarligen kronan, i öfverensstämmelse med bestämmelserna i § 3 andra stycket, vara befriad från sin leveransskyldighet. Nu föreskrifver emellertid första stycket af samma paragraf, att dylik befrielse skall af kronan tillgodonjutas, *så länge* leveransskyldigheten fullgöres från kraftstation, som drifves med vatten från Trollhätte strömmar. Anmärkta oegentlighet synas kunna afhjälpas, genom att första stycket i § 3 uteslutes.

Måhända vore i §§ 4 och 7 ordet »tillsägelse» riktigare än det nu begagnade ordet »uppsägning», eftersom här är fråga icke om ett rättsförhållandes upphörande, utan om dess inträdande. Något missförstånd bör emellertid ej kunna uppkomma af de använda ordalagen.

Det med pappersbruksaktiebolaget träffade aftalet A.

Såsom styrelsen i sin underdåniga framställning erinrat, kan pappersbruksaktiebolagets rätt till vatten vid Tröskeln icke anses till sitt om-

fång lagligen bestämd. Att märka är dock Göta Hofrätts ofvanomförmälda laga kraftvunna dom den 31 december 1891. Denna dom samt häradsrättens protokoll i målet, af hvilka jag beredt mig tillfälle taga del, utvisa:

att Anders och Måns Larssons kvarnar, numera benämnda Tröskelns kvarn, blifvit från kronan skatteköpta 1789; att pappersbruksaktiebolaget 1889 hos domhufvanden anmält, att bolaget önskade förändra kvarndammen vid Tröskeln på det sätt, att hålldamsöppningen till kvarnen utvidgades; att häradsrätten med anledning häraf enligt vattenrättsförordningen hållit syn på stället; att vid häradsrätten blifvit utrönt, att Önans aktiebolag förut utvidgat hålldamsöppningen till Öjebro kvarn å sin sida af fallet; att båda bolagen under rättegången träffat förlikning, enligt hvilken pappersbruksaktiebolaget medgifvit Önans aktiebolag att bibehålla lucköppningen vid Öjebro kvarn, sådan den vid förlikningens ingående varit, samt pappersbruksaktiebolaget å sin sida berättigats utvidga sin hålldamsöppning genom grundstockens sänkning och breddens ökande med vissa angifna mått, hvarjämte bestämts, att Önans aktiebolag skulle af vattnet äga använda ⁸/₁₅ och pappersbruksaktiebolaget ⁷/₁₅; att kronan och Nya Trollhätte kanalbolag under rättegången varit tillstades, därvid kronan dels ifrågasatt, huruvida icke vattenkraften i den kronan tillhöriga delen af Gullöström kunde minskas genom utvidgningen af öppningen i hålldammen till Tröskelns kvarn, dels ock gjort gemensam sak med kanalbolaget, som förklarat sig icke hafva något att erinra mot utvidgningen, såvidt det gemensamma inloppet till Polhems sluss och båda kvarnarna eller rännan vid Önans bro så utvidgades, att vattentillgången komme att ökas i samma proportion, som förbrukningen blefve större; att häradsrätten meddelat utslag den 30 april 1891, däri häradsrätten, enär sakkunniga vitsordat, att vattenkraften i kronans andel af Gullöström icke genom den ifrågasatta utvidgningen af öppningen i hålldammen till Tröskelns kvarn kunde minskas, förty och af andra anförda skäl funnit hinder ej möta för pappersbruksaktiebolaget att utvidga sin hålldamsöppning i enlighet med förlikningshandlingen, hvilken med hänsyn till rättsförhållandet emellan bolagen fastställdes med skyldighet för dem att förse det emellan kvarnarna befintliga skibordet till vattenhöjdens reglerande med luckor, hvilka, då vattenståndet vore vid medelnivån eller därunder, skulle hållas stängda; och att hofrätten, där Önans aktiebolag fullföljt talan, genom ofvan omförmälda dom funnit skäl icke hafva förekommit till ändring i häradsrättens utslag.

Hvad sålunda och i öfrigt förekommit rörande Tröskeln's kvarn, torde visa, att äfven frågan om pappersbruksaktiebolagets rätt till vatten vid Tröskeln måste anses ganska tvistig och utgången af en eventuell process oviss. I följd häraf är det också vanskligt att värdesätta Tröskeln's vattenrätt.

På förfrågan, hvarför pappersbruksaktiebolaget, som för närvarande vid Tröskeln uttager allenast 5—5,8 m³ vatten i sekunden, enligt aftalet skulle erhålla 550 elektriska hästkrafter, under det att Stridsberg, som har rätt att vid Malgön uttaga 20—22 m³ vatten i sekunden, enligt det med honom upprättade aftalet skulle bekomma 1,500 elektriska hästkrafter, har meddelats mig, att, enär pappersbruksaktiebolaget vid Tröskeln redan har monterat all den vattenkraft, som enligt Göta hof-rätts dom där kan uttagas, detta bolag ansetts böra få jämförelsevis större energibelopp än Stridsberg, som för närvarande endast har en del af sin vattenkraft monterad och således slipper nedlägga kapital på att bygga en ny kraftstation för den icke monterade delen af vattenkraften.

För min del har jag intet att erinra mot den i styrelsens underdåniga framställning (sid. 36 och 37) gjorda beräkning, enligt hvilken en kostnadsfri leverans af 550 elektriska hästkrafter ansetts utgöra skäligen ersättning för pappersbruksaktiebolagets vattenrätt vid Tröskeln.

Beträffande innehållet i §§ 3 och 4 hänvisas till hvad ofvan blifvit anfördt om motsvarande stadganden i aftalet med Stridsberg.

De med B betecknade aftalen.

Dessa aftal afse hufvudsakligen, att kronan skulle förvärfva äfven återstående delar af Stridsbergs och pappersbruksaktiebolagets utmål med där befintliga byggnader och sådana anläggningar, som icke erfordras för vattenkraftens tillgodogörande. För dessa byggnader och anläggningar skulle kronan utgifva lösen enligt blifvande värdering, men då hvarje upplysning saknas, till hvilka belopp, lösesummorna skulle komma att uppgå, är det svårt att yttra någon mening om dessa aftal.

På förfrågan har för mig uppgifvits, att lösesumman skulle kunna komma att uppgå för Stridsberg till omkring 1,000,000 kronor och för pappersbruksaktiebolaget till omkring 150,000 kronor. Vid sådant förhållande och då de ifrågavarande byggnaderna och anläggningarna efter deras inlösande icke skulle komma att användas för sina nuvarande ändamål och således i kronans hand blifva så godt som värdelösa, måste jag uttala mina stora betänkligheter mot dessa aftal.

Mot att de fastigheter och den vattenrätt, som på grund af de upprättade aftalen kunna komma att af kronan förvärfvas, ställas under styrelsens för Trollhätte kanal- och vattenverk förvaltning, synes intet vara att erinra.»

Framställning
af svenska
turistförening-
gen ang.
nationalpark
vid Troll-
hättan.

Vidare tillåter jag mig omförmåla, att svenska turistföreningens styrelse uti underdånig skrifvelse den 12 februari 1906 gjort framställning om, att västra stranden af Trollhätte strömmar måtte af kronan förvärfvas för utläggning till nationalpark. Styrelsen har därvid anfört bland annat:

Hur glädjande det än vore från nationalekonomisk och industriell synpunkt, att vårt fäderneslands rika vattenkraft komme till nyttig användning, måste man dock ofta med sorg åse, att vid vattenfallens utbyggande hänsynen till trakternas naturskönhet allt för mycket eller helt och hållet åsidosattes, och att en härlig natur därvid blefve mer eller mindre brutalt vandaliserad, vare sig genom de egentliga vattenkraftsbyggnaderna eller de arbetarebostäder, som vanligen uppfördes i närheten. Den verkliga skada, som åstadkommes genom dylik vandalism, vore gifvetvis omöjlig att beräkna men kunde vara af utomordentligt stor betydelse, särskildt då frågan gällde sådana partier af vårt land, som fått ryktbarhet just för sin storartade natur. De berömda *Trollhättefallen* räknades med rätta i allra främsta ledet af dessa fäderneslandets naturskönheter. För den öfriga världen vore de mera kända än någon annan svensk sevärdhet, och måhända verkade de mer än något annat lockande på den utländska turistströmmen.

Emellertid syntes Trollhättefallens vidare utbyggande för såväl trafik- som kraftändamål vara en fråga, som hastigt nalkades sitt förverkligande. Att därvid från kronans sida den största möjliga hänsyn komme att tagas till de fosterländskt-estetiska synpunkterna, torde man kunna förutsätta, då den af Kungl. Maj:t tillsatta s. k. vattenfallskommitén kraftigt betonat vikten af dessa synpunkter såsom en allmän grundsats vid utnyttjandet af sådana vattenfall, »hvilka genom allmänt känd naturskönhet och fördelaktigt läge kunna anses äga en särskild betydelse för höjandet af den fosterländska känslan». I följd af samma ideella synpunkter häfdade ock kommittén såsom en viktig princip vid tillgodosörandet af Trollhättans vattenkraft den åsikten, att fallen borde på sönd- och helgdagar »få framträda i all sin storartade naturliga prakt». I motiveringen till detta förslag anfördes bland annat: »För höjandet af nationalkänslan hos Sveriges ungdom, hvilkens ifver att se och lära känna

fosterlandet är stadd i en glädjande utveckling, hafva naturföreteelser af så framstående rang en djup betydelse, som näppeligen kan öfverskattas. Vikten af detta ideella värde torde från statens synpunkt ökas, i samma mån som de krafter framträda, hvilka arbeta på nationalkänslans försvagande. Äfven har kommitén ansett sig böra fästa afseende på Trollhättans betydelse såsom måhända den förnämsta dragningskraften för den utländska turisttrafiken, hvars nationalekonomiska vikt år efter år ökas och som i väsentlig mån bidrager att utom landet sprida en lika välbehöflig som ofta fördelaktig kännedom om Sverige, dess folk, institutioner och industri.»

Hänsynen till de fosterländskt ideella krafven framhölles, enligt hvad turistföreningens styrelse vidare erinrar, kraftigt äfven af professorn J. G. Richert, hvilken lifliga intresse för industriens utveckling vore lika känt som hans eminenta auktoritet i vattenbyggnadsfrågor. I en skrifvelse till Trollhättans elektriska aktiebolag yttrade professor Richert bland annat: »Under alla förhållanden är själfklart, att hela minimivattentillgången ej bör få användas för industriella ändamål. Trollhättan har såsom turistplats en betydelse, som ej alldeles får offras på industrialismens altare. Det är ett blygsamt nationellt kraf, att vid minimivattentillgång 70 kubikmeter i sekunden, skola respekteras för bevarande af vattenfallens traditioner». Och i ett underdånigt utlåtande till Kungl. Maj:t yttrade Richert bland annat: »Det finnes dock ett annat intresse, som ej kan skyddas genom lag, men möjligen genom opinion, nämligen det estetiska. Trollhättan är en af världens vackraste platser och har verkamt bidragit till att göra vårt land besökt och omtyckt».

Emellertid berodde — fortsätter turistföreningens styrelse — Trollhättans framtid såsom framstående naturskönhet ej ensamt på det sätt, hvarpå kronan komme att utföra sina vattenbyggnader, hur pietetsfullt detta än skedde. Trollhättans harmoniska skönhet betingades nämligen i väsentlig mån jämväl af det härliga, skogbeväxta bergland, som reste sig längs hela dess västra strand, och *detta vore ännu i enskild ägo*. Skulle detta parti blifva vandaliseradt genom t. ex. den ståtliga barrskogens uthuggning och markens upplåtande till tomter för arbetarbostäder eller villor — då vore Trollhättans tjuvningskraft så väsentligt förminskad, att dess betydelse såsom vårt lands förnämsta pärla i turisthänseende blott blefve ett minne.

Svenska turistföreningens styrelse, som i enlighet med föreningens fosterländska uppgift ville göra sitt bästa för att sprida kunskapen om och intresset för vårt lands natursköna trakter, såge med oro den fara,

som sålunda hotade Trollhättan såsom en värdig vallfartsort för landsmän och främlingar.

Enligt styrelsens underdåniga förmenande skulle dock denna fara kunna afvärjas därigenom, att kronan blefve ägare till lämplig del af Trollhättans västra strand, och att denna anordnades till en hela svenska folket tillhörig nationalpark, på samma sätt som Niagara-fallens båda stränder numera genom staten New-Yorks beslut 1883 och Ontario's år 1885 blifvit för all framtid — för att använda deu framstående ingenjören Th. Eversheds uttryck — skyddade från »nyttighets-vanhelgande» och reserverade till nationalparker.

Styrelsen hade nyligen genom särskilda delegerade tagit Trollhättan i betraktande från denna synpunkt. Den sträcka, som oundgängligen borde skyddas, utgjordes af ett omkring 1,500 meter långt, 100 till 175 meter bredt parti, från Strömbergs kvarn till något nedanför den projekterade dammen öfver Flottbergsströmmen. Området tillhörde, från sydväst räknadt, hemmanen Äppleknäppen och Arvidstorp samt de af de Lavals elektriska kraftaktiebolag förvärfvade delarna af hemmanet Torsered och torde utgöra omkring 20 hektar. Den skog, som enligt hvad förut antydts, utgjorde en rik prydnad för denna bergshöjd, vore visserligen i allmänhet reslig och växtkraftig men visade dock på ett och annat ställe i ögonen fallande tecken till vanvård. Sedan flera år hafva genom Trollhättans kretsafdelning af svenska turistföreningen synnerligen berömvärda åtgärder vidtagits för att genom promenadvägar och utsiktsplaner underlätta eller möjliggöra tillträdet till en mängd förtjusande utsiktspunkter. Kostnaderna för dessa arbeten hade bestridits dels af svenska turistföreningen, dels af enskilda personer inom Trollhättans kommun samt af Trollhättans sparbank. Någon nämnvärd minskning i utrymmet för tomtplatser för den eventuellt blifvande staden eller för den ökade arbetsbefolkning, som kunde motses, vore ej att befara, om än detta område blefve reserveradt, enär på höjdens västra sluttning godt utrymme funnes för en naturlig utvidgning af den redan blomstrande egnahemskolonien Strömslund, utan att det estetiska intrycket af Trollhättefallen därpå blefve påverkad.

Svenska turistföreningens styrelse hade sig väl bekant, att det ej vore första gången, som detta ämne varit å bane. Redan år 1895 hemställde H. E. Ahrenberg, i motion n:o 37 (Andra Kammaren), om underdånig skrifvelse »med begäran om utredning, på hvilka villkor staten kunde förvärfva hela vattenkraften vid Trollhättan för att, med kraftens tillgodogörande, undantaga omgifningarna till en nationalpark». Motionen

afslogs, men tanken torde höra till deras antal, som ej få dö. Förhållandena vore ock nu i väsentlig mån gynnsammare än 1895 för dess förverkligande. Då ansåges ännu en mycket väsentlig del af Trollhättans vattenmassor vara enskild egendom, och vid en eventuell inlösning för kronans räkning skulle priset på vattenrätten gifvetvis hafva ingått såsom den dominerande termen i slutsumman och strandpartiet näppeligen haft annat värde än skogs- och tomtvärdet. Genom de domar, som sedan dess fällts, vore fastslaget, att vattnet tillhörde kronan. Sedan dess hade ock nationens medvetande om ett kulturfolks förpliktelser i afseende på naturens skyddande vaknat till nytt lif, och Kungl. Maj:t och Riksdagen hade i detta hänseende nyligen gifvit lika kraftiga som väckande föredömen.

På grund af hvad sålunda anförts, har Svenska turistföreningens styrelse i underdånighet hemställt, att Kungl. Maj:t tacktes så snart som möjligt vidtaga åtgärder att för kronans räkning förvärfa västra stranden af Trollhätte strömmar, samt att detta parti sedan måtte utläggas och i all framtid vårdas såsom en svenska folket tillhörig nationalpark.

Att den betydande vattenkraft, staten äger i Trollhätte strömmar, bör för statens räknig tillgodogöras, torde näppeligen vara föremål för olika meningar. Att låta vattnet, obegagnadt, rinna bort dag för dag, år för år, kan icke vara med en klok ekonomisk förvaltning af statens egendom förenligt. Det är här fråga om värden af betydlig storlek, värden, som, vederbörligen utnyttjade, komma att tillföra staten en afsevärd inkomst; det gäller här tillvaratagandet af en kraft, som, ställd i industriens tjänst, skulle blifva en mäktig häfstång till utveckling och skapa nya förvärfskällor för tusentals personer, nya skatteobjekt för statens alltjämt växande utgifter. Inköpet af Nya Trollhätte kanalbolags egendom samt förvärfvet, genom domstolsutslag, af det väsentligaste af vattenkraften i Trollhätte strömmar få väl också anses innebära en förpliktelse för statsmakterna att, så snart omständigheterna det medgifva, tillgodogöra sig denna egendom på det för staten fördelaktigaste sätt.

Att vattenkraftens i Trollhätte strömmar tillgodogörande, hvarom nu närmast är fråga, bör ske medelst anläggande af en kraftstation för frambringande och levererande af elektrisk energi, torde väl ej heller

*Departements-
chefens
yttrande.*

vara föremål för meningsskiljaktighet. Jag anser mig således kunna med skäl antaga det vara statsmakternas samstämmade önskan, att, för tillgodogörande af vattenkraften i Trollhätte strömmar *en kraftstation bör så snart som möjligt af staten anläggas och drifvas.*

Är denna sak klar, blir nästa fråga, huru staten på lämpligaste och ekonomiskt fördelaktigaste sätt skall anlägga denna kraftstation. Först uppställer sig då det spörsmålet, huru stor vattenmängden är i Trollhätte strömmar och huru mycket däraf kan disponeras för en blifvande kraftstation. Den vid lågvattenstånd, som härvid måste vara bestämmande, af rinnande vattenmängden i Göta älf vid Trollhättan uppskattades af framlidne öfverstelöjtnanten Laurell i hans år 1902 aflämnade förslag till reglering af sjön Vänern till 344 m³ i sekunden. Enligt den af styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk gjorda uppskattningen bör emellertid älfvens minimivattenmängd beräknas till allenast 320 m³ i sekunden. Då det vid planerande af kraftstationen uppenbart är försiktigast att räkna med den mindre siffran, anser jag, i likhet med kanalstyrelsen, att siffran 320 m³ i sekunden bör läggas till grund för beräkningen af älfvens minimivattenmängd. Det bör emellertid här observeras, att detta är hela älfvens vattenmängd, och att således, vid beräkning af den kapacitet, för hvilken kraftstationen bör anläggas, en afsevärdt lägre siffra bör läggas till grund. Äfven om kronan, på sätt i detta ärende ifrågasättes, skulle förvärfa allt vatten i Trollhätte strömmar, måste för andra befintliga eller förestående ändamål vatten disponeras eller reserveras.

I hvad omfattning kronan äger vattnet i Trollhätte strömmar är, såsom framgår af kanalstyrelsens utredning och andra handlingar, icke klart och ostridigt. Genom särskilda domar har kronan förklarats vara ägare af allt vatten i Göta älf från och med Prestskedets fall till Flottbergsströmmen utan annan inskränkning än den, som föranleddes af skatteköpta verk. För att vinna en uppfattning om, huru mycket vatten kronan för närvarande kan uttaga af Trollhättefallen, gäller det således först att utreda, huru mycket af detta vatten tillkommer enskilda rättsägare. Denna vattenmängd är klar beträffande ingenjören Stridsbergs verk å Malgön, med afseende å hvilka genom vederbörande häradsrätts laga kraftvunna dom Stridsberg för sina verk tillerkänts rätt till 20 m³ i sekunden eller under vissa villkor högst 22 m³ i sekunden. Den andre ägaren till vatten af Trollhätte stömmar är Trollhättans elektriska kraftaktiebolag, som där äger skatteköpta kvarnar, fisken och såg. Den vattenkvantitet, som tillkommer nämnda bolag,

är emellertid icke närmare bestämd. Kronan har, såsom förut är upplyst, anhängiggjort rättegång mot kraftaktiebolaget, med påstående, att bolaget, såsom innehafvare af skatteköpta verk invid strömmarna, icke måtte tillerkännas större vattenmängd eller mera landområde, än som varit behöfligt såsom drifkraft och utmål för bolaget nu tillhöriga gamla sågar och kvarnar i det skick, de vid deras skattläggning befunnits, medan däremot kraftaktiebolaget anser sig äga rätt uttaga hela den vattengmänd, som enligt vanlig strandäganderätt skulle tillkomma Önans ägare. Afsevärda svårigheter äro emellertid förenade vid bestämmandet af kraftaktiebolagets vattenmängd. Kronan har genom gamla skattläggningsinstrument sökt utreda, huru stor vattenmängd kraftaktiebolaget kan, för de ursprungliga kvarnarnas och sågarnas behof, lagligen göra anspråk på, och därvid, efter olika uppskattningar af kronans sakkunnige, kommit till 7 å 10,46 m³ i sekunden. Den vattenmängd, som den af bolaget påyrkade strandäganderätten skulle medföra beräknas af kanalstyrelsen till 66 m³ i sekunden. Frågan, om hvilken vattenmängd kraftaktiebolaget slutligen kan komma att tilldömas, synes mig tvifvelaktig. Den tillförsikt om utgången af den härom anhängiggjorda tvisten, som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen synes hysa, kan jag för min del icke dela. Justitiekanslärssämbetet finner ock tvistens utgång osäker, och hänvisar jag till hvad ämbetet härom yttrat. Då kraftaktiebolaget väl icke under för kronan gynnammaste fall torde tillerkännas mindre vattenkvantitet än den högsta myckenhet, som kronans egna sakkunnige kommit till eller 10,46 m³, kan man alltså vara berättigad anse kraftaktiebolagets vattenmängd ligga mellan 10,46 m³ och 66 m³ i sekunden eller endast 55 m³ i sekunden, om, såsom kanalstyrelsen antydtt, sådan öfverenskommelse kan träffas, att bolaget i stället för en större vattenmängd, delvis tillgodogjord för mindre fallhöjd, använder en mindre vattenmängd för hela fallhöjden. Vattenmängderna 10,46 m³ och 66 m³ beräknas motsvara respektive 1,050 och 5,250 hästkrafter. Med hänsyn till osäkerheten af att, därest bolaget tillerkännes vanlig strandäganderätt och sålunda tilldömes 66 m³, denna vattenmängd genom en uppgörelse i godo skulle kunna nedsättas till 55 m³, torde det böra räknas med 66 m³ såsom gränsen uppåt för bolagets rätt till vatten. Härvid bör dock uppmärksammas, att vattenmängden 66 m³ kan räknas såsom maximum för kraftaktiebolagets verk, allenast under förbehåll, att genom anläggning af en regleringsdamm mellan Gullön och Önan tillflödet till Hålan kan begränsas just till den mängd, de från denna hölja matade vattenverken ha rätt att förbruka, hvaremot i annat fall gifvetvis kommer

att ditledas långt större vattenmängd. För upplysning om, huru mycket vatten kronan äger att uttaga under olika förutsättningar med afseende å särskildt kraftaktiebolagets rätt till vatten, tillåter jag mig hänvisa till kanalstyrelsens yttrande och utredning samt den redogörelse härför, som ofvan (sid. 13) lämnats. Jag vill dock här erinra, att den af styrelsen angifna vattenmängd om 192, eventuellt 203 m³ i sekunden, som kronan kan uttaga, därest kraftaktiebolagets anspråk på vatten i hufvudsak vinner afseende, är beräknad under förutsättning, att den Tröskelns vattenverk tillkommande vattenmängden, omkring 5 m³, aflöses medelst leverans af elektrisk energi, på sätt kanalstyrelsen föreslagit. I annat fall minskas den för kronan under angifna förutsättningar upptagna vattenmängden med ytterligare omkring 5 m³.

Att kunna, genom förvärf af kraftaktiebolagets vattenrätt samt utlösande af de ingenjören Stridsberg och Tröskelns vattenverk tillkommande vattenmängder i Trollhätte strömmar, *för en blifvande kraftstation disponera hela den tillgängliga vattenkraften*, måste därför anses vara af väsentlig betydelse för ett lämpligt och fördelaktigt tillvaratagande af vattenkraften i Trollhätte strömmar. I synnerhet är en öfverenskommelse med kraftaktiebolaget af särskild vikt för kraftstationsanläggningen med hänsyn till den afsevärda vattenmängd, som äfven i gynnsammaste fall tillkommer bolaget.

Utom de nu nämnda tala äfven andra kraftiga skäl för ett förvärf från kronans sida af kraftaktiebolagets hela egendom. För rättighet till nödigt dammfäste å den kraftaktiebolaget tillhöriga västra stranden är kronan hänvisad antingen till denna saks anhängiggörande vid domstol, i hvilket fall saken säkerligen kommer att dragas ut på tiden samt tilläfventyrs förbindas med den vid häradsrätten pågående tvisten om storleken af kraftaktiebolagets vattenmängd vid Trollhätte strömmar och af utmålet å Önan, eller ock till enskild öfverenskommelse med bolaget, hvilken, hvad beträffar allenast rätten till dammfäste, icke lär kunna åvägabringas. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen anser inga svårigheter för erhållande af dammfäste å västra stranden böra möta. Särskildt har denna styrelse ansett, att expropriationsrätt skulle tillkomma kronan för detta dammfäste. Detta finner jag emellertid tvifvelaktigt.

De många möjligheter till tvister nu och i framtiden, som kunna tänkas uppkomma, och hvarom kanalstyrelsen i sin förevarande framställning lämnat antydning, göra det enligt min mening synnerligen önskvärdt, att kronan blir ägare af kraftaktiebolagets strand och vatten. Allenast därmed kan kronan vid Trollhättan med full rörelsefrihet vidtaga lämpliga åtgärder ej mindre för den nu ifrågasatta kraftstationen, utan

äfvén för tillgodogörande af den ytterligare vattenmängd, som är att vinna genom en framtida reglering af Vänern, samt för trafikkanalens tidsenliga ombyggnad.

Det torde slutligen böra bemärkas, att ett förvärf af kraftaktiebolagets hela egendom också möjliggör den västra strandens af Trollhättefallen skyddande mot vandalisering. Allenast genom att kunna komma i besittning af denna strand med kringliggande marker blir det möjligt att bibehålla en god del af det storslagna natursceneri, som Trollhättefallen nu erbjuda, och som årligen lockar tusentals turister till orten. Blefve den mäktiga skogsplatå, som den västra stranden utgör, beröfvad skogen, komme naturen vid Trollhättefallen att mista en viktig del af sin tilldragande skönhet. En uppoffring, om en sådan här kan anses föreligga, från statens sida för nämnda ändamål synes mig väl påkallad, och hänvisar jag till hvad turistföreningen härom yttrat och som är ofvan återgifvet.

Enligt min mening är därför frågan om ett lämpligt tillgodogörande af kronans vattenkraft i Trollhätte strömmar väsentligt beroende af ett förvärf från kronans sida af Trollhättans elektriska kraftaktiebolags egendom. Skulle däremot ett dylikt förvärf icke komma till stånd, lærer kronan icke kunna företaga kraftstationsanläggningen, förrän rätt till dammfäste å kraftaktiebolagets strand erhållits; hvarjämte det alltid måste vara mindre tryggt och tillrådligt att företaga en anläggning af nu ifrågasatt storartad beskaffenhet, innan genom laga kraftägendom blir bestämdt, huru mycket vatten kraftaktiebolaget är lagligen berättigadt till. Den tid, som för dessa nödiga afgöranden erfordras, kan näppeligen sättas lägre än 4 à 5 år, möjligen, enär nämnda bolag, om uppgörelse ej kommer till stånd, uppenbarligen har intresse af att så mycket som möjligt draga ut på processerna, än längre tid — det är nogsamant känt, huru länge vattenrättstvister i allmänhet kunna förhalas. Det är nämligen långt ifrån otänkbart, att en hel del andra tvister kan uppkomma mellan kronan och kraftaktiebolaget, hvarför det, ur alla synpunkter sedt, måste anses lämpligt att genom ett raskt beslut afskära alla möjligheter till framtida rättstvister mellan bolaget och kronan.

Styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk har i sin framställning betonat, att i detta fall »tid är pengar»; beräkningarna visa, att det här är fråga om »mycket pengar». Men det gäller då också att begagna tiden, att draga fördel af det allmänna uppsving, som nu råder å alla områden i vårt land. Tid är i förevarande fall icke blott pengar, hänfödda till själfva afkomsten af kraftstationsanläggningen, utan också och kanske i än högre grad för landets industri i allmänhet. En snart

tillgänglig monterad kraftmängd vid Trollhättan af 65,000 elektriska hästkrafter öppnar för landets industri utsikter och vidder af den största betydelse och omfattning, den utgör en häfstång, mäktigare än någon, som tillförene erbjudits Sveriges växande storindustri.

För de närmare detaljerna i det förslag till uppgörelse med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag, som kanalstyrelsen framlagt, är förut redogjort, och hänvisar jag härutinnan såväl till styrelsens detaljerade beräkningar och upplysningar som till själfva aftalet, bilagdt styrelsens framställning i nu förevarande ämne. För min del finner jag detta aftal vara af beskaffenhet att böra godkännas. Köpesumman är visserligen icke ringa, men den egendom och de fördelar i öfrigt, kronan med aftalets antagande skulle vinna uppväga, enligt min mening, fullt uppoffringarna. En enskild affärsman, som ägde kronans egendom i Trollhätte strömmar, skulle säkerligen icke tveka att, äfven om det vore fråga om någon uppoffring, vinna den betydande fördelen att omedelbart kunna utnyttja en honom förut tillhörig värdefull egendom, som dittills legat som ett dött kapital. Då det kan visas, att blotta tidsvinsten vid kraftstationens tillkomst kan medföra en ren nettovinst för köparen, skulle den enskilde affärsmannen säkerligen ej tveka att inlåta sig på affären. Staten synes mig så mycket mindre böra härutinnan förfara annorlunda än den enskilde affärsmannen, som staten genom anläggningars omedelbara påbörjande och fortsättande med all kraft, utom en betydande afkastning af i anläggningen nedlagdt kapital, därjämte kan på ett för landet i dess helhet högst gagnande sätt främja industrien och skapa nya värden samt säkerställa sig för framtida utvidgningars och anläggningars verkställande på bästa möjliga sätt.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har i sitt utlåtande rörande den ekonomiska sidan af förevarande fråga anlagt en, enligt min mening, något för ofördelaktig synpunkt på bedömandet. Det är visserligen uppenbart, att det vore fördelaktigare, om köpeskillingen kunde nedbringas, men trots de ansträngningar, kanalstyrelsen härpå nedlagt, har detta icke befunnits möjligt. Jag anser mig därför böra med några ord belysa och kommentera väg- och vattenbyggnadsstyrelsens ekonomiska kalkyler och uttalanden.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har funnit det föreslagna aftalet med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag, betraktadt såsom en fristående affär, mindre ekonomiskt gynnsamt för staten, hvadan styrelsen ock däri förordat några ändringar. På samma gång har dock styrelsen kraftigt framhållit, att den tidsvinst, som af anläggningens omedelbara påbörjande skulle vinnas, vore stor och af den betydelse både

för staten och landets industri i allmänhet, att aftalet ur denna synpunkt kunde förordas med ett par ändringar och tillägg. Anmärkningen att någon särskild anledning icke kan föreligga för att under eventuellt 10 år låta kraftaktiebolaget få utnyttja 2,000 hästkrafter vid Önan för allenast 17 kronor per hästkraft, då nettovinsten i öfrigt ansetts kunna beräknas till 40 kronor per hästkraft vid Önan, må bemötas med framhållande, att denna rätt för kraftaktiebolaget ingår såsom ett köpevillkor i hela aftalet, och att, om högre arrende skolat beräknas, köpeskillingen ej kunnat nedbringas till det belopp, hvarom här är fråga. Kraftbolaget har bestämdt förklarat sig behöfva disponera berörda kraftmängd för nämnda låga pris, för att icke behöfva afbryta de i större skala skeende experiment med elektrisk zinksmältning, hvilka nu bedrifvas vid Önan och hvilka bolaget icke velat eftergifva. Såsom skäl för det jämförelsevis låga kraftarrendet har bolaget åberopat, att kraften skulle användas för experiment, som icke kunde gifva någon afsevärd afkastning. Jag delar med afseende härå kanalstyrelsens åsikt, att det för kronan är fördelaktigare att uthyra nämnda 2,000 hästkrafter till kraftaktiebolaget för aftaladt pris, än att erlægga den förhöjda köpeskillning för det hela, som erfordrats, om priset på de 2,000 hästkrafterna satts högre. Just under de första åren — och det är ju här blott under en 10-årsperiod, som detta lägre hyresbelopp för ifrågavarande kraft skulle utgå — innan större leveranskontrakt hinna avslutas, tomtområden upplåtas och fördelningsnät byggas, kan det vara godt att få afsättning för ifrågavarande kraftmängd äfven till lägre pris än som sedan kan betingas. Det lägre priset för de 2,000 hästkrafterna motväges dessutom i viss mån därigenom, att inkomsten för de 1,000 hästkrafter, som skulle af staten genast öfvertagas vid Önan, kommer att uppgå till 49 kronor 50 öre i medeltal per hästkraft enligt befintliga kontrakt med aktiebolaget skandinaviska elektricitetsverk. Dessa kontrakt gifva kronan fulla 40 kronor per hästkraft i årlig nettoinkomst. Det af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen beräknade priset på »vattenråvaran» vid Önan eller 200 kronor per turbinhästkraft torde vara väl lågt, uträknadt som det är genom en kapitalisering efter 5 procent af en afgäld af 10 kronor per år och hästkraft. Tages den räntefot, staten bör kunna räkna med eller 3,6 procent eller sättes den skäliga afgälden högre än 10 kronor, blir »råvarans» värde högre och det för byggnader beräknade värdet och därmed äfven underhållskostnaden mindre. I själfva verket bör emellertid, såsom ock väg- och vattenbyggnadsstyrelsen framhåller, kalkyleringen af köpet ställas så, att hufvudvikten därvid icke fästes vid det pris, kronan kommer att

betala för 3,000 elektriska hästkrafter som förlikningsvis beräknas förvärfvad, utan vid det förhållande att kronan genom köpet förvärfvar endera 10,400 eller 15,600 elektriska hästkrafter — allt efter som pågående rättegång utfölle till förmån för kronan eller för kraftaktiebolaget — till och i kronans kraftstation vid Olidehålan. Jag hänvisar i öfrigt till hvad justitiekanslärssämbetet anfört rörande de med bolaget härutinnan förda underhandlingar samt beträffande osäkerheten af utfallet af den pågående rättegången mellan kronan och kraftaktiebolaget.

Då väg- och vattenbyggnadsstyrelsen vid beräkning af den elektriska energi, som skulle utvinnas i statens stora kraftstation vid Olidehålan, därest Önan tillkommande vattenmängd dit afledes, afdrager 8 m³ för kanalverkets nuvarande kraftstation å Malgön, må anmärkas att för denna station visst icke i hvarje fall behöfver reserveras denna kraftmängd. I den mån denna lilla kraftstation blir utsliten och antagligen dessförinnan, kan det löna sig att leda äfven densamma 8 m³ till Olidehålan och där med den vinna 2,090 i stället för som nu endast 576 elektriska hästkrafter. Detta ger kronan, efter 20 kronor per hästkraft en ökad nettovinst af 30,280 kronor årligen, med hvilken summa den af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen för olika fall beräknade inkomsten bör ökas.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har framhållit, att, äfven om tvisten angående Trollhättans elektriska kraftaktiebolags rätt till vatten i Trollhätte strömmar skulle afgöras helt och hållet till kronans förmån, kronan genom minskad tidsutdrägt vid en försäljning till en början af allenast 10,000 hästkrafter ändock genom det föreslagna köpet gör en ren vinst under de 2 å 3 första åren af sammanlagdt 168,400 till 291,200 kronor, samt att med köpet, nationalekonomiskt sedt, en behållning genom minskad import af stenkol skulle tillföras landet af 800,000 till 1,500,000 kronor, hvartill kommer att hvarje tidsvinst vid kraftens tillgodogörande måste anses vara af den allra största betydelse för landets industriella utveckling. Härtill kan läggas, att i samma mån som den ofvanberörda mindre nettovinsten inträder tidigare, i samma mån kommer staten ock tidigare i åtnjutande af den än betydligare vinst, som kan förväntas, allt eftersom energitillgången i större utsträckning tages i anspråk.

Jag har ofvan framhållit, att det ej blott är tidsvinsten, som gör, att det ifrågasatta aftalet synes böra accepteras, utan jämväl den trygghet, som därmed ur reut juridisk synpunkt vinnes för nu förestående och framtida tillgodogörande af vattenkraften i Trollhätte strömmar; och jag anser för min del denna trygghet af mycket stor betydelse och väl motivera någon uppoffring från kronans sida, en uppoffring, som

jag emellertid, äfven om för aftalets bedömande anlägges den privat-ekonomiska synpunkten allena, finner vara synnerligen ringa, om ens någon. Att, såsom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen föreslagit, sätta det villkor för köpeaftalets godkännande, att arrendepriiset å de 2,000 hästkrafterna under 10 år skulle höjas med 3 kronor per hästkraft och år, kan äfventyra hela aftalet, som jämväl utan denna förhöjning är förmånligt för kronan. Denna förhöjning är ej heller i och för sig af någon betydelse för kronan.

Med afseende å öfriga af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen upptagna förutsättningar för aftalets godkännande, vill jag påpeka *dels* att, då det redan i aftalet med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag är bestämdt, att kronan efter 2 år kan uppsäga bolaget till afflyttning från Önan, beslut därom nu så mycket mindre kan vara erforderligt, som denna åtgärd, hvilken lär ankomma på Kungl. Maj:ts pröfning, i hvarje fall bör bero af, huru stark tillströmningen af kraftkonsumenter redan från början blir, något som nu ej är klart — det kan nämligen vara en förmån för kronan att låta stationen vid Önan utnyttjas, intill dess hela kraftbeloppet behöfver uttagas i Olidehåls kraftstation —, *dels* ock att aktiebolaget Skandinaviska Elektricitetsverk säkerligen tacksamt mottager elektrisk energi, i stället för från Önan, från statens stora kraftstation, hvilken bättre än stationen vid Önan bör trygga leveransen, hvadan särskilda bestämmelser därom icke behöfva inrymmas i förevarande aftal.

Vid granskning af väg- och vattenbyggnadsstyrelsens utlåtande i ärendet har jag funnit, att styrelsens beräkningar samt hvad styrelsen i öfrigt anfört i det stora hela kraftigt talar för ett godkännande af föreliggande aftal med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag. Andra hörda myndigheter hafva ock gifvit sin fulla tillslutning till detta aftals godkännande.

I anledning af erinran från justitiekanslersämbetet anser jag mig i detta sammanhang böra meddela, att förslagskontraktet med kraftaktiebolaget är vederbörligen undertecknad af behöriga styrelseledamöter i bolaget samt att vederbörligen utlyst bolagsstämma bekräftat aftalet.

Kanalstyrelsen har, synes mig, på ett tillfredsställande sätt utredt, att *kraftkanalen bör anläggas på den östra älfstranden samt att kraftstation bör förläggas vid Olidehåls strand*; och har styrelsen härvid erhållit ett kraftigt stöd af väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, ett stöd, som måste anses fullt afgörande. Detaljeradt förslag till anläggningen i sin helhet kan visserligen icke nu framläggas, men efter den omsorgsfulla utredning, som ägt

rum senast i kanalstyrelsens nu förevarande framställning, finner jag inga betänkligheter möta mot att föreslå anslag redan nu till kraftkanalens påbörjande. Anläggningen i dess helhet tar för sitt utförande flere år i anspråk, och det är af synnerlig vikt, att arbetet på kraftkanalen, hvars byggande med däraf föranledda sprängningsarbeten erfordrar jämförelsevis lång tid, snarast må kunna påbörjas. De förut upprättade detaljerade förslagen till kraftkanal och kraftstation utvisa anläggningskostnaden i sin helhet. Dessa förslag lära, enligt hvad jag inhämtat, vara noggrannt och tillförlitligt uppgjorda, hvarför man är berättigad antaga, att dessa kostnadsberäkningar kunna läggas till grund för ett omdöme om den blifvande totalkostnaden för kraftanläggningen. Då emellertid dammanläggningskostnaden är beroende af, om inköp äger rum af kraftaktiebolagets hela egendom, samt de elektriska anordningarna i kraftstationen, jämte en del andra detaljer, icke ännu äro slutbehandlade, kan den slutliga detaljerade kostnadssumman för anläggningen först föreläggas nästa års riksdag.

Därest vattenkraften vid Önan inköpes, är det af vikt, att äfven den ingenjören Stridsberg å Malgön tillhörande vattenkraften förvärfvas af kronan, emedan motsvarande vattenmängd då kan ledas till den stora kraftstationen och, med tillgodogörande af hela fallhöjden, med bästa utbyte i öfrigt förvandlas till elektrisk energi. Med en sådan uppgörelse skulle kronan, i stort sedt, bli herre öfver allt vatten i Trollhätte strömmar och således kunna på fördelaktigaste och lämpligaste sätt tillgodogöra denna kraft. Med afseende å innehållet af det förslag till uppgörelse med ingenjören Stridsberg, som föreligger i tvänne aftal, hvilka med kanalstyrelsens betänkande öfverlämnats till vederbörlig pröfning, hänvisar jag till kontrakten och kanalstyrelsens utlåtande äfvensom hvad öfriga i ärendet hörda myndigheter anfört. Det bör, vid bedömande om sättet för en uppgörelse med Stridsberg, tagas i betraktande, att denne genom laga dom har sin rätt till vatten i Trollhätteströmmar samt till för dess tillgodogörande erforderligt utmål å Malgön tryggad. Förslaget A afser nu att utbyta denna naturvattenrätt mot leverans af elektrisk energi. Mot den uppskattning af Stridsbergs vattenrätt till 1,500 elektriska hästkrafter, som styrelsen verkställt, har jag ingen erinran att framställa, utan synes detta tal vara i allo lämpligt. Då Stridsberg med den ifrågasatta uppgörelsen skulle afträda sin lagligen tryggade vattenrätt utan någon ersättning, är det gifvet, att kronan måste förbinda sig att tillhandahålla den däremot svarande elektriska energien för all framtid. Jag finner således fullgiltiga skäl vara förebragta för

antagande af det med *aftal A* betecknade förslaget till uppgörelse med Stridsberg.

Huruvida det för kronan kan vara fördelaktigt att reflektera å *aftalet B*, som innebär ett förvärf jämväl af all Stridsbergs egen- dom å Malgön, synes mig böra ytterligare öfvervägas. Jag har emel- lertid nu så mycket mindre anledning att ingå på denna fråga, som en del för bedömande af därpå inverkande faktorer, särskildt värdet af verken å Malgön, icke nu föreligger. Aftalet B, som allenast ifråga- kommer, om aftalet A först träffats, behöfver icke heller afgöras förrän vid nästa års riksdag, hvadan god tid finnes att efter ytterligare utred- ning öfverväga, om detta aftal kan vara af den betydelse för kronan, att därmed förenade säkerligen rätt afsevärda kostnader böra af kronan vidkännas.

Slutligen har kanalstyrelsen också framlagt tvänne förslag till upp- görelse med ägaren af ytterligare ett enskildt vattenverk vid Trollhätte strömmar eller det s. k. Tröskelns vattenverk, tillhörigt Trollhättans pappersbruksaktiebolag. Förvärf af detta verks vattenmängd är visser- ligen, såsom kanalstyrelsen påpekat, af mindre vikt för ett lämpligt till- godogörande af vattenkraften i Trollhätte strömmar, men då, om upp- görelse med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag och med ingenjören Stridsberg kommer till stånd, Tröskelns verk blir det enda vid Troll- hätte strömmar, som ej tillhör kronan, synes mig öfvervägande skäl tala för att jämväl härutinnan framlägga kanalstyrelsens förslag till *af- talet A*. Det måste nämligen vara lämpligt, att kronan kommer i be- sittning af detta verks vattenrätt, som icke är till sitt omfång fullt bestämd, och hänvisar jag med afseende härå särskildt till justitiekanslersämbetets ofvanintagna yttrande. För denna vattenrätts förvärfvande tala vidare samma skäl, som gälla beträffande Stridsbergs vattenrätt, nämligen att kronan ensam är i tillfälle att tillgodogöra sig vattenmängden i fråga till hela dess fallhöjd. Med förvärf af Tröskelns vattenrätt erhåller kronan också större frihet beträffande sina anläggningar vid Trollhättan och särskildt vid trafikkanalens ombyggnad. Under åberopande i öfrigt af hvad kanalstyrelsen härutinnan anført, synes mig därför jämväl ett anta- gande af *aftalet A* med Trollhättans pappersbruksaktiebolag böra förordas.

Med afseende å *aftalet B* gäller hvad förut yttrats rörande mot- svarande aftal med Stridsberg, och föranleder således ej heller nu ifråga- varande aftal B för närvarande något uttalande från min sida.

Emot aftalsförslagen har justitiekanslärssämbetet gjort den anmärk- ningen, att såsom § 3 i aftal A formulerats kronan icke vore fritagen från leveransskyldighet af elektrisk ström, i det fall att kronan först

funnit lämpligt att lämna energien från annan kraftkälla än Trollhätte strömmar och dessa sedan genom naturrevolution toge annan väg eller utsenade. Då emellertid sannolikheten för att båda nyssnämnda förutsättningar skola inträda måste betraktas som ytterst ringa, torde justitiekanslärssämbetets anmärkning i detta afseende, enligt min åsikt, icke behöfva föranleda någon ändring i aftalens affattning. I anledning af de andra mindre formella erinringar mot de föreliggande aftalsförslagen, som framstälts af justitiekanslärssämbetet, torde Kungl. Maj:t böra erhalla rätt att i aftalen vidtaga de formella ändringar, som kunna finnas påkallade.

De skäl, som tala för ett bifall till styrelsens för Trollhätte kanal- och vattenverk ifrågavarande framställning får jag, hänvisande till hvad förut anförts och utredts, sammanfatta sålunda.

Genom bifall till styrelsens förslag kan ett omedelbart påbörjande af en kraftstationsanläggning för tillgodogörande af kronans vattenrätt i Trollhätte strömmar vidtaga, något som icke blott är af betydande ekonomisk fördel för staten utan ock af synnerlig vikt för landets hela industri; hvarje år, som får gå, utan att denna vattenkraft ställes i industriens tjänst, är således en förlust, privat-ekonomiskt sedt för staten och nationalekonomiskt för landet i sin helhet; genom föreslagna uppgörelsen med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag, ingenjören Stridsberg och Trollhättans Pappersbruksaktiebolag vinner kronan *dels* fördelen att genast och från början kunna anlägga kraftstationen på fördelaktigast möjliga sätt, *dels* möjlighet att inom kort tid kunna till denna kraftstation leda och där till elektrisk energi omvandla all den vattenkraft i Trollhätte strömmar, som kan för kraftändamål disponeras, *dels* trygghet, såväl för närvarande som i framtiden, att utan intrång i enskild rätt och utan fara för framtida rättstvister och förvecklingar kunna vid Trollhättan vidtaga påkallade åtgärder för tillgodogörande jämväl af den vattenkraft, som efter Vänerens reglering ytterligare kan afvinnas Göta älf vid Trollhättan, *dels* fördelen att äga friare händer vid ombyggnad af trafikkanalen vid Trollhättan, *dels* ock möjlighet att kunna bibehålla en god del af det storslagna natursceneriet vid Trollhättan och att å västra stranden af Göta älf utlägga och bibehålla en nationalpark af ovanlig naturskönhet.

Jag får således i underdånighet hemställa, att Kungl. Maj:t täcktes föreslå Riksdagen besluta

1) att en kraftstation för tillgodogörande af den staten tillhöriga vattenkraften i Trollhätte strömmar skall anläggas;

2) att till påbörjande af den för samma kraftstation erforderliga

kraftkanalen, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det af styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk framlagda, med ritning n:r 2 betecknade förslag, mellan de å ritningen med A och B betecknade punkter anvisa ett belopp af 750,000 kronor;

3) att godkänna och antaga det framlagda, den 13 mars 1906 upprättade aftalet med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag angående förvärf för 2,500,000 kronor och öfriga villkor åt Kungl. Maj:t och kronan af alla samma bolag tillhöriga, inom Vassända—Naglums och Trollhättans socknar belägna fastigheter jämte vatten- och fiskerätt, med rätt för Kungl. Maj:t att i aftalet vidtaga de formella ändringar, som kunna finnas påkallade;

4) att likaledes godkänna och antaga det med ingenjören E. Stridsberg den 23 mars 1906 ingångna aftal A angående förvärf af Stridsberg tillhörig vattenrätt i Trollhätte strömmar m. m., med rätt för Kungl. Maj:t att i aftalet vidtaga de formella ändringar, som kunna finnas påkallade;

5) att godkänna och antaga det med Trollhättans papperbruksaktiebolag den 23 mars 1906 ingångna aftal A angående förvärf af den bolaget tillkommande vattenrätt i Trollhätte strömmar m. m., med rätt för Kungl. Maj:t att i aftalet vidtaga de formella ändringar, som kunna finnas påkallade;

6) att bemyndiga riksgäldskontoret att på rekvisition tillhandahålla Kungl. Maj:t de medel, tillhopa 3,250,000 kronor, som erfordras för kraftkanalens påbörjande och fullgörande af likviden till Trollhättans elektriska kraftaktiebolag; och

7) att medgifva, att de fastigheter med vatten- och fiskerätt, hvilka, vid bifall till hvad under mom. 3, 4 och 5 föreslagits, af Kungl. Maj:t och kronan förvärfvas, må ställas under förvaltning af styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk.

Hvad föredragande departementschefen sålunda hemställt, däruti statsrådets öfriga ledamöter instämde, behagade Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten gilla samt förordnade, att i enlighet därmed proposition i ärendet skulle till Riksdagen aflåtas af den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

E. K. Almqvist.

TILL KONUNGEN

Genom nådigt bref den 16 juni 1905 har Eders Kungl. Maj:t anbefallt Styrelsen för Trollhätte Kanal- och Vattenverk att skyndsamt afgifva förslag till plan för verkställande af en fullständig utredning rörande anläggande för statens räkning af

en elektrisk kraftstation för användande af den staten tillhöriga vattenkraften i Trollhättan jämte uppgift å de kostnader en dylik utredning kan beräknas medföra. Sedan Styrelsen vid sitt första sammanträde den 3 juli 1905 med hänsyn till utredningens brådskande natur till Eders Kungl. Maj:t aflåtit underdånig skrifvelse med begäran om uppdrag att, utan afvaktan på den anbefallda planens utarbetande, omedelbart få påbörja utredningsarbetet, lämnade Eders Kungl. Maj:t den 7 juli 1905 sitt bifall härtill och anvisade för ändamålet ett belopp af 10,000 kronor att utgå under 1905. På grund häraf igångsattes genast terrängundersökningar och upprättades ett konstruktionskontor. Den 24 sistlidne oktober kunde Styrelsen med und. skrifvelse aflämna den anbefallda planen för utredningen, hvilken plan den 8 sistl. december vann Eders Kungl. Maj:ts bifall, samtidigt som för utredningsarbetets fortsättande och fullbordande anvisades ytterligare högst 51,000 kronor.

Den sålunda beslutade fullständiga utredningen är af naturliga skäl ännu icke fullbordad. De elektriska och maskinella spörsmålen äro hänskjutna till särskilda sakkunnige, hvilka ännu ej hunnit afsluta sitt maktpåliggande arbete. Till följd häraf har själfva kraftstationsbyggnadens närmare anordning och förläggning icke kunnat bestämmas. Detaljerna för dammanläggning och intag äro ej heller fullt utarbetade, emedan de måste lämpas efter sättet för den tillgängliga vattenkraftens fördelning och uttagning, till hvilken fråga Styrelsen i det följande skall återkomma. Af denna anledning har hos häradsrätten ännu icke kunnat begäras syn jämlikt bestämmelserna i nåd. förordningen den 30 dec. 1880 om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund.

Å andra sidan har det hittills medhunnat utredningsarbetet i vissa hänseenden fortskridit så långt, att bestämda resultat kunna föreläggas Eders Kungl. Maj:t. Vid sådant förhållande, och då det är af största vikt, att frågan om tillgodogörandet af Trollhättans vattenkraft med minsta möjliga tidsutdräkt bringas till sin lösning, har Styrelsen ansett sig böra redan nu dels aflämna redogörelse öfver nyssnämnda resultat, dels ock afgifva förslag till sådana åtgärder, som afse att främja kraftuttagningens snabba och ändamålsenliga förverkligande.

Styrelsen får då först och främst såsom sin åsikt uttala, att staten själf bör ombesörja uttagning och omvandling i elektrisk energi af den vattenkraft, öfver hvilken hon vid Trollhättan förfogar, samt från en eller flera för detta ändamål anlagda kraftstationer mot skäligt pris tillhandahålla elektrisk energi för industriella behof och belysning samt för järnvägsdrift, jordbruk och andra näringar.

Någon utarrendering eller försäljning af vattenkraft vid Trollhättan såsom sådan bör sålunda enligt Styrelsens mening icke ifrågakomma. Endast om staten själf utför nödiga byggnader och maskinella anordningar, kan staten erhålla skälig inkomst af denna sin vattenkraft och tillgodonjuta blifvande stegring af dess värde,

på samma gång som industriens och öfriga afnämares berättigade intressen med undvikande af enskild spekulation kunna tillgodoses genom billigt pris på den utdelade energien. Endast på sådant sätt kunna vinnas full enhetlighet, ändamålsenlighet och ekonomi vid vattenkraftens utnyttjande. Tanken på detta sätt för Trollhättekraftens tillgodogörande lär för öfrigt hafva kraftigt medverkat till Eders Kungl. Maj:ts och Riksdagens beslut rörande inköp af Nya Trollhätte Kanalbolags egendom liksom till ordnandet af Trollhätte Kanal- och Vattenverks förvaltning, sådan den under förflutet år trädt i kraft, äfven om något formellt beslut om anläggning af en statens kraftstation hittills icke blifvit fattadt. Under sådana omständigheter torde någon närmare utveckling af skälen för nyss angifna sätt att utnyttja Trollhättans vattenkraft icke behöfva framdragas.

På samma gång som Styrelsen sålunda förordar, att staten själf skall utföra och drifva en eller flera kraftstationer vid Trollhättan, vill Styrelsen på det kraftigaste betona angelägenheten af, att en dylik anläggning utan uppskof kommer till stånd. Den del af landet, som ligger inom räckhåll för Trollhättekraftens utdelning på elektrisk väg, har redan länge väntat härpå.

Redan för många år tillbaka upprättades af Nya Trollhätte Kanalbolag olika förslag till uttagning af en del af den vattenkraft, som detta bolag ansåg sig äga, men dessa planer blefvo till följd af motstånd från Kronans ombud aldrig förverkligade. Dock erhöles långt senare, år 1901, tillstånd till anläggning af den till kanalverket hörande lilla kraftstation, hvilken förser kanalen och vidliggande områden vid Trollhättan med belysning. Denna station är emellertid icke ämnad att distribuera större kraftbelopp på längre afstånd. År 1894 upprättade af Eders Kungl. Maj:t utsedde kommitterade ett förslag till uttagning för Kronans räkning af 20,000 hkr genom 2:ne kraftstationer om 10,000 hkr hvardera, den ena på Gullön, den andra på Spikön, i hvilket förutsattes att Kronan, vore ägare till endast nyssnämnda öar jämte Stora och Lilla Toppön. Efter vederbörlig ansökan om tillstånd att anlägga kraftstationen på Gullön, hvilken rönt motstånd af enskilde intressenter vid Trollhättefallen, blef tillstånd till sist under vissa villkor genom Kungl. Maj:ts dom d. 30 dec. 1899 beviljad. Denna anläggning, som afsåg användning af endast en del af vattenkraften, kom emellertid aldrig till utförande. Ett år 1898 af Önans ägare, Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag, uppgjordt förslag till uttagning af 20,000 hkr vid Önan kom lika litet från papperet. Ej heller fullföljdes den år 1897 i stor skala planerade kraftstation, hvilken af samma bolag, påbörjades på västra stranden, sedan denna för högt pris inköpts, under förutsättning att vattenrätt därmed var förbunden. Kronan anhängiggjorde nämligen år 1898 rättegång mot Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag rörande bättre rätt till vattnet utmed västra älfstranden, en rättegång, som genom Kungl. Maj:ts

dom d. 19 aug. 1901 utföll till Kronans förmån. Ett förslag till uppgörelse mellan Kronan och bolaget, i stort sedt innebärande ett byte af vatten mot land, afslogs af Riksdagen år 1902.

Denna korta öfversikt öfver olika försök till nyttiggörande af vattenkraften vid Trollhättan torde redan ådagalägga, att behof däraf länge förefunnits och att, sedan de rättsliga tvisterna numera i hufvudsak afgjorts, tiden bör vara inne för Kronan att snarast möjligt göra sin vid Trollhättan ägande vattenkraft fruktbärande för landet. Men Styrelsen har dessutom af de undersökningar, som pågå rörande afsättningsmöjligheterna för elektrisk energi från en blifvande kraftstation, fått den bestämda uppfattningen, att betydliga kraftbelopp redan nu kunna med fördel afsättas, och att man öfverallt fäster största vikt vid att kraft *snart* kan erhållas. Åtskilliga privata företag utbjuda f. n. elektrisk energi inom Trollhättans distributionsområde till leverans under den närmaste tiden, och äfven med hänsyn härtill är skyndsamhet af betydelse. Bestämda siffror på den under den närmaste framtiden väntade afsättningen kunna visserligen ej ännu framläggas. Men endast Göteborg med omnejd bör kunna taga ett betydande kraftbelopp i anspråk för sina spårvägar, sin industri och sin belysning. Det framgår bland annat af den und. skrifvelse, som åtskilliga framstående affärsmän i Göteborg år 1904 ingåfvo till Eders Kungl. Maj:t, och hvari de förklarade sig villiga att taga initiativ till bildande af aktiebolag för öfvertagande af en del af kraften från Trollhättan. Måhända kommer den pågående undersökningen af det *nuvarande* kraftbehofvet inom Trollhättastationens fördelningsområde icke att lämna några så synnerligen höga siffror i förhållande till dem, som representera statens tillgängliga kraftbelopp. Men uppenbart är, att inom ifrågavarande i kommunikations- och andra hänseenden, synnerligen gynnade trakter, särskildt längs Trollhätte kanal och i all synnerhet vid Göta älfs nedre lopp, en mäktig industriell uppblomstring skall göra sig gällande och nya industrier tillkomma, därest kraften från Trollhättan tillhandahålles till billigt pris. Genom lämplig prisbestämning kan staten med all säkerhet få afsättning för ständigt och hastigt växande kraftbelopp. Det torde därför med säkerhet blifva en för staten förmånlig affär att så snart som möjligt anlägga en kraftstation vid Trollhättan. För huru stort kraftbelopp den första anläggningen lämpligen bör planläggas, kan på utredningens nuvarande ståndpunkt icke angifvas. För att emellertid gifva en föreställning om företagets ekonomiska räckvidd torde några siffror böra anföras. Styrelsen utgår därvid från den utredning, som Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsens underd. utlåtande i frågan om tillgodogörande af Kronan tillhörig vattenkraft i Göta älf vid Trollhättan den 20 dec. 1904 innehåller och vill endast för sin del därvid anmärka, att de i samma utlåtande upptagna kostnadsberäkningar visserligen äro approximativa, men likväl torde kunna, i stort sedt, vara använd-

bara för nu ifrågavarande ändamål. Det dyraste af de i Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsens utlåtande upptagna alternativ, hvilket afser uttagande af 250 m³ vatten i sekunden genom anordningar, planlagda med hänsyn till framtida utvidgning, och, liksom öfriga styrelsens alternativ, vattnets ledande i öppen kraftkanal på älvens östra strand till en kraftstation vid Olidehålan, benämndt alt. XVI a, beräknas medföra en anläggningskostnad af 9,150,000 kronor eller, då 65,000 transformerade elektr. hkr. utfås, pr elektrisk hkr 140 kronor. I enlighet med nedan angifna förutsättningar skulle då självkostnadspriset blifva 14,50 kr. pr elekt. hkr och affären sålunda gå ihop, om detta pris kunde betingas för hela kraftbeloppet. Om däremot, innan afsättningen uppgår till sådan storlek, endast en del af de mot hela tillgängliga kraftbeloppet svarande turbiner och generatorer jämte tillbehör från början uppsattes, blir självkostnaden pr hkr naturligtvis högre. Det är nämligen uppenbart att damm, intag, kraftkanal, fördelningsbassäng ofvanför kraftstationen o. d. genast från början måste utföras för hela den vattenmängd, som kraftstationen, fullt utbyggd, skall tillgodogöra, emedan dessa anordningar icke sedermera kunna utan afbrott i driften förändras. Här nedan sammanställas siffrorna för olika storlek å den tillgodogjorda vattenkraften, beräknade med ledning af Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsens kostnadsförslag samt under antagande af följande årliga afskrifningar och underhållskostnader:

3 0/0 på kostnader för vatten och husbyggnader, och
8 0/0 på kostnaden för den maskinella utrustningen.

Tillgodogjord kraft i transf. elektr. hkr.	Summa anläggnings- kostnad Kr.	Anläggningskostnad i kr. pr elektr. hkr.	Själfkostnad i kr. pr elektr. hkr. vid verket
65,000	9,150,000	140	14.50
50,000	7,900,000	158	16.50
35,000	6,660,000	190	19.20
20,000	5,450,000	273	25.70

Af denna sammanställning framgår att, äfven om den första utbyggnaden icke sker för större kraftbelopp än 20,000 elektriska hkr, ett försäljningspris pr hkr af 26 kr. är tillräckligt för att trygga den ekonomiska sidan af saken. Hvarje ökning i afsättning eller pris innebär en ren nettovinst för staten. Då nu styrelsen är öfvertygad om, att 20,000 hkr så godt som från början kunna försälgas till pris, afsevärdt öfverstigande det nyssnämnda, anser Styrelsen det från Kronans egen synpunkt, såsom försäljare af kraft, vara utan risk, ja än mer, mycket snart vara en utmärkt

affär att ofördröjligen anlägga en kraftstation. Fördelarna för industri, handel och näringar och den indirekta vinsten för det allmänna genom dessas uppsving äro för öfrigt faktorer af sådan oerhörd vikt, att de ensamt kunna motivera anläggningen ifråga, äfven om den att börja med icke skulle gifva någon direkt afkastning utöfver själfkostnaden.

Såsom förut antydts, beror företagets framgång främst af det pris, som åsättes den levererade elektriska energien. Prisfrågan är väl ännu ej färdig att lösas, beroende som den är af resultatet af pågående, närmare utredningar om kostnader och afsättningsmöjligheter. Men Styrelsen vill dock på det allra kraftigaste betona, att på samma gång priset bör sättas så pass högt, att det medför en skälig och god vinst för staten såsom ägare till kraftkälla och kraftstation, det å andra sidan bör väljas så lågt, att såväl den nuvarande med ångkraft försedda industrien kan finna fördelaktigt att öfvergå till elektrisk drifkraft, som ock nya industrier och nya afnämare af allehanda slag uppammas. Endast på sådant sätt blir företaget af rätt betydelse för det allmänna.

Utan att på frågans nuvarande ståndpunkt kunna afgifva något bestämdt förslag i afseende på priset, vill dock Styrelsen såsom sin åsikt uttrycka, att ett medelpris af 40—50 kronor pr elektr. hkr vid Trollhättan borde kunna tillgodose båda de nyss antydda syftemålen. Ett medelpris af 40 kr. skulle, enligt förut åberopade beräkningsgrunder, vid försäljning af hela det tillgängliga kraftbeloppet i en kraftstation om 65,000 elektr. hkr gifva ett rent öfverskott i rundade tal

af	1,657,000	kr. årligen.
i en kraftstation om 50,000 elektr. hkr	1,175,000	” ”
” ” ” ” 35,000 ” ”	728,000	” ”
” ” ” ” 20,000 ” ”	286,000	” ”

Mot dessa siffror kan ju anmärkas, att ett medelpris af 40 kr. är för högt, då det gäller afsättning af de större kraftbeloppen, hvilka endast kunna afsättas till kemiskt-tekniska industrier, för elektr. smältning eller sönderdelning o. d., d. v. s. till afnämare, som icke kunna betala lika högt pris som andra. Men en blick på de anförda siffrorna visar likväl, att god förtjänst återstår, äfven om priset för större afsättning sänkes till 25 à 30 kronor. Ett dylikt pris torde vara lockande för ett flertal industrier äfven af ofvan antydd art. I nödfall, och om kraften ej för längre tid bindes, kan priset utan förlust för kraftproducenten ytterligare sänkas.

Med stöd af hvad sålunda anförts, och då hvarje äfven kortare tids uppskof medför förlust för producent och konsument, har Styrelsen, såsom ofvan antydts, ansett, att åtgärder snarast böra vidtagas för att påskynda kraftuttagningsens förverkligande. De åtgärder, som i sådant syfte enligt Styrelsens mening böra före-

tagas, afse dels ett påbörjande af byggnadsarbetena under innevarande år, dels en snabbare lösning af de återstående vattenrättsliga tvistefrågorna än vanlig domstolsbehandling kan medgifva, dels slutligen ett utbyte af den enskildt upplåtna vattenrätten mot elektrisk energi.

I afseende på sättet för kraftuttagningen får Styrelsen anföra följande:

Af skäl, som förut antydts, kunna definitivt utarbetade förslag till anordning af damm, intag och kraftstation icke nu framläggas. Men däremot har Styrelsen kommit till full klarhet därom, att kraftuttagningen bör ske på den östra, under Styrelsens förvaltning ställda stranden, och att den öppna kraftkanalen på den sträcka, som ligger emellan de med bokstäfverna A. och B. å vidlagda ritning n:r 2 utmärkta punkter, bör få det läge och det utseende, som samma ritning i hufvudsak visar, och detta på hvad sätt öfriga delar af anläggningen än komma att utföras.

I fråga om östra strandens företräden framför den västra har Styrelsen redan, vid afgifvande af underdånigt förslag till plan för utredningen d. 24 okt. 1905, uttalat sin mening, och i denna mening finner sig Styrelsen genom den nu företagna undersökningen ytterligare styrkt. Redan i ett år 1900 afgifvet yttrande har Konungens Bfde i Älfsborgs län med anledning af föreslagen öfverenskommelse om byte af land mot vatten mellan Kronan och Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag framhållit den östra strandens företräden ur kraftuttagningssynpunkt. I den preliminära utredning rörande Trollhättans vattenkraft, som Professorn J. G. Richert på Eders Kungl. Maj:ts uppdrag den 30 dec. 1902 afgifvit, betecknas däremot den östra stranden fullt användbar, men i tekniskt afseende mindre lämplig än den västra. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen har emellertid i sitt med anledning af Richters utredning d. 20 dec. 1904 afgifna underdåniga utlåtande på ett enligt undertecknad styrelses mening öfvertygande sätt visat, att den östra stranden erbjuder möjlighet till den bästa lösningen af kraftuttagningsproblemet. Af de många alternativ, som Richert behandlat, finner Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen endast tvänne vara förtjänta af en allvarlig pröfning, nämligen de af Richert med alt. XIII och XV betecknade, och i sitt den 1 maj 1905 såsom kritik af Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsens utredning till Eders Kungl. Maj:t ingifna underdåniga yttrande förmåler sig Richert ej heller hafva väntat något annat resultat, då den verkställda utredningen ådagalagt dessa förslags oestriddliga företräden framför de öfriga. Som alt. XIII är förlagdt till östra stranden, alt. XV däremot till den västra, torde en jämförelse mellan dessa båda förslag vara afgörande för valet mellan de båda stränderna. Alt. XIII afser uttagning af 250 m³ vatten i sekunden genom tunnel vid nuvarande Kafledammen under en möjligen blifvande kanalled, enligt det s. k. Laurellska förslaget, och vidare genom öppen kanal på östra stranden till kraftstation vid Olidehålan med afloppstunnel till Flottbergsströmmen nedanför den därstädes, enl. Laurellska förslaget, ifrågasatta kanal-

dammen. Alt. XV afser uttagning af samma vattenmängd på västra standen genom en tunnel från lugnvattenytan ofvanför fallen till en kraftstation ofvanför nyssnämnda kanaldamm samt vidare genom en afloppstunnel till Flottbergsströmmen. Nyttigt kraftbelopp och kostnader beräknas af Richert såsom visas af nedanstående sammanställning, hvilken äfven upptager de af Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen för alt. XIII och dess eget alt. XVI a beräknade siffror. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsens beräkning för alt. XIII grundar sig på vissa modifikation af Richerts alt. XIII, hufvudsakligen afseende att undvika intrång på Nydqvist & Holms verkstadsområde. Alt. XVI a är upprättadt för 250 m³ vattenmängd, men med hänsyn tagen till framtida utvidgning till 500 m³ vattenmängd.

	Richert		V. & V-styrelsen	
	alt. XV	alt. XIII	alt. XIII	alt. XVI a
Regleringsdamm	500,000	500,000	500,000	500,000
Upprensning i älven samt intag	250,000	200,000	200,000	218,000
Tilloppstunnel under västra stranden	1,700,000	—	—	—
Tunnel eller tunnlar under trafikkanalen	—	130,000	150,000	200,000
Utsprängning för trafikkanalen	—	—	93,700	119,000
Kraftkanal, öppen	—	1,170,000	828,000	962,000
Fördelningsbassäng	—	350,000	149,500	198,000
Sidotunnlar och tuber	500,000	—	—	—
Trycktuber	—	300,000	300,000	300,000
Kraftstation	4,650,000	4,650,000	4,550,000	4,550,000
Afloppstunnel	250,000	500,000	850,000	785,000
Bro- och vägbyggnader	—	200,000	100,000	100,000
Diverse, 15 %	1,150,000	1,200,000	1,178,000	1,218,000
Summa anläggningskostnad	9,000,000	9,200,000	8,900,000	9,150,000
Nyttig effekt i elektriska hkr	63,400	65,000	65,000	65,000
Anläggningskostnad pr nyttig elektr. hkr	142	142	137	140

Granskas nu dessa siffror, finner man att Richert beräknar sitt alternativ XV medföra noggrannt samma anläggningskostnad pr elektr. hkr som sitt alt. XIII, under det att det senare lämnar 1,600 elektr. hkr mer än det förra. Redan denna omständighet ställer alt. XIII ekonomiskt gynnsammare. Mot Richerts beräkningar har Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen anmärkt, att han i alt. XIII upptagit 200,000 kronor för bro- och vägbyggnader, men i alt. XV ingen motsvarande post. Detta förklarar R. i sitt d. 1 maj 1905 afgifna underdåniga yttrande sålunda, att alt. XV

förlägger kraftstationen omedelbart intill den enligt Laurells förslag uppdämda kanalbassängen och helt nära den i samma förslag upptagna kanaldammen, hvilken tjänstgör såsom bro. Denna förklaring förutsätter emellertid, dels att Laurellska kanaldammen kommer till utförande före kraftstationen, och så lär numera icke bli förhållandet, dels att körbar väg redan finnes till dess landfäste å östra stranden. Ej heller denna förutsättning håller streck. De dit ledande vägarna äro endast smala turistvägar, afsedda för fotgängare och anlagda på sådant sätt och med sådana lutningar, att de icke lämpa sig för materialtransporter. Alt. XV kräver sålunda såväl som alt. XIII kostnader för bro- och vägbyggnader och jämförelsevis högre sådana, eftersom i det förra alternativet kraftstationen förlagts till en synnerligen oländig terräng på en plats, till hvilken inga som helst vägar f. n. leda, då däremot sådana redan finnas anlagda i omedelbar närhet af kraftstationen enl. alt. XIII. Å andra sidan krävas i senare fallet åtskilliga vägomläggningar och broöfvergångar. I alla händelser äro motsvarande kostnader för det ena såväl som för det andra alternativet icke af någon afgörande betydelse vid valet mellan förslag, för hvilka slutsummorna uppgå till så betydande belopp som här.

Emot Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsens kostnadsberäkningar har professor R. i sin und. skrifvelse d. 1 maj 1905 å andra sidan anmärkt, att de lägre anläggningskostnader, till hvilka denna styrelse kommit, bero däraf, att sedan 1902, då R:s beräkningar utfördes, priset på elektriska maskinerier väsentligen fallit och detta med ej mindre än 20 kr. pr installerad elektrisk hkr, eller från 50 till 30 kronor pr hkr. Motsvarande minskning i kostnaden för den elektriska utrustningen borde med stöd häraf blifva $20 \times 65,000 = 1,300,000$ kronor. Detta synes ej väl stämma med siffrorna i ofvan intagna sammanställning, som för kraftstationen visar följande kostnader:

R:s alternativ XV (1902)	Kr. 4,650,000
„ „ XIII (1902)	„ 4,650,000
Väg- och Vattenbyggnadsst. alt. XIII (1904)	„ 4,550,000
„ „ „ „ XVI a (1904)	„ 4,550,000

Skillnaden är där endast 100,000 kr. Enda möjligheten vore då att den af Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen antydda anordningen af kraftstationen skulle medföra en ökning i kostnaden för densamma af $1,300,000 - 100,000 = 1,200,000$ kronor gentemot den af R. föreslagna konstruktionen. Då emellertid alla de omnämnda 4 alternativen afse uppställning under maskinsalen af turbiner med vertikala axlar, turbinerna omgifna af plåtkåpor, och skillnaden mellan R:s och Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsens konstruktioner hufvudsakligast synes ligga i schaktets djup och anordning, kan en dylik skillnad i kostnaden säkerligen icke uppstå. Vid sådant

förhållande torde den af R. framställda anmärkningen så mycket mindre kunna tillmätas någon afgörande betydelse, som de detaljerade undersökningarna visat, att kraftstationen lämpligen kan förläggas vid Olidehållans strand (se ritn. nr 2) och sålunda i hufvudsak anordnas så, som R. för sitt alternativ XIII antydt, men på en plats, som icke kräfver kraftkanalens dragande öfver Nydqvist & Holms verkstadsområde, utan är belägen väster om detta. Uppenbart är således, att R:s egna kostnadsberäkningar för alt. XIII och XV i och för sig fortfarande kunna tjäna till underlag vid en *jämförelse* mellan kostnaderna för kraftuttagningen på västra och östra stranden. Vid sådant förhållande måste det utan vidare anses fastslaget, att östra stranden med hänsyn till *byggnadskostnaden* är att föredraga framför den västra, efter som å den förra för högst samma kostnad för elektrisk hkr kunna uttagas 1,600 elektriska hkr mer än på den senare.

Men härtill kommer, att byggnadskostnaden å östra stranden ställer sig afsevärdt lägre, än i sammanställningen här ofvan upptagits, därest den s. k. Laurellska kanalen icke, eller åtminstone icke omedelbart, kommer till utförande. Tills vidare kan då — såsom Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen framhållit — kraftstationens afloppsvatten ledas direkt till Olidehålan, hvars vattenyta endast ligger c:a 1 meter öfver älvens nedanför Flottbergsströmmen, och därigenom minskas kostnaden med omkring 500,000 kronor för afloppstunneln till Flottbergsströmmen. Här må anmärkas, att Laurellska kanalförslaget upptager en höjning af v. y. i älven nedanför Flottbergsströmmen öfver Olidehållans nivå. Kommer den stora kanaldammen vid Flottbergsströmmen icke till utförande, men älven likväl dämnes såsom nyss är antydt, förloras ingen fallhöjd genom vattnets utsläppande direkt i Olidehålan. Företages icke berörda dämning eller sker den till mindre höjd, torde det i alla händelser knappast löna sig att anlägga den jämförelsevis dyrbara afloppstunneln.

Vidare torde kraftkanalens korsning med Laurellska trafikkanalens sträckning vid Kafledammen tills vidare kunna utföras i form af öppen ränna mellan murar och korsningen under kanalen sedermera ske med järnarmerade betongrör. I sådant fall är det ej nödvändigt att nu genast verkställa utsprängningen på detta ställe af den Laurellska kanalen med dubbla slussar och att framdraga 2:ne häfvertunnlar under densamma, på sätt Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen i sitt alt. XVI a för säkerhets skull beräknat. Härigenom uppstår äfven en minskning i kostnaden och ett underlättande af arbetet, som visserligen icke representera något mera betydande belopp, men som dock ha sin betydelse dels i tekniskt hänseende, dels för den händelse kanalens ombyggnad närmast komme att ske efter en annan sträckning, än den det Laurellska förslaget upptager. Till sist må, på tal om byggnadskostnaden, påpekas, att kostnaden för en så betydande tunnelanläggning, som den på västra

stranden nödvändiga, är ganska svår att på förhand med säkerhet beräkna, i synnerhet som bergets beskaffenhet åtminstone att döma af dess synliga delar och af det yttrande, statsgeologen Svenonius till vattenfallskommissionen år 1901 afgifvit, antagligen är af jämförelsevis olämplig beskaffenhet. Med erfarenheten från andra dylika tunnelarbeten för ögonen måste man vara beredd på, att kostnadsförslaget kan komma att afsevärdt öfverskridas. Kostnaden för en öppen kraftkanal, sådan som å östra stranden afses, kan däremot med säkerhet på förhand beräknas, ty bergartens beskaffenhet är här bättre och genom redan utförda sprängningar på flera ställen känd.

Liknande ovisshet om verkliga kostnaden förefinnes beträffande sjelfva kraftstationen på västra stranden, om den förlägges på eller i närheten af den plats, som Richerts alt. XV angifver. Den nivåkarta, som genom hans försorg upprättats, och som är bilagd hans utredning af år 1902, upptager vid ifrågavarande plats för få nivåkurvor för att gifva ett riktigt omdöme om terrängens användbarhet. En besiktning på platsen gifver däremot vid handen, att tätt intill det område, för hvilket nivåkurvor finnas inlagda, resa sig nära lodräta bergväggar till betydlig höjd, bergväggar, hvilka förete ett ytterligt söndertrasadt utseende, och om hvilkas beskaffenhet nedrasade stenmassor vid deras fot lämna betänkliga vittnesbörd. Om det öfver hufvud taget skulle kunna lyckas att verkställa de betydliga bergsprängningsarbeten, som måste företagas för stationens anläggning på denna plats, utan att äfventyra rubbning i de uppstaplade bergmassorna, är det likväl otvifvelaktigt, att kostnaderna blefve betydligt högre än de af Richert för alt. XV, till lika belopp som för alt. XIII beräknade. En något så när lämplig plats för stationen finnes först å det af öfverstelöjtnant Laurell år 1901 förordade stället, hvilket ligger c:a 250 m. längre nedströms (alt. VI i Richerts utredning), men en sådan förflyttning kommer naturligtvis genom tunnelns afsevärda förlängning att medföra en betydligt ökad kostnad, förslagsvis beräknad till 350,000 kr.

Förutom byggnadskostnaden måste hänsyn tagas till kostnaden för drift och underhåll och för marklösen. Att drift- och underhållskostnaden, oafsedt räntor och amortering af det högre anläggningskapitalet, skola blifva högre för en station på den oländiga västra stranden än på den östra, måste anses själfallet.

I afseende på kostnaden för marken ligger ju saken numera så, att Kronan är ägare till östra stranden med undantag för några mindre, af föregående jordägare afyttrade tomter. För kraftkanalens framdragande behöfva endast lösas några jämförelsevis obetydliga områden samt vissa åbyggnader, hvilka stå dels på nyssnämnda områden, dels på Kronans mark. Motsvarande lösesumma lär emellertid icke öfverstiga 100,000 kronor, ett belopp, som är väsentligt mindre än hvad ett inköp af västra stranden i syfte att där anlägga kraftstation skulle betinga. Det är sålunda

helt naturligt att ur denna synpunkt den östra stranden ställer sig fördelaktigare. Men äfven om västra stranden skulle tillhöra Kronan eller om den för skäligt pris kunde förvärfvas — och förslag till en sådan, af andra skäl önskvärd öfverenskommelse kommer Styrelsen att sedermera framställa — blir af hvad ofvan närmare visats sammanlagda kostnaden för den tilltänkta kraftuttagningen med säkerhet större på västra än på östra stranden. Det anförda torde innebära tillräckligt bevis för att den östra stranden är i ekonomiskt afseende fördelaktigare än den västra. Styrelsen vill i detta sammanhang påpeka, att de åberopade kostnads-siffrorna icke äro absoluta, utan endast ur de preliminära utredningarna hämtade *jämförelsetal*.

Återstår att skärskåda, huruvida de tekniska synpunkterna kunna fälla utslaget till förmån för det dyrare alternativet. Härvidlag komma, såsom förut omnämnts, Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen och prof. Richert i sina utredningar till motsatta resultat. Den senare finner östra stranden i tekniskt afseende mindre lämplig än den västra, medan Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen anser östra stranden jämväl i tekniskt afseende lämpligare. De olägenheter af teknisk art, hvilka R. framhållit hos en kraftuttagning på östra stranden, skulle bestå däruti, att vatten måste ledas från västra strömfåran genom tunnel under en möjligen blifvande trafikkanal vid Kafledammen och återbördas till älfven vid Flottbergsströmmen genom tunnel under samma kanal. Dessa tunnlar måste sålunda, säger han, delvis framdragas under utsprängda kanaler och slussar. Förut är emellertid visadt, att korsningen med Kafledammen kan utföras medels rörledningar af betong. Dessutom må påpekas, att, eftersom kraftuttagningen med säkerhet kommer till stånd före ombyggnad af trafikkanalen, korsningarna naturligtvis kunna utföras, innan kanaler och slussar utsprängas, hvadan deras anläggning icke äfventyrar de senares bestånd. Vidare är det ej gifvet, att kanalombyggnaden verkligen kommer att ske enligt det Laurellska förslaget. Allt detta reducerar de anmärkta olägenheterna till mycket små dimensioner. Däremot vidlåda åtskilliga tekniska olägenheter den västra strandens alternativ. Vanskligheten vid utförandet af den långa tunneln och kraftstationen i och vid västra strandens bergvägg hafva förut påpekats. Särskildt vid kraftstationen måste man vara i ständig osäkerhet för hotande bergras. Härtill må läggas ovissheten, om tunneln med rimlig kostnad kan fås fullt tät, och svårigheten att behörigen öfvervaka och underhålla denna långa tilloppstunnel, hvilken nästan alltid måste hållas helt och hållet fylld af vatten. Den öppna kraftkanalen är lättare åtkomlig, hvilket är af största betydelse särskildt vid iskrafning. En annan olägenhet vid den långa tunneln är, att dess anläggning kräfver mycken tid, såvida ej genom upptagning af många sidostollar arbetet sättes i gång samtidigt på flera ställen. Men detta ökar å andra sidan kostnaden i väsentlig mån. Den öppna ka-

nalen kan däremot utan synnerligen fördyring påbörjas på, snart sagdt, huru många punkter som helst.

Tänker man på utvecklingsmöjligheterna, så kunde någon tvekan råda huruvida på östra sidan plats finnes för ytterligare en kraftstation, utan att intrång göres på trafikkanalintresset. Men Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen har i sitt und. utlåtande af 1904 undanröjt tviflen härom. En uttagning på västra stranden af större vattenmängd, än den första tunneln förmår framleda, kan däremot, i betraktande af bergets beskaffenhet, vara vanskelig, såsom prof. R. äfven påpekat. I alla händelser bjuder försiktigheten att där förlägga den andra tunneln och den andra kraftstationen på behörigt afstånd från den första anläggningen, hvarigenom arbetet naturligtvis fördyras. Möjligheten för anordnandet af ytterligare kraftuttagning å ena eller andra stranden torde emellertid icke vara af afgörande betydelse vid valet dem emellan, enär problemet alltid kan tänkas så löst, att en ny anläggning lägges på motsatt strand mot den första. Men ett verkligt företräde ligger dock hos östra stranden däruti, att den nuvarande trafikkanalen, därest den öfvergifves eller väsentligen rätas, helt eller delvis, kan användas för en i framtiden ökad kraftuttagning på östra stranden, och att den äfven, om den fortfarande bibehålles, särskildt under de tider, då trafiken är afstängd, genom en lätt gjord anknytning till kraftkanalen, kan tjäna till hjälp vid vattnets framledande till kraftstationen, om kraftkanalen delvis behöfver afstängas för något ändamål eller issvårigheter uppstå.

Med det anförda anser sig Styrelsen hafva lämnat tillräckliga stöd för sin uppfattning, att den nu ifrågasatta kraftstationen bör anläggas på älfvens östra strand, som erbjuder afgjorda företräden i såväl ekonomiskt som tekniskt afseende.

I öfverensstämmelse med denna redan förut af Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen i dess und. utlåtande af år 1904 förfäktade uppfattning har styrelsen utarbetat förslag till kraftkanal mellan de å vidfogade ritning N:o 2 utmärkta punkterna A. och B.

Såsom en blick på ritningen visar, kan denna del af kraftkanalen anknytas vare sig till intag, kanalkorsning, fördelningsbassin och kraftstation, sådana som de af Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen preliminärt skizzerats eller till de modifikationer af samma anordningar, hvilka undertecknad styrelsen bearbetar, och rörande hvilka närmare utredning till nästa riksdag kommer att aflämnas. Intet hinder kan sålunda ur teknisk synpunkt uppställas för att påbörja den ifrågavarande delen af kraftkanalen. Men däremot kan, genom beslut om ett sådant påbörjande, betydlig tidsvinst ernås, och detta är enligt hvad förut betonats af en oerhörd vikt. Tidsvinsten är i detta fall af så mycket större betydelse, som regleringsdammens anläggning, hvilken kräfver utförande af fångdammnar i älfven och sålunda under arbetstiden

åstadkommer minskning i älvens afbördningsförmåga, icke gärna kan påbörjas förr, än en del af älvens vattenmassa kan afledas genom kraftkanalen.

Beträffande de hufvudgrunder, som följts vid uppgörande af förslag till kraftkanal mellan punkterna A. och B., får styrelsen anföra följande.

Sträckningen i plan är vald så, att densamma, så vidt möjligt, följer terrängens anvisningar och så, att anläggningskostnaden — äfven om hänsyn toges till erforderlig inlösen af vissa mindre områden eller byggnader — blifver den minsta. Det torde i detta sammanhang böra påpekas, att kanalen förlagts ungefärligen så som Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen i 1904 års utlåtande tänkt sig den kanal, som skulle anläggas för en andra kraftstation, medan samma styrelse förlagt den första kraftkanalen närmare den nuvarande trafikkanalen. Då den utsprängda bergmassan i stort sedt öfverallt måste kranas upp och föras bort till tämligen aflägsset liggande afstjäpningsplatser, torde det emellertid ur byggnadssynpunkt vara tämligen likgiltigt, hvilken af de båda kraftkanalerna först kommer till utförande. Men å andra sidan kan en del af den nuvarande trafikkanalen måhända bli användbar för en framtida ökad kraftuttagning. Lägges härtill att — såsom nedan närmare skall omnämnas — en andra kraftstation sannolikt icke kommer att anordnas för lika stor vattenmängd som den nu till utförande ifrågasatta, har styrelsen ansett, att af de båda sträckningarna först bör väljas den, som ligger längst från trafikkanalen och närmast älven. Genom anordnandet af afstängbara förbindelser mellan de båda kraftkanalerna vinnes fullkomlig frihet att i framtiden begagna hvilken som helst af dem eller båda till framledande af vatten till vare sig den ena eller andra kraftstationen eller till båda dessa samtidigt.

Kraftkanalens genomskärningsarea bestämmes först och främst af den vattenmängd, som skall framledas. Därefter å ena sidan af den hastighet, man vill gifva vattnet i kanalen, eller med andra ord af den fallförlust, man vill uppföra, å andra sidan af anläggningskostnaden. Ju större hastighet och fallförlust, dess mindre dimensioner och anläggningskostnader, men äfven dess mindre återstående nyttigt kraftbelopp.

För huru stor vattenmängd bör då kanalen beräknas? Vid besvarandet af denna fråga bör att börja med fastslås, att kanalen måste anläggas för hela den vattenmängd, som Kronan före en eventuell reglering af Vänerne vid lågvatten kan och vill disponera ur älven, äfven om den ej genast i sin helhet förvandlas till elektrisk energi, utan turbiner, generatorer och kraftstation tillbyggas endast i den mån afsättningen ökas. Den i berg utsprängda kraftkanalen kan nämligen svårigen förstöras, sedan kraftstationen en gång tagits i bruk.

För klargörande af frågan om den tillgängliga vattenmängden torde det vara

nödvändigt att påminna om Trollhättefallens gruppering och om vattnets fördelning till vattenverk, slussar m. m. (se ritn. n:r 1).

Från Göta älfs relativa lugnvatten ofvanför Trollhättefallen afrinner hufvudparten af vattnet genom Nolfallet, väster om Gullön och Gullöfallet, öster om samma ö. Dock har bruksägaren E. Stridsberg, ägare till Gullöfors bruk på västra Malgön, till följd af häradsrättens kraftvunna dom den 6 juni 1905, rätt att vid lågvatten afleda 20 m³ i sekunden och vid högre vattenstånd upp till 22. Till kanalverkets kraftstation å östra Malgön få tagas 8 m³, genom den otäta Kafledammen rinna 5 m³ och för trafikkanalens slussar och de från samma kanal matade vattenverken vid Nydqvist och Holms verkstad och Trollhättans Oljeslageri åtgå sammanlagdt 9 m³ vid lågvatten.

Genom Gullöforsen störtar vattnet ned i den s. k. Hålan eller den öster om Gullön belägna höljan, hvars nivå ligger omkring 8 meter lägre än älvens öfre v. y. Dit afrinner jämväl driftvattnet från Gullöfors bruk och kanalverkets kraftstation, liksom det genom Kafledammen löpande vattnet. Från Hålan afrinner vattnet, dels genom Önans, Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag tillhöriga vattenverk, dels genom Tröskelns vattenverk, dels genom Polhems sluss och dels slutligen genom den icke öfverbyggda delen af fallet mellan Önans och Gullön. Sistnämnda fall delar sig i 3:ne, de s. k. Toppöfallen, belägna mellan Gullön, Lilla Toppön, Stora Toppön och Önans, genom hvilka senare fall vattnet återbördas till älvens hufvudfåra. Denna hufvudfåra bildar nedanför Nolfallet flera fall och forsar, Tjuffallet och Stampeströmsfallet, innan den utvidgar sig till Højums varp, en hölja, hvars vattenyta ligger omkr 16 meter under Hålans. Vattnet från Önans och Tröskelns verk utlöper i Stampeströmmen, hvadan den tillgängliga fallhöjden för dessa verk är mindre än skillnaden mellan vattenstånden i Hålan och Højums varp och utgör omkr. 10 meter. Från Højums varp utfaller älven genom Helvetesfallen, hvilka hafva en sammanlagd fallhöjd af omkr. 8 m., i nästa hölja, Olidehålan, och därifrån genom Flottbergsströmmen till det nedre relativa lugnvattnet. Nedanför Önans och Tröskelns vattenverk finnes ingen kraftuttagning ur älven. Till oljeslageriet och den vid Højums varp liggande stiftfabriken, hvilken drifves medels oljeslageriets afloppsvatten, tages nämligen driftvattnet, såsom förut anmärkts, från trafikkanalen. Likaså till Nydqvist & Holms vattenverk, hvars afloppsvatten utsläppes i Olidehålan.

Tröskelns vattenverk använder omkring 5 m³ vatten, Önans upp till 28 à 30 m³. Kronan har emellertid väckt rättegång mot Önans ägare, Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag, för att få omfattningen af dess rätt till vatten och land fastslagen. Denna rättegång pågår ännu inför häradsrätten. Beträffande rättegångens nuvarande läge och öfriga juridiska spörsmål, som sammanhånga med Kronans kraft-

uttagningsplaner, lämnas nedan närmare redogörelse. I detta sammanhang torde endast böra antecknas, att den Önan tillkommande vattenmängden lär ligga mellan 7 och 66 m³ i sekunden vid lågvatten, motsvarande respektive 700 och 5,250 hästkrafter, allt efter som den slutliga domen i målet utfaller i närmare anslutning till Kronans yrkande eller till den af svarandeparten förfäktade meningen. Uppenbart är emellertid, att målets utgång inverkar på bestämmande af den vattenmängd, Kronan under för handen varande omständigheter kan tillgodogöra.

Denna vattenmängd måste nu beräknas med hänsyn till olika förutsättningar i nyssnämnda afseenden.

a) Önan tilldömes icke större vattenmängd, än att den tillsammans med Tröskelns vattenmängd blir mindre eller lika med den sammanlagda vattenmängd, som går genom Gullöfors vattenverk och kanalverkets kraftstation, d. v. s. att till Hålan icke behöfver ledas större mängd vatten, än de ofvanför denna hölja belägna vattenverken lämna.

b) Önan tilldömes större vattenmängd än den under a) angifna, i hvilket fall till Hålan måste lämnas större vattenmängd, än de ofvanför höljan varande vattenverken utsläppa.

Ännu en förutsättning kunde möjligen uppställas. Ägaren af västrastranden vid Trollhätte Strömmar, Trollhättans Elektriska kraftaktiebolag, lär för närvarande hafva under utredning möjligheten af en resning i det mål, genom hvars slutliga utgång västra stranden frändömdes all vattenrätt och denna tillerkändes Kronan. Skulle en dylik resning kunna åvägabringas och domslutet ändras, lider Kronan en betydlig inskränkning i sin vattentillgång. Då emellertid några utsikter för att åvägabringa en sådan procedur icke torde förefinnas (se nedan), så kan denna sista förutsättning lämnas ur räkningen.

Den vid lågvattenstånd afrinnande vattenmängden i Göta älf vid Trollhättan uppskattas af öfverstelöjtnant Laurell i hans år 1902 aflämnade förslag till Vänerens reglering till 344 m³ i sekunden. Till denna siffra har Laurell kommit på sådant sätt, att han med stöd af direkta uppmätningar af älfvens vattenmängd vid olika vattenstånd upprättat en afrinningskurva, enligt hvilken den mot hvarje olika vattenstånd svarande vattenmängden kan med ganska stor noggrannhet bestämmas. Han har sedan med ledning af de alltsedan år 1819 af Trollhätte kanalverk utförda dagliga vattenståndsobservationerna kunnat uppskatta de vattenmängder, som under motsvarande observationstid afrunnit. Styrelsen har för sin del låtit verkställa en serie direkta vattenmängdsmätningar, hvilka utförts med pålitligt instrument och all möjlig noggrannhet i en härför lämpad sektion af älfven. Dessa mätningar, hvilka kunnat ske vid de under senaste halfåret härskande, ovanligt låga vattenstånd den hafva gifvit något lägre siffror än den Laurellska afrinningskurvan angifver, och

denna har med ledning häraf justerats. Nedanstående tabell utvisar det antal dygn de af den sålunda modifierade afrinningskurvan erhållna vattenmängderna understigit i tabellen angifna tal, allt under de senaste 25 åren.

Å r	K u b i k m e t e r													
	290	300	310	320	330	340	360	380	400	420	440	460	480	500
1879	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	34	115	147
1880	1	1	1	4	6	13	48	62	74	85	107	114	155	211
1881	—	—	—	32	69	118	137	138	141	147	160	168	231	256
1882	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3
1883	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1884	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	3
1885	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
1886	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	6	33	65
1887	—	—	—	1	1	1	4	12	38	94	174	270	335	361
1888	—	—	—	—	—	—	4	61	131	136	141	144	158	164
1889	—	—	—	—	—	—	—	—	1	8	33	88	199	271
1890	—	—	—	—	—	—	2	2	3	20	68	101	110	118
1891	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	8
1892	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	20
1893	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	16	84	179	292
1894	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	11	45
1895	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1896	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	2
1897	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1898	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1900	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1901	—	—	—	—	—	1	12	35	52	78	93	109	121	139
1902	—	—	—	—	26	97	142	153	194	236	244	255	279	328
1903	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	11	23	81	91
1904	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
1905	—	—	—	—	—	—	—	4	22	48	107	192	293	353

Fästes intet afseende vid de 4 dygnen under år 1880 och det dygn under år 1887, då vattenmängden synes ha understigit 320 och då tillfälliga ogynnsamma

is- och vindförhållanden voro rådande, och tages hänsyn därtill, att under de 32 dyg-
nen år 1881 vattenmängden visserligen nedgick under 320 m^3 , men dock icke under-
steg 318, så torde man vara på den säkra sidan af saken, om minimivattenmängden
anslås till 320 m^3 .

Utgår man från denna siffra, beräknas den f. n. under alla förhållanden för Kro-
nans nya kraftstation tillgängliga vattenmängden sålunda:

Under förutsättning a).

Älfvens minimivattenmängd är 320 m^3

Häriifrån afgå:

Till Stridsbergs verk vid Gullöfors	20
„ kanalverkets kraftstation	8
„ nuvarande trafikkanalen för slussning m. m.	6
„ „ „ „ Oljeslageriet	0.83
„ „ „ „ Nydqvist & Holm	2
Summa afdrag	37 m^3
återstå	283 m^3

Af denna vattenmängd böra reserveras:

för en större slussled enligt Laurells beräkning	20
„ läckning, eventuell fisktrappa o. d. samt för fallen	$33 \text{ } 53 \text{ m}^3$
återstå	230 m^3

i sekunden vid lågvatten. Läckningen genom Kafledammen upphör, sedan kraft
kanalen framdragits. Nyssnämnda siffra stämmer ganska väl öfverens med den,
 250 m^3 , hvilken Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen och prof R. lagt till grund för
de af dem preliminärt skizzerade kraftstationerna, enär deras utgångspunkt utgjorde
det af Laurell för minimivattenmängden angifna talet 344 m^3 . Då styrelsen ansett
sig böra nedsätta detta med 24 m^3 till 320, måste ock den återstående, för Kronan
tillgängliga vattenmängden, i samma mån reduceras.

Under förutsättning b).

Den för Kronan tillgängliga vattenmängden blir i detta fall olika, allt eftersom
Önan får rätt till vattenmängder mellan 28 och 66 m^3 , hvilken senare siffra torde
motsvara maximum af den vattenmängd, som måste ledas till Hålan för Önans
räkning. Detta likväl under förbehåll att genom anläggning af en regleringsdamm
mellan Gullön och Önan tillflödet till Hålan kan begränsas just till den mängd,
de från denna hölja matade vattenverken ha rätt att förbruka. I annat fall måste
naturligtvis diledas långt större vattenmängd.

I ogynnsamt fall återstå således härvidlag för Kronan $230 - (66 - 28) = 192$ m³ i sekunden vid lågvatten. Man bör dock, om öfverenskommelse i sådan riktning kan träffas med Önan, kunna räkna med endast 55 i stället för 66 m³, emedan den förra kvantiteten, utnyttjad för hela fallhöjden vid Önan, motsvarar 66 m³ tillgodogjorda vid det öfversta trappsteget mellan Gullön och Önan jämte den mindre mängd, som afrinner mellan Önan och Stora Toppön, tillgodogjord för fallets återstående höjd. För Kronan återstå i sådant fall 203 m³ i sekunden vid lågvatten.

Ofvanstående beräkningar äro utförda under antagande, att tillstånd till öfverbyggande af den i Nolströmmen enligt dom den 30 dec. 1899 befintliga kungsådran erhålles, och att någon mindre vattenmängd under alla förhållanden bör lämnas till fallen, på det att dessa icke helt och hållet må beröfvas sin skönhet. Styrelsen får i detta senare afseende hänvisa till den underdåniga skrifvelse, som Svenska Turistföreningen d. 12 sistlidne febr. till Eders Kungl. Maj:t ingifvit och vill för sin del påminna därom, att hela det kraftbelopp, som en Kronans första kraftuttagning nyttiggör, sannolikt icke så snart kommer till användning, att icke det ökade behovet af kraft skulle kunna tillgodoses genom en, äfven ur flera andra synpunkter nyttig reglering af Vänerns vattenstånd.

I detta sammanhang anser sig styrelsen böra påpeka, att en blifvande reglering af Vänern sannolikt icke kan medföra en konstant ökning af den för kraftuttagning tillgängliga lågvattenmängden till 500 m³ i sekunden, en siffra, som af prof. Richert i hans utredning framkastats såsom ett slags medium mellan den af Laurell för hela kraftuttagningen förordade vattenmängden 700 m³, och den, som R. finner lämpligast, eller 300 m³. R. har själf framlagt ojämfaktiga skäl för att ej räkna den vattenmängd för stor, som kan tillgodogöras genom Vänerns reglering, men synes hafva stannat vid 500 m³, emedan i sådant fall den andra kraftstationen skulle kunna byggas för samma vattenmängd, 250 m³, som den första. Det är ju icke af någon reell betydelse, att den framtida vattenmängden sålunda öfverskattats, då utredningen endast gällde att framställa preliminära utkast, men Styrelsen har nu velat fästa uppmärksamheten vid denna fråga, eftersom tron, att Vänerns reglering skulle fördubbla den vid Trollhättan för kraftuttagning tillgängliga vattenmängden, bredt vida omkring sig. Utan att för närvarande göra något uttalande angående verkningarna för kraftuttagningen af en reglering af nämnda sjö, vill styrelsen endast i likhet med Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen betona, att för bestämmande af den vattenmängd, som nu skall tillgodogöras, det torde vara tämligen likgiltigt, huru stor nästa station kan byggas, och om denna senare blir mindre än den första. Afgörande härvid är uteslutande den vattenmängd, som Kronan för närvarande kan och vill tillgodogöra.

Vid bedömande af denna sistnämnda fråga faller det genast i ögonen, hvilken betydlig reduktion i vattenmängden, förutsättningen b) medför. Men denna reduktion blir än betydelsefullare, då man tager i betraktande, att det vatten, som Önan använder, utsläppes i älven vid en punkt, som ligger endast 17.5 m. lägre än älvens v. y. ofvanför Nolfallet. Återstoden af hela fallhöjden ned till Olidehålan utnyttjas icke och kan icke utnyttjas utan anläggning af en särskild mindre kraftstation, och en sådan medför alltid relativt höga anläggnings- och driftkostnader. Motsvarande är förhållandet med allt det vatten, som ledes genom de bestående verken, af hvilka intet utnyttjar mer än en mindre del af fallhöjden. Ogynnsammast ställer sig förhållandet, om de nedanför liggande verken skola tillföras större vattenmängd än de ofvanför belägna, i hvilket fall skillnaden måste utsläppas i älven, därest den icke tillgodogöres genom en särskild kraftstation eller utarrenderas till vederbörande vattenverks ägare. I båda fallen lär utbytet icke blifva för Kronan särdeles förmånligt. Men en dylik olägenhet uppstår just, om Önans skulle tilldömas större vattenmängd än som motsvarar afloppet från de öfversta verken.

Om man i stället ledde hela älvens för kraftuttagning öfver hufvud taget tillgängliga vattenmängd till statens kraftstation vid Olidehålan, kunde man där på ett ställe med minsta kostnad tillgodogöra hela fallhöjden. De 28 m³, som enligt förutsättning a) afledas till de smärre vattenverken, representera i stora stationen ej mindre än 8,120 turbinhästkrafter mot omkring 5,000, som med samma vattenmängd kunna i de bestående verken uttagas. Under förutsättning b) skulle vinnas 17,400 mot 10,800 turbinhästkrafter. Af nu anförda omständigheter har styrelsen ledts till tanken på en uppgörelse med de befintliga privata vattenverkens ägare, endera i den form, att de mot afstående af sin vattenrätt skulle erhålla ersättning i elektrisk energi från statens kraftstation, eller också att de skulle kontant utlösas. Ytterligare viktiga skäl för en uppgörelse med Önans ägare finnas, för hvilka nedan vid tal om åtgärder för en hastigare lösning af de sväfvande vattenrättsfrågorna kommer att redogöras. I sammanhang därmed skall förslag till uppgörelse med Gullöfors och Tröskelns ägare jämväl framställas.

Kommer en sådan uppgörelse till stånd uppstår

förutsättning c), att hela den vid lågvatten tillgängliga vattenmängden med undantag för den till trafikkanaler, läckning, fisktrappa o. d. samt till fallens skyddande afsatta kvantiteten ledes genom kraftkanalen.

Då nu älvens minimivattenmängd är	320
och från denna för nyssnämnda ändamål dragas	62
återstå	258

från hvilka dock kan ytterligare dragas den vattenmängd,
 som användes vid kanalverkets kraftstation, hvilken är
 så godt som ny och därför ännu länge lär komma att
 användas

.....	8
återstå	<u>250 m³ i sekunden</u>

vid lågvatten eller samma som i föregående preliminära utredningar, fast på ett annat sätt, beräknats.

Ser man nu till hvilka mått, som lämpligen böra gifvas åt kraftkanalen, så bero dessa närmast på hvad hastighet, som bör väljas för vattnets framledande. Den mest ekonomiska hastighetssiffran är den, som gifver minsta anläggningskostnad samtidigt med största kraftbelopp vid stationen. Det gäller med andra ord att rätt afväga den i kanalen uppstående fallförlusten, hvilken ökas med hastigheten gentemot anläggningskostnaden, hvilken åter minskas, då hastigheten ökas. Verktädda teoretiska beräkningar såväl som för olika tvärsektioner upprättade kostnadsförslag hafva gifvit vid handen, att, då nettoförtjänsten på en elektrisk hkr sattes till i medeltal 20 kronor, — och detta torde komma sanningen ganska nära — ligger den mest ekonomiska hastigheten emellan 1,8 och 2,2 meter i sekunden, och att emellan dessa gränser, af hvilka äfven den öfversta är praktiskt taget fullt tillgänglig för en i berg utsprängd eller delvis murad kanal, olikheterna i ekonomiskt afseende äro jämförelsevis obetydliga.

På grund häraf föreslås en kraftkanal af omkr. 115 m² nyttig genomskärningsarea, i hvilken sålunda för de olika förutsättningarna om vattenmängden a), b) och c) uppstår en hastighet af resp. 1,8, 2,0 och 2,2 meter.

Det må därvid framhållas, att därest erfarenheten skulle visa, att någon olägenhet uppstått genom detta val, sådant alltid kan rättas antingen vid anläggning af en andra kraftkanal, som ju enligt hvad förut antydts alltid borde anknytas till den första, eller genom tilledning af en mindre vattenmängd från den nuvarande trafikkanalen.

Kraftkanalens bredd och djup lämpas efter terrängen, så att där berget ligger jämförelsevis högt öfver vattenytan, bredden, för undvikande af onödigt ökad bergsprängning, minskas och djupet ökas, under det på andra ställen de båda dimensionerna närmas det för ernående af minsta fallförlust förmånligaste förhållandet dem emellan. Ritningen nr 2 visar 2:ne för båda fallen typiska sektioner. Öfvergångarna mellan sådana utföras naturligtvis så mjukt, att inga onödiga hvirfvelrörelser uppkomma.

Kostnaden för en kraftkanal mellan punkterna A. och B. beräknas sålunda:

Bergsprängning	99,200 m ³ à 5,00 kr.	496,000
Jordschaktning	5,000 „ 2,00 „	10,000
Murverk	5,760 „ 25,00 „	144,000
Inlösen af tomt och byggnader	50,000	kr. 700,000: —

Härförutom böra ställas medel till styrelsens förfogande för lösen af 2:ne byggnader och en tomt, hvilka icke beröras af denna del af kraftkanalen, men i tid måste förvärfvas för kanalens fortsättning, förslagsvis

kr. 50,000: —

Summa kronor 750,000: —

Med stöd af det anförda och under ytterligare erinran om vikten af, att en statens kraftstation vid Trollhättan snarast kommer till stånd, får styrelsen sålunda i underdånighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t täcktes hos innevarande års riksdag göra framställning om beviljande af ett anslag till belopp af 750,000 kronor för påbörjande af kraftkanalen i hufvudsaklig öfverensstämmelse med bilagda ritning nr 2, och med rätt för styrelsen att för innevarande år för ändamålet använda 400,000 kronor.

Styrelsen öfvergår nu till de åtgärder, som enligt dess mening böra vidtagas för en hastig afveckling af de sväfvande tvisterna om vattenrätten.

Till belysning af de äganderättsförhållanden, hvilka sammanhånga med rätten till vatten i Trollhätte Strömmar, må antecknas följande.

Med afseende å äganderätten till vatten och öar i Trollhätte Strömmar torde till en början böra erinras därom, att Kronan genom en af Kungl. Maj:t den 30 december 1899 gifven dom förklarats vara ägare af Stora och Lilla Toppön af det skäl, att de vore belägna i Trollhätte Strömmar, till hvilka Kronan af ålder tillkomme äganderätten.

Genom dom den 19 augusti 1901 i mål emellan Kronan och Trollhättans Elektriska kraftaktiebolag, angående rätten till vattnet utmed den nämnda aktiebolag tillhöriga västra stranden invid Trollhättefallen, har Kungl. Maj:t vidare fastställt Göta Hofrätts i målet meddelade dom, hvarigenom funnits vara i målet utredt, att Trollhätte Strömmar af ålder ansetts utgöra en Kronan tillhörig egendom, i följd hvaraf kraftaktiebolaget inom det till nämnda kronoegendom hörande område i Göta älf icke kunde tillerkännas annan rätt till vattnet än som kunde härledas från upplåtelser af Kronan samt förklarats, att Kronan, utan hinder af de för kraftaktiebola-

get å afsöndringar från hemmanet Torsered och å hemmanet Arvidstorp meddelade lagfarter, vore ägare af allt vattnet i Göta älf utefter nämnda hemmans stränder från och med Prästskedets fall till och med Flottbergsströmmen, utan annan inskränkning än den, som föranleddes af bolagets äganderätt till kronoskattefiskena Arvidstorp eller Källebo N:o 1 och Arvidstorp eller Källebo N:o 2 (se Holms Nytt Juridiskt Arkiv, årgång 1901, sid. 419).

Dessutom har Kronan genom en särskild rättegång mot ingenjören Ernst Stridsberg, i hvilket mål Kungl. Maj:t den 27 september 1901 meddelat dom (se Holms Nytt juridiskt arkiv, årgång 1901, sid. 427), tillerkänts äganderätten till den i Trollhätte strömmar belägna Spikön.

Af nyssnämnda rättegångar har sålunda framgått det resultat, att Kronan förklarats vara ägare af samtliga Trollhättedefallen, samt att enskild person icke kunde hafva annan rätt till vatten eller område å öar däri än den, som kunde härledas genom upplåtelse från Kronan, hvilken upplåtelse har skett genom så kallade skatteköp.

För bestämmande af den rätt, som sålunda kunde tillkomma enskilda, som vid Trollhättan innehade verk eller lägenhet, har af Kronan anhängiggjorts talan mot dels Trollhättans elektriska kraftaktiebolag, som innehar äldre skatteköpta kvarnar och en såg å Önan, samt dels mot ingenjören Stridsberg, som innehar sju äldre skatteköpta sågar å västra delen af Malgön.

Kronans talan i dessa mål har gått ut därpå, att innehafvare af dessa skatteköpta verk icke kunna anses hafva rätt till större vattenkvantitet eller till mera landområde, än som varit behöfligt såsom drifkraft och utmål för dessa gamla sågar och kvarnar i det skick, de vid deras skatteläggning befunnits. Till utredning härom har från Kronans sida i målen åberopats en mängd äldre skattelägningsinstrument och dylika handlingar, och har man på grund af de upplysningar om dessa gamla sågars och kvarnars beskaffenhet och de för desamma drift använda vattenhjulen, som sålunda kunnat vinnas, genom sakkunnige sökt bestämma, huru stora vattenkvantiteter i äldre tider för verken tagits i anspråk och huru stora utmål, som för desamma varit behöfliga med hänsyn till de kvantiteter spannmål och timmer, som vid skatteläggningarna beräknats hafva vid desamma förmalts eller försågets.

I målet mot ingenjör Stridsberg medgaf denne slutligen riktigheten af Kronans påstående, att med de af honom förvärfvade äldre skatteköpta sågarne icke var förenad rätt till mera land eller vatten vid Malgön än som var behöfligt för drifvande af nämnda verk å ön i det skick och till den omfattning, som vid deras skatteläggning afsetts. Genom Flundre, Wäne och Bjerke häradsrätts den 6 juni 1905 i detta mål meddelade dom, som vunnit laga kraft, har sedermera tillerkänts ingenjör Stridsberg och blifvande ägare af verken rätt att för desamma uttaga vid lågvattenstånd

20 kubikmeter vatten per sekund och vid högre vattenstånd i älven, under vissa närmare bestämda villkor, intill högst 22 kubikmeter per sekund, hvarjämte i domen fastställts utförliga och noggranna bestämmelser till förekommande däraf, att densålunda fastställda vattenförbrukningen vid verken skall kunna öfverskridas. (Bil. 3 A)

Beträffande utmålens storlek har genom berörda dom bestämts, att ägaren af verken ägde att såsom utmål för desamma använda hela det område af västra Malgön, som ingenjör Stridsberg dittills innehaft, med bestämmelse dock, att Kronan ägde att på västra stranden af den del af västra Malgön, hvilken såsom utmål sålunda tillkomme verken, å plats, som Kronan ägde bestämma, anlägga dammfäste samt att för öfrigt anlägga vattenintag, tunnlar m. m., som erfordrades för tillgodogörandet af den Kronan tillhöriga vattenkraften vid Trollhättan på sätt i domen närmare stadgas.

Hvad angår målet mot Trollhättans elektriska kraftaktiebolag rörande rätt till utmål å Önan och vatten därinvid, hvilket mål sedan flere år tillbaka handlagts vid ofvannämnda häradsrätt och ännu är där anhängigt, så har kraftaktiebolaget däri icke blott bestridt riktigheten af den uppfattning beträffande den inskränkta rätt till vatten och utmål, som enligt Kronans i målet förda talan på sätt ofvan nämnts skulle tillkomma verken, under påstående, att hela Önan borde tillkomma bolaget såsom utmål för de därå sedan äldre tider belägna verken och att med bolagets äganderätt till ön borde vara förenad vanlig strandäganderätt, till följd hvaraf bolaget sålunda skulle vara berättigadt att tillgodogöra sig halfva den emellan Önan och Gullön framflytande vattenmängden, utan äfven sökt göra gällande, att i målet icke blifvit styrkt, att Kronan verkligen vore ägare af Trollhätte strömmar under förmenande, att de rättegångar, hvarigenom Kronans äganderätt till desamma fastställts, antagligen skulle fått en annan utgång, därest den ytterligare utredning i detta afseende, som bolaget nu vore i tillfälle åberopa, företetts i nyss berörda rättegång.

Från Kronans sida har i målet företetts utlåtanden bland annat af majorerna vid Kungl. Väg- och Vattenbyggnadskåren T. Helleberg och F. Enblom samt undertecknad Magnell, enligt hvilka för verken å Önan i äldre tider skulle hafva användts en vattenmängd, uppgående endast tillhopa till 7 eller högst 10,46 kubikmeter per sekund, samt såsom utmål för verken varit behöfligt blott en del af Önans hela område, hvarför en icke obetydlig areal däraf borde återgå till Kronan. Kraftaktiebolaget har i målet ännu icke från sin sida sökt förebbringa någon utredning angående den för de äldre verken å Önan behöfliga vattenkvantiteten och utmålet, därvidlag intagande en helt annan ståndpunkt än Stridsberg i ofvan berörda nu afdömda mål, hvari äfven han förebragte en vidlyftig ut-

redning angående den vattenmängd och det utmål, som erfordrats för de äldre verken å Malgön.

I anledning af hvad från kraftaktiebolagets sida sålunda i målet anförts, torde till en början böra anmärkas, att kraftaktiebolagets försök att rubba den i förut berörda domar, bland annat i mål just mot kraftaktiebolaget angående rätten till vattnet utefter västra stranden vid Trollhättan uttalade grundsatsen om Kronans äganderätt till Trollhätte Strömmar icke torde förtjäna något afseende, samt att den tanke på resning i sistnämnda mål, som väl får antagas ligga här bakom, med hänsyn till den enstämmighet, som gjort sig gällande hos alla instanser vid afdomandet af berörda mål, med all säkerhet, om den skulle komma till utförande, icke skulle leda till något för bolaget gynnsamt resultat.

Lika litet torde det, i betraktande af de säregna förhållanden, som föreligga beträffande Trollhättefallen, hvartill något motstycke inom landet näppeligen torde kunna uppletas, behöfva befaras, att kraftaktiebolaget skulle kunna för verken å Önan tillerkännas strandäganderätt i vanlig mening, ehuru frågan härom möjligen kan vara något tvifvelaktig, helst prejudikat, hvaraf man kan sluta sig till domstolarnas uppfattning i denna fråga, icke lära förefinnas, samt häradsrätten i sitt utslag i det Stridsbergska målet om Malgön kunde såsom skäl för sitt domslut anföra äfven Stridsbergs medgifvande af den uppfattning, som från Kronans sida härutinnan gjorts gällande. Däremot torde det, äfven om man sålunda utgår därifrån, att kraftaktiebolagets anspråk på vanlig strandäganderätt skall af domstolarne underkännas, vara omöjligt att med någon säkerhet kunna beräkna huru stor vattenkvantitet och huru stort utmål kommer att tillerkännas kraftaktiebolaget för de gamla verken på Önan. Till grund för bedömandet häraf måste nämligen, såsom ofvan antydts, läggas uppgifter i äldre handlingar och därpå grundade beräkningar, hvilka naturligen måste blifva i viss mån vanskliga och osäkra. Gifvet är också, att därest detta mål emot kraftaktiebolaget skall dragas under alla instansernas pröfning, en tidrymd af antagligen flera år härför måste åtgå. Vidare måste det medtagas i beräkningen, att kraftaktiebolaget vid den syn, som jämlikt bestämmelserna i Kungl. Förordningen den 30 dec. 1880 om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund på Kronans begäran måste hållas för att i laga ordning erhålla tillstånd till utförande af de nu planerade anläggningarna för vattenkraftens vid Trollhättan tillgodogörande, kommer att invända, att det sålunda af Kronan anhängiggjorda målet för erhållande af tillstånd till anläggningarnas utförande skall förklaras hvilande i afbidan på utgången af den nu pågående rättegången om rätten till vattnet vid Önan. Härigenom kan vållas, att denna invändningsfråga måste dragas under alla instansers pröfning och att sålunda flera år kunna förflyta, innan ens någon saklig behandling af frågan om tillstånd till anläggningarnes utförande kan ifrågakomma.

Från kraftaktiebolagets sida kan äfven göras gällande, att de ifrågasatta anläggningarna kunna medföra men för deras verk på Önan samt att sålunda på grund af stadgandena i 6 § i nämnda förordning tillstånd till desamma lagligen icke bör lämnas. Något sådant men torde emellertid icke uppkomma, därest Kronan anordnar dammanläggningarna så, att verken på Önan kunna komma i åtnjutande af den största vattenkvantitet, hvarpå kraftaktiebolaget på grund af vanlig strandäganderätt kan framställa anspråk. Detta kan utan svårighet ske.

Men äfven om sådana åtgärder till förekommande af allt men för Önan kunna vidtagas, torde det vara uppenbart, att för kraftaktiebolaget genom påstående af antydd art öppnas utväg att draga äfven målet om anläggningarnas utförande under alla instansers pröfning samt att därigenom under flera år förhindra vattenkraftens tillgodogöande, då väl icke kan förutsättas, att anläggning af en kraftstation af Kronan skall bringas till verkställighet, förrän tillstånd därtill i laga ordning erhållits.

Härtill kommer slutligen, att kraftaktiebolaget äfven såsom ägare af västra stranden kan bereda Kronan svårigheter och tidsutdrägt vid vattenkraftens tillgodogörande. Genom häradsrättens förut berörda dom i målet mot ingenjör Stridsberg har, såsom förut nämnts, Kronan erhållit rätt till dammfäste å Malgön för den damm, som enligt de uppgjorda planerna för de tillämnade anläggningarna därifrån skall sträckas öfver till västra stranden. Med all säkerhet torde kunna antagas, att Kronan såsom ägare af Trollhätte Strömmar äger förfoga öfver själfva vattenbäckenet så långt upp som det högsta kända vattenståndet sträckt sig, samt att Kronan sålunda är befogad att också å västra stranden äfven emot kraftaktiebolagets bestridande erhålla fäste för nämnda damm åtminstone så långt upp på stranden, som vattnet bevisligen högst stått. Men äfven om sålunda fäste för en damm å västra stranden skulle kunna erhållas, är det gifvet, att för den tillämnade dammens utförande på lämpligaste och billigaste sätt och för att undvika, att en eljest onödig öppning måste lämnas invid bärgväggen å västra stranden, det är i hög grad önskvärdt att erhålla fullt tillräckligt utrymme å västra stranden. Då det kan ifrågasättas huruvida rätt till att expropriationsvis förvärfva sålunda erforderlig mark för dammfästet med nu gällande lagstiftning förefinnes, måste man äfven vara beredd på, att kraftaktiebolaget kommer att, såvidt sig göra låter, bereda Kronan svårigheter äfven genom att bestrida Kronans rätt till dammfäste å västra stranden.

Det nu anförda torde vara nog för att ådagalägga, hvilket perspektiv af en mängd långvariga rättegångar, som under årtal kunna förhindra tillgodogörandet af Kronans vattenkraft i största möjliga utsträckning, det nuvarande tillståndet öppnar. Sedan 1894 hafva angående rätt till land och vatten vid Trollhättan samt rörande tillgodogörandet af vattenkraft därstädes i oafbruten följd anhängiggjorts åtminstone elfva rättegångar.

Men tiden är i detta fall värd pengar, mycket pengar. Hvarje uppskof medför icke allenast en direkt penningförlust för Kronan såsom försäljare af elektrisk energi genom framflyttande af den tidpunkt, då Kronan kan skörda företagens pekuniära frukter, utan det medför äfven ett fördröjande af den industriella uppblomstring, som med säkerhet kan väntas följa Trollhättekraftens utdelning till billigt pris, ett fördröjande, som indirekt, och kanske i än större grad, innebär en ekonomisk förlust för staten. För Kronan är det, som förhållandena nu föreligga, af större vikt att vinna tid än rättegångar.

Ensamt denna synpunkt är enligt Styrelsens mening af beskaffenhet att göra en öfverenskommelse med kraftbolaget önskvärd, därest en sådan på skäliga villkor kan åstadkommas. Tidpunkten torde vara inne, att äfven med någon uppoffring af Kronans strängt juridiska rätt söka bringa samtliga tvistefrågor ur världen, så att alla vidare genom rättegångar föranledda svårigheter för vattenkraftens tillgodogörande undanrödjas. Lämpligaste formen för en öfverenskommelse vore uppenbart, att Kronan öfvertog all bolagets fasta ägendom vid Trollhättan. Härigenom vunnnes, utom den förnämsta fördelen, tidsbesparingen, många andra viktiga sådana.

All ovisshet om utgången af vattenrättstvisten beträffande Önan aflägsnades. Kronan behöfde ej till Önan lämna en vattenmängd, hvilken i händelse rättegången utfölle till bolagets förmån, skulle medföra en ganska afsevärd afprutning af Kronans krafttillgång. Kronan befriades från all regleringsskyldighet beträffande vatten till Önans verk och behöfde därför icke utföra någon permanent regleringsdamm mellan Gullön och Önan. Kronan blefve befriad från en konkurrent om försäljning af elektrisk energi, en konkurrent, som redan nu är färdig till leverans.

All tanke på resning af det stora målet om strandägarerätt till vattnet längs västra älfstranden bragtes ur världen. Kronan vore oförhindrad att fästa sin damm vid Nolfallet på västra stranden, till följd hvaraf dammanläggningen förenklades och medförde lägre kostnad.

Västra stranden längs fallen kunde skyddas mot vandalisering och krafven på en nationalpark, liksom "naturskyddets" intressen i öfrigt tillgodoses.

Inga särskilda ersättningar komme i fråga vare sig för genom kraftuttagningen skadade, bolaget tillhöriga laxfisken m. m., eller för den skada en blifvande ny farled enligt Laurellska förslaget skulle åstadkomma genom uppdämning å bolagets mark, genom minskning af fallhöjden vid Önan eller genom intrång å Önans mark.

Sedan styrelsen erfarit, att kraftbolaget å sin sida skulle vara villigt att ingå på en öfverenskommelse med Kronan, har Styrelsen i betraktande af de stora fördelar, en sådan skulle medföra, ansett sig böra inleda förhandlingar med bolaget, och hafva dessa utmynnat i ett förslag till aftal, som härmed öfverlämnas (Bil. 4).

Rörande bestämmelserna i detta villkorliga aftal, hvilket Styrelsen för sin del finner fullt antagligt från kronans sida, får styrelsen anföra följande:

Den kontanta köpeskillingen är föreslagen till $2\frac{1}{2}$ millioner kronor. Dessutom skulle Kronan till bolaget med full äganderätt öfverlämna ett tomtområde om 2 har å kronohemmanet Stallbacka ägor.

Härigenom skulle Kronan blifva ägare till dels bolagets samtliga skatteköpta verk å Önan jämte den vattenrätt och det utmål, som kan tillkomma desamma, dels de å Önan befintliga kraftstationer och byggnader, dels ock de i aftalets § 1 mom. a och b närmare angifna områden och laxfisken på västra älfstranden.

Ön Önan, som innehåller 9903 m², tages för närvarande helt och hållet i anspråk af kraftbolagets anläggningar. Bolaget har sålunda där flere kraftstationer med tillhörande dammar, vattenintag, turbiner och generatorer. Turbinerna äro till antalet 12 och kunna enligt ett af ingenjören Gust. Danielson till vattenfallskommittén år 1901 afgifvet intyg utveckla sammanlagdt 3,000 effektiva hkr. Samtliga dessa krafstationer med elektrisk utrustning, så långt som i aftalets § 2 närmare fastslagits, ingå i köpet. Likaså alla å Önan uppförda husbyggnader. Brandförsäkringsvärdet för ifrågavarande i köpet ingående byggnader och anläggningar är omkring 450,000 kronor. Önans verk, hvars taxeringsvärde för närvarande utgör 425,000 kronor, inköptes af kraftbolaget år 1898 för 1 million kronor.

Kraftbolagets områden å västra stranden äro belägna i tvänne grupper. Den ena och viktigaste sträcker sig längs stranden från älfvens öfre lugnvatten till dess nedre och omfattar sålunda ena stranden utefter *samtliga* Trollhättefallen. Den andra gruppen ligger likaledes vid Götaälf, men skilld från den förra genom ett enskild person tillhörigt område, strax norr om Bergslagernas Järnvägs bro öfver älfven. Järnvägen skär norr om bron på en afsevärd sträcka genom denna del af bolagets ägor. Områdena och laxfiskena på västra stranden förvärfvades af dr. de Laval under loppet af åren 1888—98 genom flere särskilda köp för ett sammanlagdt belopp af 1,154,500 kronor under antagande, att vattenrätt följde med äganderätt till stranden. Taxeringsvärdet för motsvarande fastigheter är för närvarande endast 215,000 kronor. Egendomarnas sammanlagda yttinnehåll utgör, enligt den i aftalet åberopade kartan med förteckning, 169 har.

Vid bestämmande af köpeskillingens storlek har styrelsen utgått från den förutsättningen, att för Önans vattenverk och byggnader kunna betalas 2 millioner, i följd hvaraf västra stranden skulle betinga 500,000 krcnor.

Värdesättningen för Önan kan ske enligt följande grunder.

Såsom förut nämnts, hafva Kronans olika sakkunnige i pågående rättegång

mot kraftbolaget beräknat, att verken på Önan hade rätt till en vattenmängd af 7 å 10,46 m³ i sekunden. Då en blifvande dom i betraktande däraf, att de verkställda beräkningarna med nödvändighet måste fotas på mycket osäkra grunder, sannolikt skulle fastställa minst den högre af dessa siffror, kan man utgå från att 10 m³, motsvarande 1000 turbinhkr i allt fall lagligen tillkomme bolaget, därest rättegången utfölle till Kronans förmån. Blevde däremot utgången i full öfverensstämmelse med bolagets påståenden, skulle det erhålla omkring 5,250 turbinhkr; allt vid lågvatten. Vid högre vattenstånd ökades krafttillgången i motsvarande mån. Skillnaden mellan dessa 2:ne ytterlighetssiffror utgör 4,250 hkr. För en förlikning vore ju en skälighetsutgångspunkt, att till de 1000 hkr, öfver hvilka bolaget i allt fall enligt hvad ofvan synts skulle förfoga, lades halfva den nyssnämnda skillnaden eller 2,125 hkr., i hvilket fall bolaget förlikningsvis borde tillerkännas 3,125 turbinhkr. eller $0,9 \times 3,125 =$ i rundt tal 2,800 elektr. hkr. Då en färdigmonterad elektr. hkr. vid Trollhättan nu kan antagas vara värd minst 750 kronor, blefve enligt angifna beräkningsgrund Önans värde $2800 \times 750 = 2,100,000$ kronor. På samma sätt finner man dess värde, därest Kronans yrkande godkändes, vara $0,9 \times 1000 \times 750 = 675,000$ kronor och om bolagets påstående vunne framgång $0,9 \times 5,250 \times 750 = 3,543,750$ kronor.

Ett annat beräkningssätt, hvilket har stöd af faktiska siffror, är följande:

Enligt § 7 i aftalet förbinder sig bolaget att arrendera en del af Önans byggnader och vattenkraft emot ett årligt arrende af . . . kr. 34,000

Till Kronans disposition står en kraftstation vid Önan om

1,000 el. hkr., hvars drift vid kritiska tillfällen först skall tillgodoses. Enligt det kontrakt, som Kronan enl. § 8 skall öfvertaga, betalar A.-B. Skandinaviska Elektricitetsverk 45 till 55 kronor pr elektr. hkr vid Önan. Afdrages driftkostnaden, torde dock med all sannolikhet de tillgängliga 1,000 hkr kunna lämna en nettoinkomst af 40 kr.

pr el. hkr. eller årligen. „ 40,000 Kr. 74,000

3,6 % årlig ränta på 2 millioner kronor utgör Kr. 72,000

Återstår årlig vinst Kr. 2,000

Denna kalkyl gäller de första 10 åren. Efter denna tid måste de 2,000 hkr, som kraftbolaget under 10-årsperioden disponerar, kunna betinga ett afsevärd högre försäljningspris än 34,000 kronor årligen. Mot ofvan anförda beräkning kunde måhända anmärkas, att de 1,000 hkr ej genast kunna afsättas. Styrelsen är dock öfvertygad, att afsättning nästan omedelbart kan väntas. Redan nu finnas, oberoende af ofvan omnämnda kontrakt, anbud på omkr.

250 hkr vid Trollhättan, ehuru väl kanalverket icke äger annan kraft att afvara än det ringa öfverskottet i sin nuvarande kraftstation. Blir det känt, att kraft finnes disponibel, lära de 1,000 hkr snart nog finna afsättning. Affären är sålunda, finansiellt taget, utan afsevärd risk. Kan Kronan blifva herre äfven öfver det vatten, som Gullöfors har rätt att nyttja, och sålunda bli i stånd att efter nedläggning af kraftstationen vid Önan leda den vid Önan använda vattenmängden till sin stora kraftstation vid Olidehålan, uppstår en ökning i Kronans kraftbelopp, hvilken, enligt hvad förut visats, är betydlig. Men, säger man, i sådant fall måste köpeskillingen för Önan läggas på vattenverkets kostnad. Det är sannt, men så behöfver ej ske förr än längre fram, då det börjar bli ondt om kraft och den stora kraftstationen sålunda är nära fullt utbyggd. Då enligt förutsättning a) vid kraftstationen utfås 61.500 elektr. hkr, men de ytterligare 20 m³, som kunde tillföras stationen enl. förutsättning c), skulle öka det för Kronan tillgängliga kraftbeloppet till 65,400 elektr. hkr, uppstår, om köpeskillingen, 2 millioner, lägges på stationens anläggningskostnad, en ökning i anläggningskostnaden pr elektr. hkr af $\frac{2.000.000}{65.400} =$ omkr. 30 kronor, motsvarande efter 11 % en ökning i årliga framställningskostnaden af endast 3,30 kr. pr elektr. hkr. Denna ökning torde lätt kunna motvägas genom lämpligt val af försäljningspris, hvadan den nyssnämnda anmärkningen icke kan rubba Styrelsens mening om det föreslagna köpets fördelar för Kronan. Det må för öfrigt anmärkas, att de 2 millioner kronor, som motsvara lösesumman för Önan, i själfva verket blefve Kronans hela utgift för den oerhörda vattenkraften i Trollhättefallen, ty på den köpeskillning, som erlades för kanalverket, lämnar detta icke allenast full ränta utan äfven betydligt öfverskott, för år 1905 uppgående till ej mindre än 125,326 kronor.

Den för bolagets egendom å västra stranden beräknade lösesumman, 500,000 kronor, kan naturligtvis icke genast lämna behörig afkastning. Arrendeafkastningen är nu endast 2,033 kr. årligen. Men uppenbart är, att tillgodogörandet af fallens vattenkraft och en förbättring af farleden komma att i betydlig mån höja traktens jordvärden. De väsentligare delarna af hemmanen Arvidstorp och Eppleknäppen eller Hälltorp erbjuda synnerligen lämpliga områden för egna hem, och ett antal dylika finnas redan på Arvidstorps mot egnahemskolonien Strömslund gränsande ägor. Knorren och Ladugården-Flundbogården innehålla för industriella anläggningar särdeles väl lämpad mark, belägen intill älven och Bergslagsbanan. Områdena å västra stranden blifva därför snart nog ganska värdefulla. För Kronan såsom stor jordägare på östra stranden har det för öfrigt sin stora betydelse att få i sin hand dessa vidsträckta områden och att sålunda, i stort sedt oberoende af enskild konkurrens, kunna sköta sin tomtpolitik i trakten och leda bebyggandet dit, där det för det allmänna är fördelaktigast.

Räknar man med att hälften af ifrågavarande mark på västra stranden eller c:a 80 har. kunna försälgas till industri- och bostadstomter efter ett medelpris af 50 öre pr m², — ett pris, som i betraktande af att för tomter i den närliggande kolonien Strömslund betalas 90 öre à 1 kr. 28 öre pr m² icke torde vara öfverdrifvet — erhålles ett försäljningsbelopp af 400,000 kr. För tillgodoseendet af »naturskyddets» berättigade kraf och för vinnande af öfriga med köpet förenade fördelar måste återstående 100,000 kronor anses som en måttlig utgift.

Förutom den kontanta köpeskillingen skall bolaget enligt hvad ofvan sagts, då det afflyttar från Önan, erhålla tomtmark inom det industriområde, som styrelsen har för afsikt att söka få utlagdt å kronohemmanets Stallbacka ägor strax norr om Trollhättans planlagda område. Denna tomtmark, hvars värde för närvarande är jämförelsevis obetydligt, skulle bereda bolaget tillfälle att fortsätta sin verksamhet vid Trollhättan, äfvensedan den måst nedläggas vid Önan, hvarvid må påpekas, att efter år 1916 bolaget icke kommer i någon bättre rätt till arrendering af elektr. energi än öfriga afnämare från Kronans kraftstation. Tomtområdets storlek har bestämts till 2 har eller omkring dubbla Önans ytinnehåll, som är c:a 1 har, på det att bolaget vid fortsatt verksamhet å den nya platsen måtte få utrymme för en ändamålsenligt ordnad fabriksdrift.

Till belysning af öfriga villkor i aftalsförslaget må anföras följande.

I Kronans ägo öfvergå genom köpet alla vid Önan befintliga byggnader, turbiner, generatorer och instrumentering, som äro erforderliga för alstrande af elektr. energi, samt alla husbyggnader, medan alla ugnar, maskiner o. d., hvilka icke hafva något värde för Kronans ändamål, behållas af bolaget och af detsamma vid afflyttning borttagas. Efter tillträdet delas anläggningen så, att Kronan disponerar öfver kraftstationerna n:r 1 och 3, i hvilka kunna genereras omkring 1,000 el. hkr, under det öfriga kraftstationer om tillsammans 2,000 hkr. och husbyggnader under högst 10 år mot en årlig afgift af 34,000 kronor utarrenderas till bolaget, som harskyldighet att desamma under tiden underhålla. Efter de 10 åren disponerar Kronan fritt öfver hela Önan, men har förbehållen rätt att efter 2 års uppsägning äfven före 10-årsperiodens utgång återtaga all sin egendom å Önan. Härigenom beredes Kronan den största möjliga frihet i afseende på disposition öfver Önans område och byggnader. Att Kronan, i händelse bolaget tvingas afflytta från Önan före 10-årsperiodens utgång, skall lämna kraft vid Stallbacka och genast tillhandahålla tomtområde därstädes påkallas naturligtvis af hänsyn till bolagets fortsatta verksamhet.

Bestämmelsen i § 7, att själfva dammbyggnaderna i fallet skola underhållas af Kronan jämte bolaget i samma förhållande, som de kraftbelopp de uttaga, torde öfverensstämma med billighetens fordringar och — i betraktande därpå, att kraftstationerna på Önan så småningom komma att nedläggas — icke innebära några afsevärda utgifter för Kronan.

Föreskriften om bolagets skyldighet att anordna provisorisk fördämning afser att undanröjda de nu vid låga vattenstånd förefintliga svårigheterna att framställa hela det kraftbelopp, för hvilket kraftstationerna äro anordnade, och att betrygga Kronans rätt till att utfå 1,000 el. hkr. vid stationen n:r 1 och 3, en rätt, som äfven genom bestämmelsen, att denna stations vattenbehof först skall tillgodoses, är skyddad.

Beträffande § 8 får styrelsen upplysa, att det där omnämnda aftalet med Aktiebolaget Skandinaviska Elektricitetsverk om leverans af elektr. energi innefattar skyldighet för Önans ägare att under 10 år vid Önans tillhandahålla ett kraftbelopp af minst 200 och högst 1,000 el. hkr. till pris för de första 500 hkr. af 45 kronor, för de nästa 100 hkr af 50 kr. och för de sista 400 hkr. af 55 kr. pr elektr. hkr, med rätt för afnämaren att förlänga aftalet ytterligare 15 år under förbehåll, att minst 1,000 hkr då köpas. Den elektriska energien afses för distribution i Vänersborg och Uddevalla samt orter däromkring. I betraktande af att, sedan Kronans stora kraftstation inom några år blifvit färdig, Kronan förfogar öfver högst betydliga kraftbelopp, torde det icke vara annat än till förmån för Kronan att öfvertaga aftalet i fråga, isynnerhet som Aktiebolaget Skandinaviska Elektricitetsverk förbundit sig göra några smärre förändringar i detsamma, hvilka dels betingas däraf, att Kronan i st. f. enskildt bolag blir leverantör, dels afse att underlätta en blifvande tillkoppling till Kronans öfriga kraftstationer.

De i § 8 omnämnda aftalen angående kraftbolagets egendomar i öfrigt äro icke af beskaffenhet att väcka någon betänklighet från Kronans sida angående deras öfvertagande.

Öfriga bestämmelser i aftalsförslaget torde icke erfordra någon särskild utläggning.

På grund af det sålunda anförda får styrelsen i underdånighet tillstyrka inköp af Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolags ägendom vid Trollhättan i öfverensstämmelse med vidfogade förslag till aftal (Bil. 4.), hvilket är för bolaget bindande till den 1 instundande juli.

Såsom förut närmare utredts, är det af största vikt för Kronan att — därest vattenkraften vid Önans kommer i Kronans hand — äfven den ingenjör Stridsberg å Malgön tillhörande vattenkraften förvärfvas af Kronan, emedan motsvarande vattenmängd då kan ledas till den stora kraftstationen och med tillgodogörande af hela fallhöjden med bästa utbyte i öfrigt omvandlas i elektr. energi. Om uppgörelse i sådant syfte träffas med Stridsberg, blir Kronan i stort sedt herre öfver vatt-

net i Trollhättefallen. Skulle dessutom äganderätten till Stridsbergs utmål på Malgön kunna erhållas, vore Kronan oförhindrad att ordna det hela på det mest ändamålsenliga och tilltalande sätt, i hvilket hänseende särskildt må påpekas, att en lämplig förbindelse öfver Malgön och den nya dammen i älven kunde anordnas till Kronans nyförvärfvade område på västra stranden.

Då Styrelsen erfarit, att ingenjör Stridsberg vore villig till en uppgörelse af antydd art, har Styrelsen inledt underhandlingar med honom, hvilka förts på den basis, att vattenkraften borde utbytas mot från Kronans kraftstation levererad elektr. energi. Då det i detta fall är fråga om ersättning åt ett i full gång varande företag, hvars vara eller icke vara är beroende af tillgången på billig drifkraft, och då Stridsberg, som behöfver ifrågavarande kraftbelopp för sin verksamhets bedrivande, sålunda icke kan uppträda som konkurrent till Kronan i fråga om försäljning af elektr. energi, torde denna form för närvarande böra föredragas framför en kontant inlösen, som icke lär kunna ske utan betydande utgift för Kronan.

Underhandlingarna i berörda afseende hafva ledt till vidfogade förslag till aftal (Bil. 5 A.), hvilket är för honom bindande till den 1 instundande juli.

I afseende på de i aftalet inrymda bestämmelserna får styrelsen anföra följande.

Enligt hvad förut omnämnts är Stridsberg genom häradsrättens dom den 6 juni 1905 berättigad att vid lågvattenstånd i älven för sina verk å Malgön använda 20 m³ vatten i sekunden och att vid högre vattenstånd på vissa villkor använda upp till 22 m³ samt har äganderätt till västra delen af Malgön. Då lågvattenstånd i älven icke hör till regeln, torde en lämplig beräkningsgrund för det Stridsberg tillkommande kraftbeloppet vara att utgå från medeltalet mellan nyssnämnda siffror eller från en vattenmängd af 21 m³ i sekunden. Som fallhöjden är omkring 8 meter, motsvarar denna vattenmängd en naturkraft af 2,240 hkr. eller på turbinaxel $0,78 \times 2,240 = 1,747$ hkr. Förvandlas dessa till elektrisk energi, erhållas efter generering och transformering omkring 1,585 hkr. Skulle Stridsberg sålunda själf om-sätta all sin vattenkraft i elektrisk energi, erhållas under angifna förutsättningar 1,585 el. hkr. Men då ett kraftbelopp skall af Kronan levereras färdigt omsatt i elektricitet, torde det böra minskas med hänsyn till att Stridsberg inbesparar åtskilliga drift- och underhållskostnader. Å andra sidan måste räknas därmed, dels att Stridsberg f. n. drifver sina stora valsverk direkt från motsvarande turbiner, hvadan ingen förlust genom omvandling där uppkommer, dels att en förändring af hela fabriken till elektrisk drift för Stridsberg medför afsevärda anläggnings-, drifts- och underhållskostnader förutom kraftförlust i motorerna, dels slutligen att, såsom af aftalet framgår, Stridsberg icke kan göra sig räkning på leverans af den elektr. energien förrän Kronans stora kraftstation tages i bruk, och att han sålunda intilldess icke har tillgång till mer än det kraftbelopp, omkring 1,200 hkr., hvilka nu äro monte-

rade. Efter afvägande af dessa faktorer har man enats om, att 1,500 el. hkr. utgöra skälig ersättning för den vattenrätt, Stridsberg äger.

Den lämpligaste juridiska formen har befunnits vara den, att från Stridsbergs sågverk n:re 3, 4 och 5 på Malgö afsöndras ett mindre jordområde jämte all vattenrätt och att det sålunda afsöndrade af Stridsberg öfverlåtes på Kronan med full äganderätt mot det att Kronan för all framtid på en viss punkt af den återstående delen af sågverkens utmål i Malgön leverar 1500 elektr. hkr. Att Stridsberg därvidlag bör äga viss företrädesrätt att erhålla elektrisk energ framför vanliga afnämare, i händelse kraftstationens förmåga att generera elektrisk energi till följd af olyckshändelse, iskrafning el. dyl. skulle blifva inskränkt, är uppenbarligen med rättvisa öfverensstämmande, eftersom han afstår från möjligheten att själf, på för sig förmånligaste sätt och i hufvudsak oberoende af andra, uttaga vattenkraft direkt ur älven. Likaledes är det tydligt, att han skall hafva rätt att till annan plats afleda energien, därest han finner sådant för sig förmånligt. I afseende på den tidpunkt då öfverlåtelse tidigast skall träda i kraft är den så vald att Kronan med säkerhet till dess bör hafva sin nya kraftstation färdig. På det att Stridsberg måtte få tillfälle att utan rubbning i fabriksrörelsen öfvergå till elektrisk drift har bestämts, att den elektriska energien skall tillhandahållas 3 månader före den tidpunkt då vattenrätten afträdes.

Önskemålet att förvärfva äganderätt till Stridsbergs hela utmål å Malgön torde utan kontant utgift för Kronan lämpligen kunna vinnas genom ett byte af denna mark mot ett område af $\frac{1}{8}$ mtl. Knorren, hvilket hemman genom aftalet med Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag komme att tillfalla Kronan. Berörda område bör väljas så, att det gränsar intill Stridsbergs egendom Källstorp och intill hans där uppförda nya Martinverk. Områdets storlek har begränsats till en ytvidd af 3 har, hvilken visserligen är större än utmålens å Malgön areal, omkring 1 har, och äfven jämförelsevis större än det tomtområde vid Stallbacka, kraftaktiebolaget skulle få i stället för Önan, eller 2 har, men som dock i betraktande af de ifrågavarande platsernas olika läge och betingelser samt med hänsyn till Stridsbergs ostridiga äganderätt till utmålet på Malgön likväl icke kan anses annat än som fullt motiverad.

Skall emellertid Stridsberg afstå sitt utmål å Malgön och skall Kronan få frihet att ordna allt efter sin vilja, följer däraf, att Stridsberg måste öfverflytta sin verksamhet till Knorren. Hans å Malgön befintliga byggnader och anläggningar med undantag för dem, som användas för vattenkraftens tillgodogörande, böra då äfven rimligtvis inlösas och ersättas af Kronan. Styrelsen finner för sin del en sådan lösning ur flera synpunkter för Kronan önskvärd, såsom också redan förut antydts. Men styrelsen har icke sett sig i stånd att nu medhinna en värdering af Stridsbergs berörda egendom å Malgön och kan sålunda icke afgifva förslag till skälig lösesumma

för densamma. För att emellertid sätta Kronan i tillfälle att för ett rimligt pris få Malgön aftröjd och blifva ensam bestämmande om dess ordnande och användning, har Styrelsen funnit ändamålsenligt att upprätta bifogade aftal, (Bil 5 B). Härigenom berättigas Kronan att, om tillsägelse sker före den 1 juli 1907, lösa ifrågavarande Stridsberg tillhöriga anläggningar i enlighet med de grunder som i allmänhet vid expropriation tillämpas.

Det nya området å Knorren skulle tillträdas sju månader efter tillsägelse, så att Stridsberg bereddes tillfälle att genast därefter påbörja anläggningen på det nya stället. De nya anläggningarna måste nämligen komma till utförande, innan motsvarande på Malgön nedläggas, för att icke uppehåll eller rubbningar i fabriksdriften må uppstå. Af samma skäl skulle Kronan lösa såväl byggnaderna å Malgön som de maskiner, ugnar o. d., hvilka Stridsberg angifver sig icke kunna förflytta och använda vid sin nya anläggning. För värderingen af hvad sålunda skulle inlösas bestämmes emellertid, att afdrag skall göras med hänsyn till den värdeminskning de inlösta föremålen undergått sedan de nyuppfördes eller nyanskaffades. För en lugn öfverflyttning af verksamheten till den nya platsen beräknas åtgå en tid af omkring 5 år. Uppsägningen bör med hänsyn härtill ske 5 år före afträdet. Lösesumman skulle icke desto mindre utbetalas inom 30 dagar efter avslutandet af värderingen och denna ske inom 6 månader efter uppsägningen. Härigenom skulle beredas S. tillgång till kontanta medel för att utföra de mot de nuvarande å Malgön svarande anläggningarna å Knorren, men har S. å andra sidan förbundit sig att tåla ett afdrag i lösesumman motsvarande 4 0/0 om året för tiden från likvidens utbetalande till afträdet, hvilket afdrag ansetts vara skälig godtgörelse för den värdeminskning, det som af Kronan inlöses lider under samma tid. S. står ända till tillträdesdagen risken för alla vådliga händelser och erlägger ända till dess premierna för det inlösta försäkring. I händelse af brandskada under tiden efter lösesummans gäldande tillfaller ersättningen Kronan, som likväl skall tillhandahålla Strindberg ersättningsbeloppet i den mån han förbinder sig använda detsamma för att återställa det skadade. Härigenom är Kronan försäkrad om att verkligen vid tillträdet erhålla valuta för sin utgift.

Aftalen äro för S. bindande, A till den 1 juli 1906, B intill den 1 juli 1907. Tiderna äro satta olika emedan den i A innehållna öfverlåtelsen, om hvars fördelar för Kronan någon tvekan icke kan råda, borde stadfästas snarast möjligt, under det att öfverlåtelsen enligt B icke nödvändigt tarfvar omedelbart beslut, då den, om ock ur flera synpunkter högeligen önskvärd, icke medför några direkta ekonomiska fördelar för Kronan.

Förvärfvas Önans och Stridsbergs vattenrätt, så som ofvan föreslagits, återstår vid Trollhätte Strömmar endast ett vattenverk, som har rätt att uttaga kraft ur desamma. Detta vattenverk, benämndt Tröskeln, är visserligen af ingen betydelse för det hela, eftersom det f. n. endast förbrukar omkring 5 m³ vatten och denna vattenmängd dels kan utan olägenhet ditledas så länge kanalverkets kraftstation å Malgön bibehålles och dess 8 m³ sålunda utsläppes i Hålan, dels ej spelar någon afsevärd roll i och för sig. Då det emellertid torde vara tilltalande att Kronan erhåller fullständigt herravälde öfver Trollhätte Strömmar och dess stränder, har Styrelsen äfven underhandlat med Tröskelns ägare, Trollhättans Pappersbruks Aktiebolag, hvilket i följd häraf underskrifvit vidfogade aftal bil. 6 A och B, uppgjorda enligt samma grunder som de af Stridsberg undertecknade.

I afseende på Tröskelns rätt till vatten må anmärkas, att densamma lika litet som Önans är till sitt omfång lagligen fullt bestämd, ehuru väl rättegång därom icke af Kronan anhängiggjorts. Att döma af den år 1858 af vederbörande häradsrätt i och för skattdäggning verkställda syn å Anders och Måns Larssons kvarnar, hvilka numera benämnas Tröskelns kvarn, skulle denna icke hafva rätt att använda mer än 2,00 eller högst 3,7 m³ vatten i sekunden. Genom de öppningar, som bestämdes enligt Göta Hofrätts dom d. 31 dec. 1891 kunna däremot framledas afsevärdt större vattenmängd och till följd däraf användas vid Tröskelns i vanliga fall f. n. omkring 5—5.8 m³ vatten i sekunden. Ställer sig Kronan nu på samma standpunkt som i målen beträffande Gullöfors och Önan och häfdar, att Tröskeln icke har mera rätt till vatten, än som vid tiden för skattdäggningen åtgick i de därvarande kvarnarna, samt anhängiggör rättegång mot Tröskelns ägare i enlighet härmed — något som, då den 20-åriga häfden lär utlöpa först i slutet af innevarande år, ännu står öppet — kan det hända att domen utfaller till Kronans förmån och att Tröskeln får sin vattenrätt inskränkt i enlighet härmed. Men å andra sidan är en sådan utgång icke fullt viss och en rättegång förenad med både tidsutdräkt och kostnader. Då det i detta fall för öfrigt är tal om en skillnad i vattenmängd, som för Kronan är af försvinnande ringa betydelse, men hvars förlust däremot för pappersbruket skulle medföra synnerligen svår olägenhet och skada, måste en uppgörelse i godo anses innebära den bästa lösningen.

Läggas de ofvan efter syneinstrumentet af år 1858 beräknade 3.7 m³ till grund för vattenkraftens beräkning, kunde, då fallhöjden är c:a 10 meter, uttagas omkring 370 turbinhästkrafter. Nu tillgodogöras med stöd af domen år 1891 525 hkr. Medeltalet, 447,5 eller i rundt tal 450 turbinhästkrafter, torde vara en lämplig utgångspunkt för en öfverenskommelse. Då vid Tröskeln hufvudparten af maskinerna är utan längre utväxlingar direkt förbunden med turbinerna, måste det anses rättvist, att Kronan i ersättning för vattenkraften lämnar minst så många elektriska hkr., att

den bestämda kraften kan utfås ur de blifvande elektr. motorerna. Ökas därför de 450 hkr. med 10 0/0, motsvarande förlusten i motorerna, erhållas 495 elektr. hkr.

Detta kraftbelopp bör emellertid ytterligare något ökas med hänsyn därtill, att pappersbruksaktiebolaget måste underkasta sig afsevärda kostnader för anskaffande af elektr. utrustning och dess anbringande samt därmed sammanhängande ändring och ombyggnad af nuvarande verk. Härför torde ett kraftbelopp af 50—55 hkr. utgöra skälig ersättning. Styrelsen anser på grund af det anförda, att Kronan i utbyte mot Tröskelns vattenrätt bör lämna 550 hkr., och får påpeka, att bolaget härigenom i allt fall ej får i behåll det antal hkr. direkt på axlarna, som det nu under lång tid använt och ansett sig hafva rätt att använda. I enlighet härmed och i full öfverensstämmelse med aftalet bil. 5 A är aftalet bil. 6 A upprättad.

Beträffande Tröskelns utmål synes det vara lagligen bestämdt till 617 m², hvarjämte från Nya Trollhätte Kanalbolag förvärfvats äganderätt till ytterligare 1538 m². Pappersbruksbolaget äger sålunda vid Tröskeln ett område af sammanlagdt 2155 m² yta. Då detsamma inkräktas af en ny farled enligt Laurells förslag, hvilken för öfrigt genom den tilltänkta uppdämningen äfven komme att minska den tillgängliga fallhöjden, så har Styrelsen genom aftal B. träffat öfverenskommelse om dess utbyte mot tomt inom industriområdet vid Stallbacka, på sätt i motsvarande aftal med Stridsberg bestämts. Tomtens storlek är i förhållande till Tröskelns nuvarande område större än den tomt, som skulle lämnas i utbyte mot Önan, men denna skillnad kan väl motiveras därmed, att Tröskeln innehar hela sitt område med laglig äganderätt, medan tvist om Önans utmål pågår.

Äfven rörande Tröskelns byggnader och öfriga anläggningar innehåller aftalet B. liknande bestämmelser som det Stridsbergiska, hvarjämte tiden för de olika aftalens bindande kraft för pappersbruksbolaget af skäl, som förut anförts, angifvits i hufvudsaklig likhet med samma aftal. De bestämmelser, som äro afvikande från det nyssnämnda äro af underordnad vikt och torde icke behöfva någon särskild motivering.

Uppenbart torde vara, att de nu föreslagna aftalen och uppgörelserna och hvad styrelsen i anledning af desamma anført, icke på något sätt få lända till prejudice för Kronans talan i den nu pågående rättegången mellan Kronan och Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag angående rätt till utmål å Önan och vatten därinvid eller när eljest fråga om Kronans rätt till vatten och öar i Trollhätte Strömmar eller strandområde därinvid kan blifva föremål för domstols pröfning.

På grund af hvad sålunda anförts får styrelsen för Trollhätte Kanal- och Vattenverk i underdånighet hemställa, det tacktes Eders Kongl. Maj:t föreslå Riksdagen:

dels besluta att en kraftstation för tillgodogörande af den staten tillhöriga vattenkraften i Trollhätte Strömmar skall anläggas,

dels till påbörjande af den för samma kraftstation erforderliga kraftkanalen i hufvudsaklig öfverensstämmelse med bifogade ritning n:r 2 mellan de å samma ritning med A och B betecknade punkter anvisa ett belopp af 750,000 kronor, med rätt för styrelsen att däraf under innevarande år för ändamålet använda 400,000 kronor,

dels godkänna det härvid fogade, af Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag undertecknade aftal angående förvärfvande för Eders Kungl. Maj:ts och Kronans räkning af alla samma bolag tillhöriga inom Vassända-Naglums och Trollhättans socknar belägna fastigheter jämte vattenrätt,

dels ock godkänna vidfogade, af bruksägaren E. Stridsberg och Trollhättans Pappersbruksaktiebolag undertecknade aftal angående förvärfvande för Eders Kungl. Maj:ts och Kronans räkning af den till sågverken n:r 3, 4 och 5 å Malgön och till Tröskelns kvarn vid Trollhättan hörande vattenrätten (aftalen A) samt af de af samma ägare innehafda områden och byggnader m. m. å Malgön och vid Tröskeln (aftalen B), af hvilka aftal de med A betecknade påkalla Riksdagens beslut redan under innevarande år,

dels slutligen medgifva, att de fastigheter med vattenrätt, hvilka på grund af Riksdagens beslut sålunda kunna blifva för Eders Kungl. Maj:t och Kronan förvärfvade, måtte ställas under förvaltning af undertecknade styrelse.

Trollhättan den 26 mars 1906.

Underdånigst

L. W. LOTHIGIUS

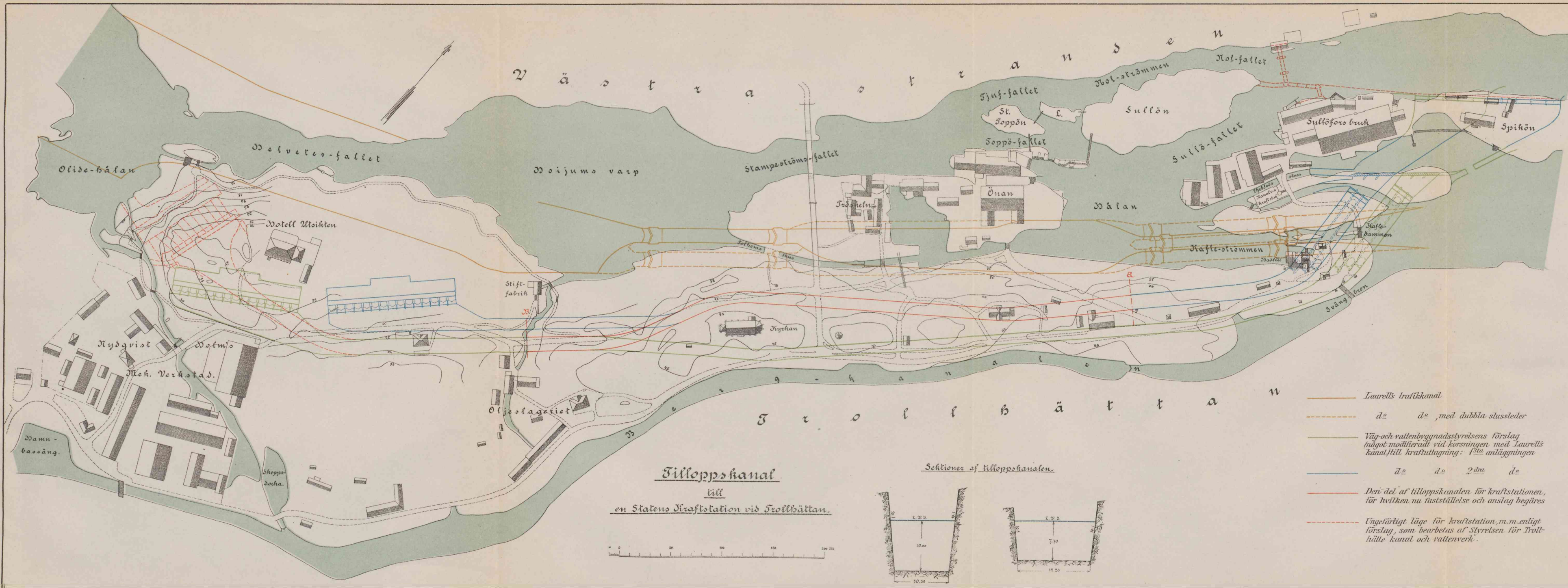
F. VILH. HANSEN

ERIK FRISELL

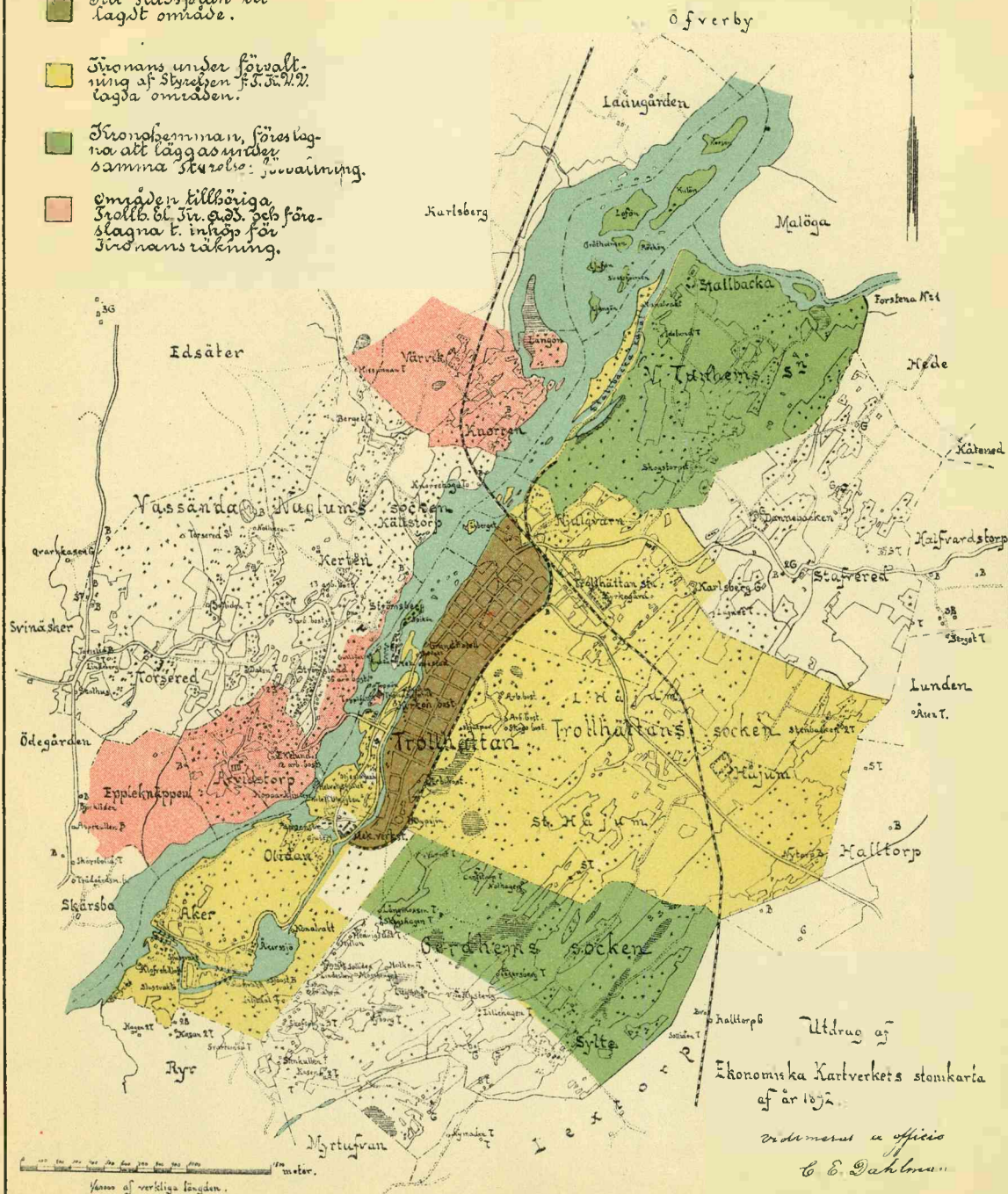
C. J. MAGNELL

AUG. HERLENIUS

Ernst Hagelin

- Till stadsplan utlagst område.
- Öronans under förvaltning af styrelsen f.s. t. h. v. lagda områden.
- Öronshemman, föreslagna att läggas under samma skatlo. förvaltning.
- Områden tillhöriga Trollh. bl. t. r. g. d. och föreslagna t. inhop för Öronans räkning.

Utdrag af domboken, hållen vid sjätte allmänna sammanträdet af lagtima vårtinget i Flundre, Väne och Bjerke härad å tingstället i Trollhättan den 6 juni 1905.

N:o 435. Vid pårop af det under N:o 193 här ofvan i domboken för den 14 sistlidne mars antecknade målet emellan Kungl. Maj:t och Kronan, kärande, samt Ingeniören Ernst Stridsberg i Trollhättan, svarande, angående bättre rätt till viss del af Malgön i Göta Elf och därinvid framflytande vatten, kommo parterna tillställes, käranden genom sitt förut i målet anlitade ombud vice Häradshöfdingen Ernst Hagelin i Göteborg samt svaranden personligen, i rättegången biträdd af v. Häradshöfdingen Carl Palm.

Sedan parterna förklarar, att de icke hade mera att i målet andraga, meddelades efter enskild öfverläggning följande

Utslag:

I likhet med den uppfattning, käranden genom stämningen i målet gjort gällande, och till hvilken jämväl svaranden i målet slutligen kommit, finner Häradsrätten att med de i stämningen omförmälda, af svaranden förvärfvade skatteköpta verken, hvilka numera benämnas sågverken N:ris 3, 4 och 5 i Trollhättan, icke är förenad rätt till mera land eller vatten vid Malgön än som varit behöfligt för drifvande af nämnda verk å ön i det skick och till den omfattning, som vid deras skattläggning afsetts, och att svaranden och blifvande ägare af samma verk sålunda äga rätt allenast till så stort utmål å Malgön och så mycket vatten därinvid, som varit behöfligt för de äldre skatteköpta verkens drift i skick och till omfattning, som nyss nämnts.

Vid bedömande af frågorna om myckenheten af det vatten och storleken af det område, som erfordrats för de äldre sågverkens drift, har Häradsrätten tagit hänsyn till i målet förebragt utredning och särskildt utlåtande den 12 maj 1905, af Professorn vid Tekniska högskolan C. J. Magnell jämte parternas i anledning däraf

gjorda medgifvanden, samt pröfvar skäligt tillerkänna svaranden och blifvande ägare af verken under villkor, som här nedan angifvas, rätt:

hvad angår vattenmängden:

A. att vid lågvattenstånd, motsvarande 2,97 meter öfver nollpunkten å den vid svängbron vid Bergskanalens inlopp vid Trollhättan nu befintliga vattenskala, uttaga en vattenkvantitet om tillhopa tjugu (20) kubikmeter per sekund;

B. att, om efter förändring af nuvarande anordningar för vattenkraftens uttagande vid ifrågavarande verk en fullt effektiv kontroll kan åstadkommas däröfver, att här nedan omförmälda, i förhållande till vattentillgången stegrade vattenförbrukning intill högst tjugutvå (22) kubikmeter per sekund icke kan öfverskridas, vid högre vattenstånd i älven än ofvan angifna lågvattenstånd och i direkt proportion till ökningen i vattentillgången, i enlighet med hvad här nedan bestämmes, uttaga en större vattenkvantitet än tjugu kubikmeter per sekund, dock under alla förhållanden ej mera än tillhopa högst tjugutvå (22) kubikmeter per sekund; samt

att vid tillgodogörande af den verken enligt dessa moment tillkommande vattenkvantiteten utnyttja bruttofallhöjden mellan vattenytan vid norra och södra ändpunkterna af den del af Västra Malgön, hvilken såsom utmål tillkommer verken, samt att, såvidt på Kungl. Maj:t och Kronan beror, intaga och utsläppa vattenmängden å den del eller delar af det verken tillkommande utmålet å Västra Malgön, som verkens ägare finner lämpligt, utan annat hinder än som betingas af de för betryggande af Kronans rätt här nedan fastställda villkor;

samt beträffande utmålets storlek:

att tillgodogöra sig såsom utmål för verken hela det område af Västra Malgön, som af svaranden nu innehafves, och hvilket upptages å en i dag af rätten påtecknad karta, det vill säga den väster om Ekeblads sluss och kanal belägna delen af Malgön med undantag endast af det jordstykke om tio fots bredd utefter västra kanten af nämnda sluss och kanal, hvartill äganderätten förut blifvit pröfvad genom Kungl. Maj:ts den 22 december 1884 gifna dom i mål emellan parterna i förevarande mål och direktionen för Nya Trollhätte Kanalbolag med flera.

Enär med nuvarande anordningar för vattenkraftens uttagande vid ifrågavarande verk en sådan effektiv kontroll, som i mom. B. här ofvan omförmäles, svårigen torde kunna åstadkommas, får intill dess, på sätt nedan stadgas, tillstånd till den i mom. B. häröfvan bestämda vattenförbrukning vunnits, vid verken icke användas mera vatten än högst tjugu kubikmeter per sekund vid ofvan nämnda lågvattenstånd, i följd hvaraf verkens motorer skola vara så inrättade, att de med utveckling af maximieffekt vid berörda lågvattenstånd icke kunna genomsläppa mera än tillhopa högst tjugu kubikmeter vatten per sekund samt att vid hvilket som helst annat vattenstånd den vattenkvantitet, som får släppas genom verkens

motorer, icke får skilja sig från tjugu kubikmeter per sekund med mera än som betingas af den förändrade höjdskillnaden mellan nedra och öfra vattenytan vid verkens motorer, om dessa motorer med oförändrade genomgångsareor för vattnet bringas att gifva den maximieffekt, som med desamma då kan ernås.

Till förekommande däraf, att intill dess, på sätt här nedan stadgas, tillstånd till den i mom. B. här ofvan omförmälda vattenförbrukningen vunnits, vid verken användes mera än ofvan angifna vattenkvantitet af tjugu kubikmeter per sekund vid lågvattenståndet, motsvarande 2,97 meter öfver nollpunkten å ofvan omförmälda vattenskala, finner rätten nödigt fastställa följande bestämmelser:

1:o. att svaranden åligger vidtaga sådana åtgärder, att inga andra vattenintag komma att finnas än sådana, som leda till motorerna, och att inrätta motorena så, att de med utveckling af maximieffekt vid sagda lågvattenstånd icke kunna genomsläppa större vattenkvantiteter än tillhopa högst tjugu kbm. pr sek., hvilket allt skall vara utfördt senast ett år efter det laga kraftvunnen dom i målet föreligger;

2:o. att det öfverlämnas åt tre skiljemän, utsedde i enlighet med bestämmelserna härom i lagen om skiljemän den 28 oktober 1887, att genast efter utgången af ofvan nämnda tid ej mindre besiktiga verken och afprofva motorerna till utrönande däraf, att inga andra vattenintag finnas än sådana, som leda till motorerna, samt att motorerna äro så inrättade, att de med utveckling af maximieffekt vid samma lågvattenstånd, hvarom här ofvan nämnts, icke kunna genomsläppa mera än tillhopa högst tjugu kubikmeter vatten pr sekund, och att sålunda den vattenmängd, som kan genomsläppas af motorerna vid hvilket som helst annat vattenstånd, endast kan skilja sig så mycket från tjugu kbm. pr sek., som betingas af den förändrade höjdskillnaden mellan öfre och nedre vattenytan vid motorerna, om dessa motorer, med oförändrade genomgångsareor för vattnet, bringas att gifva den maximieffekt, som med desamma då kan ernås, än äfven meddela de närmare föreskrifter och bestämmelser, som verkens ägare skall vara skyldig iakttaga till förekommande däraf, att den verken sålunda tillkommande rätten till vattenförbrukning kan öfverskridas;

3:o. att sedermera motor icke får ändras eller motor utbytas mot annan eller ytterligare motor tillsättas utan att för hvarje gång sådant sker, innan vatten får tagas i användning, ny besiktning och afprofning på sätt nyss nämnts verkställts af tre skiljemän, hvilka äga meddela de ändrade föreskrifter och bestämmelser, som verkens ägare skall vara skyldig iakttaga till förekommande däraf, att, äfven efter förändringen, den verken tillkommande rätten till vattenförbrukningen kan öfverskridas;

4:o. att såsom skiljemännens beslut skall gälla den mening, hvarom två af dem förenat sig, och att af skiljemännen meddeladt beslut skall lända till efterrättelse,

så framt icke Kronan eller ägare af verken inom etthundratjugu dagar efter delfåendet af detsamma söker ändring däri genom att instämma den andre parten till vederbörlig domstol, hvilken ock skall afgöra fråga, hvarom olika meningar mellan alla tre skiljemännen uppkommit; skolande alla kostnader för skiljemännen betalas af Kronan och ägaren af verken till hälften hvardera;

5:o. att, om sedan minst fem år förflutit efter det föreskrifter och bestämmelser i ofvan stadgad ordning af skiljemän eller domstol meddelats, Kronan eller ägare af verken så påfordrar, ny besiktning och afprofning på sätt ofvan nämnts skall verkställas af skiljemän för utrönande däraf att då gällande föreskrifter och bestämmelser verkligen uppfylla det därmed afsedda ändamålet att förekomma att den verken tillkommande rätten till vattenförbrukning kan öfverskridas samt för meddelandet af de föreskrifter och bestämmelser, som med hänsyn till då befunna förhållanden skiljemännen finna lämpligt att med upphäfvande eller ändring af förut gällande föreskrifter och bestämmelser för ändamålet stadga, och skall äfven där efter allt framgent, sedan minst fem år förflutit efter det, på sätt ofvan stadgats, föreskrifter och bestämmelser af skiljemän eller domstol meddelats, om Kronan eller ägare af verken så påfordrar, förnyad besiktning och afprofning för ofvan angifna ändamål äga rum, skolande allt hvad i mom. 4 här ofvan bestämts äfven i sådana fall gälla till efterrättelse;

6:o. att af Konungens Befallningshafvande i länet eller domstolen i orten förordnad sakkunnig person skall, i närvaro af ombud för Kronan och svaranden eller ombud för honom, å Malgön eller annorstädes, om så finnes lämpligt, anbringa ett eller flera fasta och orubbliga märken för bestämmande af ofvan angifna lågvattenstånd, så att framtida tvist därom ej kan uppstå.

7:o. att sakkunnigt ombud för Kronan med erforderligt biträde berättigas att när som helst vid anfordran äga tillträde till plats å Malgön, där sådant märke, som ofvan nämnts, finnes anbragt, samt till verken och motorerna, med rätt att afprofva desamma, för utföfvande af kontroll och utrönande af den vattenmängd, som genomsläppes af motorerna.

Önskar verkens ägare att efter vidtagande af därför erforderliga förändringar och anordningar vid verken för vattenkraftens uttagande begagna sig af den i mom. B. här ofvan stadgade vattenförbrukningen, skall han till Kungl. Maj:t och Kronan ingifva fullständiga förslag med ritningar öfver de förändringar och anordningar, som för ändamålet vid verken skola vidtagas, och skall det öfverlämnas åt tre skiljemän, i enlighet med hvad här ofvan under mom. 2 stadgas, att bestämma, huruvida efter de vidtagna förändringarna och anordningarna en sådan effektiv kontroll, som afses i mom. B. här ofvan, kan åstadkommas och om den däri bestämda vattenförbrukningen sålunda kan tillåtas samt att meddela de närmare föreskrifter

och bestämmelser, som verkens ägare skall vara skyldig iakttaga till förekommande däraf, att den rätt till vattenförbrukning, som sålunda kan hafva medgifvits, kan öfverskridas, och skall, innan vatten får tagas i användning, genom af skiljemännen verkställd besiktning jämväl vara utrönt, att de verkställda förändringarne och anordningarne stå i öfverensstämmelse med lämnade föreskrifter och bestämmelser.

Hvad härofvan under mom. 4, 5, 6 och 7 stadgats skall äfven i så fall lända till efterrättelse och anmärkes särskildt, att den i mom. 5 härofvan stadgade bestämmelsen angående meddelandet af förnyade föreskrifter och bestämmelser efter tilländalupna femårsperioder sålunda jämväl skall äga tillämpning.

Skulle sedermera förändring af anordning för uttagande af den verken tillkommande vattenkraften, hvarmed afses såväl vattenintag som motorer, ifrågasättas, skola äfven ofvan stadgade bestämmelser i allo tillämpas.

Då emellertid den rätt till vatten och utmål, hvilken sålunda tillkommer svanden och blifvande ägare af sågverken, icke kan föranleda därtill, att sågverkens ägare, om de blott på sätt ofvan nämnts komma i åtnjutande af förut angifna vattenmängd, skulle kunna lägga hinder i vägen för Kronan, vare sig att på sätt Kronan finner lämpligt tillgodogöra sig den vattenmängd, som i öfrigt tillkommer henne såsom ägare af Trollhätte Strömmar, eller att äfven å och invid den del af Västra Malgön, hvilken såsom utmål tillkommer verken, vidtaga sådana åtgärder, som för tillgodogörandet af Kronans vattenkraft erfordras, stadgar rätten, att Kronan, utan hinder af den rätt till vatten och utmål, som i enlighet med hvad ofvan nämnts tillkommer verkens ägare, skall utan ersättning till verkens ägare för all framtid vara berättigad:

a) att å plats, Kronan äger bestämma, anlägga dammfäste och använda därför erforderlig mark å västra stranden af den del af Västra Malgön, hvilken såsom utmål tillkommer verken, under villkor dock att, därest därigenom eller under den tid dammen anlägges de å ön nu befintliga verken skulle rubbas eller men annorledes skulle tillskyndas dem, Kronan skall vara skyldig att ersätta all däraf föranledd styrkt skada;

b) att, på sätt Kronan äger bestämma, anlägga vattenintag från älften väster om Spikön och Malgön, norr om den del af Västra Malgön, hvilken såsom utmål tillkommer verken, och leda vattnet öfver till östra stranden af älften;

c) att, på sätt Kronan äger bestämma, för vattnets öfverförande till östra stranden af älften verkställa tunnelanläggningar, anlägga dammar eller bankar eller andra dylika byggnader från Spikön till Östra Malgön eller östra stranden af älften, under villkor att, därest damm eller bank anlägges, däri anordnas en öppning, med eller utan portar, allt efter som Kronan finner lämpligast, hvars botten skall ligga i lika höjd med nollpunkten å den nu befintliga vattenskalen vid svängbron vid Bergs-

kanalens inlopp vid Trollhättan och hafva lika bredd som den nuvarande kanalen därstädes;

d) att begagna en väg om fyra meters bredd tvärs öfver den del af Västra Malgön, hvilken såsom utmål tillkommer verken, till den punkt, som å den i målet i dag förut företedda kartan betecknats med bokstafven A, samt att, på Kronans bekostnad och på sätt hon äger bestämma, från nämnda punkt utefter västra stranden af berörda del af Västra Malgön anlägga och använda en väg eller brygga om högst fyra meters bredd ej mindre till den damm, som af Kronan kan komma att anläggas med dammfäste å nämnda strand, än äfven till Spikön äfvensom att i och för framförande af materialier och dylikt för verkställande och reparation af de dammbyggnader och öfriga anläggningar, som erfordras för tillgodogörandet af Kronans vattenkraft vid Trollhättan, öfver nyss berörda del af Västra Malgön framdraga linbanor och vidtaga därför erforderliga anordningar.

Omständigheterna i målet föranleda, att parternas därå använda kostnader varda kvittade.

Som ofvan

På Häradsrättens vägnar:

C. A. Strandmark.

Kontrakt

angående förvärfvande för Kungl. Maj:ts och Kronans räkning af alla Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag tillhöriga inom Vassända-Naglums och Trollhättans socknar belägna fastigheter jämte vattenrätt.

§ 1.

Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag, här nedan benämndt bolaget, försäljer härigenom till Kungl. Maj:t och Kronan :

a) ett fjärdedels mantal kronoskatte Ladugården Flundbogården N:o 3, ett åttondels mantal frälse Knorren N:o 1, en från ett sjättedels mantal Torsered N:o 1 afsöndrad lägenhet, bestående af Strömsbergs kvarn om fem kvadratref tjugufem kvadratstänger jämte ett jordområde om tjugusex kvadratref åtta kvadratstänger eller tillhopa trettioen kvadratref trettiotre kvadratstänger; en från sistnämnda hemmansdel afsöndrad lägenhet om femtiofem ar; en från samma hemmansdel afsöndrad lägenhet om tre tunnland tjugu och fem tiondels kappland; tre från samma hemmansdel afsöndrade jordområden om tillhopa tjugufyratusen etthundrafyrtio kvadratmeter; de från ett sjättedels mantal frälse Torsered N:o 1 afsöndrade lägenheterna Strandremsan N:o 2 om tjugutvå ar femtio kvadratmeter och Branten N:o 3 om fem hektar sjuttio kvadratmeter; ett åttondels mantal kronoskatte Arvidstorp N:o 1 samt ett fjärdedels mantal frälse Eppleknäppen eller Hälltorp N:o 1, allt i Vassända-Naglums socken;

b) kronoskattfisket Arvidstorp eller Källebo N:o 1 och kronoskattfisket Arvidstorp eller Källebo N:o 2 i Vassända-Naglums socken; samt

c) Önan, en kvarn, eller förut Anders Gutters kvarn N:o 24, Stafvereds kvarn N:o 25 och Allemans kvarn N:o 26 jämte en såg på Önan vid Trollhättan, lägenheten Öjebro kvarn vid Trollhättan, tre kvadratref trettiosex kvadratstänger mark, afsöndrad från Öjebro kvarn, lägenheten "Vid Önan på Trollhättan en siktkvarn N:o 1" och lägenheten "Vid Önan på Trollhättan en grofbladig sågkvarn N:o 1", hvilka fastigheter, här nedan benämnda Önan, äro belägna i Trollhättans socken.

Karta upptagande de försälda fastigheterna bifogas detta köpeaftal.

§ 2.

I köpet inbegripas alla bolaget tillhöriga å de i § 1, mom. a) och b) här ofvan omförmälda fastigheter och laxfisker, nu befintliga byggnader och anläggningar äfvensom alla å Önan nu befintliga dammar och andra anläggningar för vattenkraftens uttagande, byggnader, turbiner, generatorer, transformatorer, instrumenttaflor och öfriga anordningar för framställande af elektrisk energi samt sådana ledningar, som erfordras för levererande å respektive instrumenttaflor af det energibelopp, som framställes vid de, enligt hvad här nedan i mom. 7 stadgas, till bolaget uthyrda kraftstationer samt vid transformatorns sekundärsida af det energibelopp, som framställes vid kraftstationen i den med N:ris 1 och 3 å bilagda karta betecknade byggnad.

I köpet inbegripas sålunda icke öfriga i byggnaderna å Önan nu varande maskiner och ledningar, ugnar eller annat, som däri befinnes, äfven om det lagligen skulle vara att till fast egendom hänföra, men åligger det bolaget verkställa borttagandet af hvad sålunda icke ingår i köpet på sådant sätt, att byggnaderna därigenom icke skadas.

Det åligger bolaget att före tillträdesdagen på sin bekostnad i byggnaden N:ris 1 och 3 insätta en eller flera transformatorer för transformerings, på sätt Kronan äger bestämma, af den elektriska energi, som genereras af två turbiner med tillhörande generatorer om tvåhundra hästkrafter vardera, hvilken anordning ock utan särskild ersättning ingår i köpet.

§ 3.

I köpet inbegripes äfven ej mindre all rätt till grund, vatten och fiske utanför västra stranden af Göta Elf utefter de i § 1 mom. a) omförmälda fastigheterna i den mån sådan rätt på grund af Kungl. Maj:ts den 19 augusti 1901 gifna dom i mål emellan Kungl. Maj:t och Kronan samt bolaget ej redan tillhör Kronan, som sålunda till följd häraf förklaras vara ägare af all grund, vatten och fiske utanför hela västra stranden af Göta Elf utefter de försålda fastigheterna, än äfven all den rätt till grund, vatten och fiske i Göta Elf, som tillkommer de i § 1, mom. b) och c) omförmälda fastigheter och laxfisker.

§ 4.

Tillträdet sker den 1 augusti 1906 då all den egendom, som genom detta aftal öfverlättes till Kronan, af bolaget öfverlämnas i det skick, hvori den då befinnes.

Därvid aflämnas tillika af bolaget köpebref samt erforderliga lagfartshandlingar till allt hvad, som försålts, och öfriga i bolagets besittning befintliga åtkomsthandlingar.

Den försålda egendomen öfverlämnas fri från all in-teckning för gäld.

§ 5.

Bolaget förbinder sig att, till dess den försålda egendomen till Kronan afträdes, behörigen underhålla och väl vårda densamma.

§ 6.

Köpeskillingen utgör två millioner femhundratusen (2,500,000) kronor och betalas — därest bolaget med behörigt bevis styrker att all den försålda egendomen icke är med in-teckning för gäld besvärad, samt tillika aflämnar behöriga lagfartshandlingar — å tillträdesdagen.

Dessutom skall bolaget i enlighet med hvad här nedan i § 7 stadgas af Kronan utan ersättning med äganderätt erhålla en eller flera för utöfvande af industriell verksamhet lämpliga tomter med en areal af tillhopa två hektar å område tillhörande hemmanet Stallbacka i västra Tunhems socken, hvarå öfverlåtelsehandling skall af Kronan till bolaget utfärdas den dag då, tomtområdet, i enlighet med hvad i § 7 här nedan bestämmes, skall af bolaget tillträdas.

§ 7.

Alla å Önan nu befintliga byggnader och kraftstationer, med undantag af den med N:ris 1 och 3 betecknade byggnaden med däri befintliga kraftstation, innehållande fem turbiner med tillhörande generatorer om hvardera tvåhundra elektriska hästkrafter, uthyras härigenom af Kronan till bolaget under tio år, räknade från den 1 augusti 1906, mot en årlig afgift af trettiofyratusen (34,000) kr., hvilken hyresafgift skall för tiden intill den 1 januari 1907 erläggas den 1 augusti 1906 och därefter med en fjärdedel i förskott vid hvarje kvartals början.

Kronan fritages från all underhållsskyldighet af hvad som sålunda uthyrts, och skall det förhyrda af bolaget vid afträdet lämnas i brukbart skick.

För att vid lågvattenstånd betrygga vattentillgången till kraftstationen i byggnaden N:ris 1 och 3, så att ett tusen elektriska hästkrafter alltid där kunna af Kronan uttagas, åligger det bolaget att genast vid behof, efter tillsägelse från Kronan, på bolagets bekostnad utföra provisoriska fördämningar, och berättigas bolaget att, äfven på sin bekostnad, utföra dessa fördämningar på sådant sätt, att intill tvåtusen elektriska hästkrafter kunna uttagas vid de af bolaget förhyrda kraftstationerna.

Innan sådana provisoriska fördämningar utföras, tillförsäkras Kronan företrädesrätt att vid kraftstationen i byggnaden N:ris 1 och 3 alltid uttaga ett tusen elektriska hästkrafter, och åligger det därför bolaget att vid behof efter tillsägelse från Kronan genast afstänga intagsluckorna till de af bolaget förhyrda kraftstationerna så att nämnda kraftbelopp alltid kan uttagas vid kraftstationen i byggnaden N:ris 1 och 3.

Underhållet af berörda provisoriska fördämningar, hvilka emellertid icke få utföras utan att Kronan på förhand godkänt det sätt, hvarpå de skola verkställas, samt af redan befintliga fördämningar, åligger till en tredjedel Kronan och till två tredjedelar bolaget, men skola vattenintag och aflopp underhållas af Kronan för kraftstationen i byggnaden N:ris 1 och 3 och af bolaget för de af detsamma förhyrda kraftstationerna.

Kronan förbehålles rätt att när som helst äga tillträde till de af bolaget förhyrda kraftstationerna och därmed i samband varande anordningar för kraftens uttagande, så att för Kronans räkning kan kontrolleras, att icke mer än tvåusen elektriska hästkrafter uttagas vid de af bolaget förhyrda kraftstationerna.

Två år före utgången af ofvan nämnda hyrestid skall Kronan af det område af hemmanet Stallbacka i Västra Tunhems socken, som af Kronan kommer att indelas till tomter för industriella ändamål, till bolaget enligt dess eget val med äganderätt utan ersättning öfverlämna en eller flera tomter med en areal af tillhoppa två hektar.

Oafsedt ofvan bestämda hyrestid är dock bolaget, om Kronan så påfordrar, skyldigt att två år, efter det skriftlig uppsägning härom afsändts till bolaget, afträda allt det förhyrda till Kronan; i hvilket fall emellertid Kronan omedelbart efter uppsägningen skall till bolaget med äganderätt öfverlämna en eller flera tomter i enlighet med hvad ofvan stadgats.

Afträder bolaget, på grund af sådan uppsägelse från Kronans sida, före den 1 augusti 1916 hvad som förhyrts, åligger det Kronan att vid en viss af bolaget anvisad punkt å det tomtområde, som bolaget enligt hvad ofvan stadgats äger af Kronan med äganderätt bekomma, från den dag då bolaget afträder det förhyrda intill hyrestidens utgång leverera tillhoppa tvåusen elektriska hästkrafter från Kronan tillhörig kraftstation vid Trollhättan med — därest ej annan öfverenskommelse träffas — samma spänning som bolaget vid kraftstationerna å Önan hittills använt mot en årlig afgift af likaledes trettiofyratusen (34,000) kronor, hvilken äfven skall erläggas på sätt och tider, som förut här ofvan stadgats.

Efter hyrestidens utgång den 1 augusti 1916 upphör sålunda all rätt för bolaget att på grund af detta aftal erhålla elektrisk energi från Kronan.

All den elektriska energi, som bolaget erhåller från de förhyrda kraftstationerna å Önan eller som af Kronan levereras å ofvanberörda tomtområde, skall utslutande användas å Önan eller berörda tomtområde.

Så länge kraft af bolaget uttages vid de förhyrda kraftstationerna å Önan, står Kronan intet ansvar för, att bolaget där bekommer det beräknade kraftbeloppet af högst tvåusen hästar. Skulle Kronan under hyrestiden utföra nya dammanläggningar i Trollhätte Strömmar, är Kronan dock skyldig tillse att vattentillgången vid Önans verk därigenom icke förminskas.

Skadas eller förstöres hvad som å Önan af bolaget förhyrts genom eldsvåda under den tid bolaget innehar detsamma, står det Kronan fritt antingen att på sin bekostnad återställa det förstörda eller skadade i brukbart skick eller att oafsedt ofvan bestämda hyres- och uppsägningstid genast till bolaget öfverlämna tomtområde i enlighet med hvad ofvan bestämts, i hvilket fall Kronan skall från det bolaget därå börjar industriell verksamhet intill hyrestidens utgång i enlighet med hvad ofvan stadgats till bolaget därå leverera tvåtusen elektriska hästkrafter och äger bolaget iså fall, så framt ej bolaget eller i dess tjänst anställd person är till eldsvådan vållande, att i den ofvan bestämda hyran åtnjuta nedsättning i förhållande till den tid afbrott i bolagets verksamhet föranledts genom eldsvådan.

Olyckshändelse, naturföreteelse eller annan force majeure befriar Kronan, utan afdrag i hyran, från här ofvan bestämda leveransskyldighet af elektrisk energi å det tomtområde, som bolaget enligt hvad förut stadgats äger af Kronan bekomma, så länge hinder därigenom för leveransskyldighetens fullgörande föranledes, men åligger det Kronan att med alla till buds stående medel söka, så fort sig göra låter, undanröjda sålunda uppstående hinder för leveransskyldighetens fullgörande.

Stämpelafgift och öfriga kostnader i och för lagfart för bolaget och fastställelse af afsöndring å det tomtområde, som bolaget, enligt hvad ofvan bestämts äger, af Kronan bekomma, skola af bolaget ensamt betalas.

Erlägges icke förut bestämda hyresafgift i behörig tid eller bryter bolaget på annat sätt emot hvad i denna § stadgats, äger Kronan att genast afstänga vatten intagen till de af bolaget förhyrda kraftstationerna å Önan eller upphöra med leveransen af elektrisk energi till ofvan berörda tomtområde; och stående det i så fall Kronan fritt att, där Kronan finner omständigheterna sådant påkalla, uppsäga det hyresafstal, som denna § innefattar, till upphörande efter två månader efter uppsägningen.

§ 8.

Kronan öfvertager det af bolaget med Aktiebolaget Skandinaviska Elektricitetsverk ingångna afstal af leverans af intill ettusen elektriska hästkrafter.

Alla bolagets rättigheter på grund af afstal angående de försålda egendomarna, däribland äfven de rättigheter, bolaget förvärfvat till utförande af tunnlar och andra anläggningar för vattenkraftens tillgodogörande, öfvergå, i hvad på bolaget ankommer, på Kronan.

Kronan öfvertager de skyldigheter, som åligga bolaget på grund af de i bilagda förteckning upptagna afstal.

§ 9.

Det åligger bolaget att vid detta köpeafstals afslutande till Kronan utan ersättning öfverlämna alla de förslag, kartor, ritningar, kostnadsberäkningar, vattenstånds-

och vattenmängdsobservationer, som bolaget i och för tillgodogörande af vattenkraft vid Trollhättan låtit uppgöra, äfvensom alla andra handlingar af sådan beskaffenhet, som äro i bolagets besittning.

§ 10.

Alla onera och utskylder, som för det försålda skola utgöras för tiden intill den 1 januari 1907, skola af bolaget ensamt gäldas.

§ 11.

Den emellan Kronan och bolaget vid Flundre, Wäne och Bjärke häradsrätt nu anhängiga rättegång angående rätt till utmål å Önan och vatten därinvid skall genast nedläggas, och skall en hvar af parterna vidkännas sina kostnader i och för denna rättegång.

§ 12.

Bolaget förbinder sig att, närhelst Kronan efter detta aftals trädande i kraft, vid vederbörlig domstol gör ansökan om erhållande af tillstånd till utförande af anläggningar för tillgodogörande af vattenkraft vid Trollhättan, däremot icke framställa några som helst invändningar eller anspråk.

Den af bolaget härigenom gjorda öfverlåtelse till Kronan upphör att vara för bolaget bindande, därest ej detta aftal af Kronan antagits före den 1 juli 1906.

Stockholm den 13 mars 1906.

Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag.

Carl Jansson.

John Bernström

Gust. Bennich.

Herrar John Bernströms, Carl Janssons och Gust. Bennichs egenhändiga namnteckningar bevitna:

N. P. Jansson.

P. A. Nilson.

Aftal A.

§ 1.

Undertecknad Ernst Stridsberg, ägare af en såg på Greföna N:o 3, en såg på Prästskedet N:o 9, en såg på Prästskedet eller Fransdammen, Lilla Prästskedssågen kallad, N:o 11, Lilla Grefsågen på Greföna N:o 5, Millomsta Landtsågen N:o 20, Malöga Sågkvarn vid första fallet N:o 1 och en enbladig såg vid Trollhättan eller, såsom nämnda lägenheter äfven kallas, Sågverken N:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan, öfverlåter härigenom med äganderätt till Kungl. Maj:t och Kronan såsom afsöndring från mina förenämnda fastigheter ett område af etthundrafemton (115) kvadratmeter jämte all den rätt till vatten i Göta älf och Trollhätte Strömmar, som jämlikt Flundre, Wäne och Bjerke häradsrätts den 6 juni 1905 i mål emellan Kungl. Maj:t och Kronan samt mig Stridsberg meddelade laga kraftvunna dom tillkommer förenämnda sågverk.

Berörda område är å bilagda karta, hvilken af mig försetts med påskrift att den åberopas i detta aftal, till sina gränser utmärkt och belagdt med röd färg.

I öfverlåtelsen ingår jämväl all den rätt till fiske, som kan tillkomma ofvan nämnda sågverk.

Den sålda lägenheten, här nedan benämnd "Kronans andel af Västra Malgön", öfverlämnas af mig Stridsberg fri från alla andra in-teckningar än dem, som beviljats Kronan till säkerhet för servitut.

§ 2.

Betalning för den afsöndrade lägenheten erlägges af Kungl. Maj:t och Kronan på det sätt att Kronan *dels* ikläder sig skyldighet att till ägaren af det till förenämnda sågverken N:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan hörande återstående utmålet, här nedan benämndt "Stridsbergs andel af Västra Malgön", vid en viss af honom anvisad punkt därå utan ersättning för all framtid hela dygnet om leverera elektrisk energi om ettusenfemhundra (1,500) elektriska hästkrafter med den spänning, som för det lokala

kraftledningsnätet inom Trollhättans kommun kan komma att tillämpas, *dels* ock till ägaren af "Stridsbergs andel af Västra Malgön" upplåter servitutsrätt till ett å förenämnda karta med grön färg utmärkt område om etthundrafemton (115) kvadratmeter att användas till väg eller upplagsplats, hvilket område Kronan förbinder sig att före nedan stadgade tillträdesdag utfylla och planera till samma nivå som angränsande område af "Stridsbergs andel af Västra Malgön".

I afseende å härofvan stadgade skyldighet att leverera elektrisk energi äger Kronan icke i något fall framställa invändning om preskription.

Inteckning till säkerhet för ofvan bestämda servitutsrätt får icke beviljas.

Det elektriska energibelopp, som sålunda skall af Kronan levereras å lägenheten "Stridsbergs andel af Västra Malgön", äger ägaren däraf tillgodogöra sig vare sig på lägenheten eller genom afledning därifrån för användning på andra håll.

§ 3.

Så länge den i § 2 omförmälda skyldighet för Kronan att leverera elektrisk energi fullgöres från kraftstation, som drifves med vattenkraft från Trollhätte Strömmar, skall följande gälla:

Olyckshändelse, naturföreteelse eller annan force majeure befriar Kronan från här ofvan bestämda leveransskyldighet af elektrisk energi, så länge hinder för leveransskyldighetens fullgörande därigenom föranledes, men åligger det Kronan att med alla till buds stående medel söka, så fort sig göra låter, vid äfventyr af skadeståndsskyldighet, undanröjda sålunda uppstående hinder för leveransskyldighetens fullgörande.

Ägaren af "Stridsbergs andel af Västra Malgön" tillförsäkras emellertid för de 1,500 elektriska hästkrafter, som skola till honom levereras, företrädesrätt framför alla andra konsumenter, till hvilka elektrisk energi från Trollhätte Strömmar af Kronan upplåtes; dock att, i fall emellan Kungl. Maj:t och Kronan samt ägaren af Tröskelns kvarn vid Trollhättan aftal om förvärfvande åt Kronan af sagda verks vattenrätt mot skyldighet för Kronan att till säljaren leverera elektrisk energi kommer till stånd, ägaren af nämnda verk skall för en energimängd af 550 elektriska hästkrafter i företrädesrätt likställas med ägaren af "Stridsbergs andel af Västra Malgön".

I följd häraf skola, därest, i fall af force majeure, Kronan ej kan leverera fullt 2,050 elektriska hästkrafter, ägaren af "Stridsbergs andel af Västra Malgön" och ägaren af Tröskelns kvarn vidkännas nödig minskning i energileveransen, hvardera i förhållande till sin andel af nämnda 2,050 elektriska hästkrafter.

§ 4.

Lägenheten "Kronans andel af Västra Malgön" tillträdes af Kronan ett år efter den dag, då skriftlig uppsägning af endera af kontrahenterna aflämnats till den andra, dock att sådan uppsägning icke å någondera sidan må ske före den 1 juli 1910 eller senare än den 1 januari 1919, hvarför, därest uppsägning inom sistnämnda dag ej skett, uppsägning då skall anses vara verkställd, och inträder Kronans skyldighet att till ägaren af "Stridsbergs andel af Västra Malgön" leverera ofvan bestämda energibelopp tre månader före den dag, då tillträdet skall äga rum.

§ 5.

Ägaren af "Stridsbergs andel af Västra Malgön" tillförsäkras rätt för all framtid att utan ersättning för ledning för användning å andra håll af elektrisk energi, som enligt hvad ofvan bestämts skall å lägenheten levereras, framdraga ledningar öfver Kronan tillhöriga, under Styrelsens för Kungl. Trollhätte Kanal- och Vattenverk förvaltning ställda fastigheter i Trollhättans och Vassända-Naglums socknar, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas.

Kronan tillförsäkras äfven sådan rätt för all framtid utan ersättning för ledning af elektrisk energi öfver "Stridsbergs andel af Västra Malgön" i Trollhättans socken samt de Stridsberg tillhöriga fastigheterna $\frac{1}{4}$ mantal kronoskatte Källstorp och $\frac{1}{2}$ mantal kronoskatte Ladugården-Nedergården, kalladt Karlsberg i Vassända-Naglums socken, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas.

Inteckning till säkerhet härför får ej beviljas i Kronan tillhörig fastighet, men har Kronan rätt att till säkerhet härför erhålla servitutsinteckning i Stridsbergs alla ofvan nämnda fastigheter.

§ 6.

Stridsberg förbinder sig att, när helst Kronan vid vederbörlig domstol gör ansökan om erhållande af tillstånd till utförande af anläggningar för tillgodogörande af vattenkraft vid Trollhättan, däremot icke framställa några som helst invändningar, för så vidt därigenom icke något intrång eller men förorsakas lägenheten "Stridsbergs andel af Västra Malgön" eller verken därå utöfver hvad som genom ofvan berörda dom bestämts.

§ 7.

Uppsägning, hvarom härofvan sägs, skall, om Stridsberg aflider, från Kronans sida anses vara fullgjord, därest sådan uppsägning verkställts till en af hans sterb-

husdelägare och tillika en bestyrkt afskrift af uppsägningshandlingen ingifvits till Konungens Befallningshafvande i länet.

Å Kronans vägnar må sådan uppsägning emottagas af verkställande direktören för Kungl. Trollhätte Kanal- och Vattenverk.

Förestående öfverlåtelse och aftal upphöra att vara för mig, Stridsberg, bindande, därest desamma icke af Kronan antagits före den 1 juli 1906.

Trollhättan den 23 mars 1906.

Ernst Stridsberg.

Ingeniör Ernst Stridsbergs egenhändiga namnunderskrift bevittna:

Albert Salvén.

Otto Nyblom.

Aftal B.

Under förutsättning att den af mig, Ernst Stridsberg, denna dag undertecknade afhandling, hvarigenom jag till Kungl. Maj:t och Kronan med äganderätt såsom afsöndring från de mig tillhöriga sågverken N:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan öfverlåtitt ett område af etthundrafemton (115) kvadratmeter jämte all den till sågverken hörande vattenrätt, varder af Kronan antagen före den 1 juli 1906, och alltså den däri afsedda försäljningen af berörda afsöndring, benämnd "Kronans andel af Västra Malgön", kommer till stånd, öfverlåter och bortskiftar jag, Ernst Stridsberg, härigenom till Kungl. Maj:t och Kronan äfvenledes återstoden af sågverken N:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan, i nämnda handling benämnd "Stridsbergs andel af Västra Malgön", på följande villkor:

§ 1.

I utbyte mot "Stridsbergs andel af Västra Malgön", hvilken till Kronan öfverlämnas fri från alla andra in-teckningar än dem, som beviljats Kronan till säkerhet för servitut, öfverlämnar Kronan till Stridsberg med äganderätt det å bilagda karta, som skall för-ses med påskrift, att den åberopas i detta aftal, upptagna område om tre hektar af hemmanet Knorren i Vassända-Naglums socken.

Berörda område af hemmanet Knorren, hvilket skall därifrån afsöndras, öfverlämnas af Kronan fritt från alla in-teckningar.

§ 2.

Alla vid den tid, då nedan nämnda värdering tager sin början, å "Stridsbergs andel af Västra Malgön" befintliga byggnader och anläggningar med grundläggningar äfvensom alla i byggnaderna då befintliga, för den däri bedrifna tillverkningen uppförda och anskaffade ugnar, maskiner och ledningar, äfven om de lagligen icke äro till fast egendom att hänföra, skola, i den mån Stridsberg ej före värderingens början

anmält sig vilja behålla något däraf, af Kronan inlösas enligt värdering af fem gode män.

I öfverlåtelsen ingå dock, utan att Kronan är skyldig att därför utgifva ersättning, turbiner, vattenintag, dammar, tunnlar och andra dylika anläggningar, som utförts för vattenkraftens tillgodogörande.

Vid värderingen skola byggnader och maskiner uppskattas till det högsta skäliga belopp, hvartill byggnader och maskiner af enahanda slag kunna uppföras eller anskaffas med afdrag för den värdeminskning, byggnaderna och maskinerna kunna anses hafva undergått i jämförelse med nya sådana.

Af ofvan nämnda gode män utser Kronan två, Stridsberg två samt de sålunda utsedde den femte.

Skulle endera af kontrahenterna ej hafva underrättat den andre om sitt val af gode män inom en månad efter den i § 3 här nedan bestämda uppsägning, skall val af gode män för sådan kontrahent verkställas af Magistraten i Göteborg.

Skulle de sålunda utsedde gode männen ej enas om valet af den femte gode mannen, skall denne på anmälan af en utaf kontrahenterna äfven utses af Magistraten i Göteborg.

Inträder förfall för god man, skall i hans ställe annan god man utses af den kontrahent, för hvilken den afgångne varit utsedd, men, i händelse sådant underlåtes, af Magistraten i Göteborg.

Samtliga gode männen skola i värderingen deltaga. Uppkomma mellan dem olika meningar, gäller den mening, om hvilken mera än halfva antalet förenat sig.

Är ej mera än halfva antalet af gode männen ense om någon fråga, skall densamma öfverlämnas till afgörande af en särskild person, hvilken skall vara sakkunnig, som af Magistraten i Göteborg för ändamålet förordnas.

Ersättningen till gode männen och alla kostnader i öfrigt i och för värderingen skola af Kronan och Stridsberg betalas till hälften hvardera.

§ 3.

“Stridsbergs andel af Västra Malgön“ jämte allt, hvad enligt § 2 skall af Kronan inlösas, skall af Stridsberg till Kronan afträdas fem år efter därom från någondera sidan skedd uppsägning, hvilken uppsägning dock icke får ske tidigare än den 1 juli 1907 eller senare än den 1 januari 1915, hvarför, därest uppsägning inom sistnämnda dag icke skett, uppsägning då skall anses vara verkställd.

Det i § 1 här ofvan omförmälda område af hemmanet Knorren skall till Stridsberg af Kronan afträdas å den dag, då, i enlighet med hvad här nedan i § 4 bestämmes, det däri omförmälda inlösningsbelopp skall af Kronan till Stridsberg gäldas.

Den i § 2 här ofvan bestämda värderingen skall vara afslutad och instrument

däröfver vara till Kronan och Stridsberg öfverlämnade inom sex månader efter det uppsägning sålunda skett.

Aflämna ej gode männen värderingsinstrument inom den stadgade tiden, skall, därest ej kontrahenterna enas om att lämna gode männen uppskof med uppdragets fullgörande, nytt val af gode män äga rum i ofvan stadgade ordning.

§ 4.

Från det af gode männen bestämda värderingsbeloppet skall för den värdeminskning det, som af Kronan skall inlösas, kan anses hafva undergått under tiden från värderingen till afträdet, afdragas en summa, motsvarande fyra procent årlig ränta å det af gode männen bestämda värderingsbeloppet från och med den dag, värderingsinstrumentet till Kronan öfverlämnas, till och med afträdesdagen.

Det inlösningsbelopp, som det efter nämnda afdrag sålunda åligger Kronan utgifva skall Kronan jämte bytesbref och nödiga åtkomsthandlingar till det i § 1 omnämnda området af hemmanet Knorren samt gravationsbevis, utvisande, att detsamma icke är med inteckning besväradt, till Stridsberg öfverlämna en månad efter den dag, då värderingsinstrumentet blifvit till Kronan aflämnadt, mot det, att Stridsberg till Kronan då öfverlämnar gravationsbevis, utvisande, att "Stridsbergs andel af Västra Malgön" icke är besväradt med andra inteckningar än sådana, som beviljats Kronan till säkerhet för servitut, kvitterad öfverlåtelsehandling å hvad som af Kronan, enligt hvad ofvan bestämts, skall inlösas, nödiga åtkomsthandlingar och i Stridsbergs besittning varande kartor och andra handlingar rörande "Stridsbergs andel af Västra Malgön".

§ 5.

Stridsberg står intill ofvan i § 3 bestämda afträdesdag risken för alla vådliga händelser.

Från den dag, då inlösningsbeloppet betalats, försäkras af Kronan till belopp ej understigande de i värderingsinstrumentet upptagna värden mot brandskada och explosion allt hvad som af Kronan inlösts, men skola premierna för denna försäkring af Stridsberg återgäldas till Kronan, som äger uppbära utfallande ersättningsbelopp med skyldighet dock att till Stridsberg utbetala samma belopp, i den mån han förbinder sig använda desamma till att åter uppföra eller återställa, hvad som förstörts eller skadats, hvartill någon skyldighet för Kronan icke förefinnes.

Skulle å afträdesdagen något af det, som af Kronan inlösts, hvilket allt skall af Stridsberg intill sistnämnda dag i brukbart skick underhållas, icke vara i behåll af annan anledning än genom eldsvåda eller explosion, åligger det Stridsberg att till Kronan då genast utbetala, hvad därå af inlösningsbeloppet belöper, därest ej något af det, som saknas, blifvit ersatt med föremål af lika värde.

§ 6.

Den leveransskyldighet af elektrisk energi, som det på grund af här ofvan omförmälda afhandling åligger Kronan fullgöra, skall i stället för å "Stridsbergs andel af Västra Malgön" verkställas å det i § 1 omnämnda området af hemmanet Knorren, och åligger det Kronan sålunda att till ägaren af berörda område vid en viss af honom anvisad punkt därå utan ersättning för all framtid hela dygnet om leverera 1,500 elektriska hästkrafter med den spänning, som för det lokala kraftledningsnätet inom Trollhättans kommun kan komma att tillämpas.

Denna Kronans leveransskyldighet inträder tre månader före den dag, då "Stridsbergs andel af Västra Malgön", enligt hvad här ofvan i § 3 bestämts, skall af Stridsberg till Kronan afträdas.

Skulle vid denna tidpunkt, på grund af nyssnämnda afhandling, elektrisk energi af Kronan levereras å "Stridsbergs andel af Västra Malgön", skall dock under berörda tre månader från de 1,500 elektriska hästkrafter som Kronan är skyldig att leverera å området af hemmanet Knorren, afdragas så stort energibelopp, som af Kronan därunder kan komma att levereras å "Stridsbergs andel af Västra Malgön", hvarest all leveransskyldighet för Kronan upphör den dag, då "Stridsbergs andel af Västra Malgön" skall till Kronan afträdas.

Fördelningen af, huru stor andel af de stadgade 1,500 elektriska hästkrafter skall under nämnda tid af tre månader levereras å "Stridsbergs andel af Västra Malgön" eller å området af hemmanet Knorren, äger Stridsberg bestämma.

I afseende å här ofvan stadgade skyldighet att leverera elektrisk energi äger Kronan icke i något fall framställa invändning om preskription.

Det elektriska energibelopp, som sålunda skall af Kronan levereras å området af hemmanet Knorren, äger ägaren därå tillgodogöra sig vare sig på området eller genom afledning därifrån för användning på andra håll.

§ 7.

Så länge den i § 6 omförmälda skyldighet för Kronan att leverera elektrisk energi fullgöres från kraftstation, som drifves med vattenkraft från Trollhätte Strömmar, skall följande gälla:

Olyckshändelse, naturföreteelse eller annan force majeure befriar Kronan från här ofvan bestämda leveransskyldighet af elektrisk energi, så länge hinder för leveransskyldighetens fullgörande därigenom föranledes, men åligger det Kronan att med alla till buds stående medel söka, så fort sig göra låter, vid äfventyr af skadeståndsskyldighet, undanröjda sålunda uppstående hinder för leveransskyldighetens fullgörande.

Ägaren af ofvan berörda område af hemmanet Knorren tillförsäkras emellertid

för de 1,500 elektriska hästkrafter, som skola till honom levereras, företrädesrätt framför alla andra konsumenter, till hvilka elektrisk energi från Trollhätte Strömmar af Kronan upplåtes; dock att, i fall emellan Kungl. Maj:t och Kronan samt ägaren af Tröskelns kvarn vid Trollhättan aftal om förvärfvande åt Kronan af sagda verks vattenrätt mot skyldighet för Kronan att till säljaren leverera elektrisk energi kommer till stånd, ägaren af nämnda verk skall för en energimängd af 550 elektriska hästkrafter i företrädesrätt likställas med ägaren af nämnda område.

I följd häraf skola, därest i fall af force majeure Kronan ej kan leverera fullt 2,050 elektriska hästkrafter, ägaren af samma område och ägaren af Tröskelns kvarn vidkännas nödig minskning i energileveransen, hvardera i förhållande till sin andel af nämnda 2,050 elektriska hästkrafter.

§ 8.

Ägaren af ofvan berörda område af hemmanet Knorren tillförsäkras rätt för all framtid att utan ersättning för ledning för användning å andra håll af elektrisk energi, som enligt hvad ofvan bestämts skall å området levereras, framdraga ledningar öfver Kronan tillhöriga, under Styrelsens för Kungl. Trollhätte Kanal- och Vattenverk förvaltning ställda fastigheter i Trollhättans och Vassända-Naglums socknar, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas.

Kronan tillförsäkras äfven sådan rätt för all framtid utan ersättning för ledning af elektrisk energi öfver de Stridsberg tillhöriga: nämnda område af hemmanet Knorren samt fastigheterna $\frac{1}{4}$ mantal kronoskatte Källstorp och $\frac{1}{2}$ mantal kronoskatte Ladugården-Nedergården, kalladt Karlsberg, i Vassända-Naglums socken, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas.

Inteckning till säkerhet härför får ej beviljas i Kronan tillhörig fastighet, men har Kronan rätt att till säkerhet härför erhålla servitutsinteckning i Stridsbergs alla ofvan nämnda fastigheter.

§ 9.

Ägaren af ofvanberörda område af hemmanet Knorren tillförsäkras för all framtid rätt att enligt Kronans anvisning jämte andra begagna lastnings- och lossningsplats å Göta Elfs östra strand å hemmanet Stallbacka inom ett afstånd af 500 m., norr om den nuvarande järnvägsbron öfver Göta Elf samt att i enlighet med bestämmelser, som af Kronan meddelas, begagna väg öfver Kronan tillhöriga områden af hemmanen Hjulquarn och Stallbacka till den nuvarande järnvägsstationen vid Trollhättan.

Inteckning till säkerhet därför får ej beviljas.

§ 10.

Ägaren af ofvan berörda område af hemmanet Knorren är skyldig att för all framtid utan ersättning tåla den uppdämning, som därå kan förorsakas till följd af anläggningar, som af Kronan utföras i och för tillgodogörande af vattenkraften vid Trollhättan eller ombyggnad eller utvidgning af kanalen därstädes, och må till säkerhet härför servitutsinteckning i området beviljas.

§ 11.

Alla skatter och utskylder för "Stridsbergs andel af Västra Malgön" med därå befintliga byggnader skola af Stridsberg ensamt betalas, därest Kronan tillträder nämnda lägenhet vid början af ett kalenderår, intill tillträdet, men eljest intill utgången af det kalenderår, hvarunder tillträdet skall äga rum.

§ 12.

Alla kostnader i och för fastställande af afsöndring å området af hemmanet Knorren och lagfart därå skola af Kronan betalas.

§ 13.

Stridsberg förbinder sig att, när hälst Kronan vid vederbörlig domstol gör ansökan om erhållande af tillstånd till utförande af anläggningar för tillgodogörande af vattenkraft vid Trollhättan, däremot icke framställa några som hälst invändningar, för såvidt därigenom icke något intrång eller men förorsakas "Stridsbergs andel af Västra Malgön" eller verken därå utöfver hvad som bestämts genom en af Flundre, Wäne och Bjerke häradsrätt den 6 juni 1905 i mål emellan Kungl. Maj:t och Kronan och Stridsberg meddelad dom.

§ 14.

Uppsägning eller delgifning, hvarom härofvän sägs, skall, om Stridsberg aflider, från Kronans sida anses vara fullgjord, därest sådan uppsägning eller delgifning verkställes till en af hans sterbhusdelägare och tillika en bestyrkt afskrift af uppsägnings- eller delgifningshandlingen ingifvits till Konungens Befallningshafvande i länet.

Å Kronans vägnar må sådan uppsägning eller delgifning emottagas af verkställande direktören för Kungl. Trollhätte Kanal- och Vattenverk.

Förestående öfverlåtelse och aftal upphöra att vara för mig, Stridsberg, bindande, därest desamma icke af Kronan antagits före den 1 juli 1907.

Trollhättan den 23 mars 1906.

Ernst Stridsberg.

Ingeniör Ernst Stridsbergs egenhändiga namnunderskrift bevittna:

Albert Salvén.

Otto Nyblom.

Aftal A.

§ 1.

Trollhätte Pappersbruks Aktiebolag såsom ägare af Anders och Måns Larssons eller numera Tröskelns kvarn vid Trollhättan med tillhörande rätt till vatten och utmål öfverlåter härigenom såsom afsöndring från nämnda fastighet med äganderätt till Kungl. Maj:t och Kronan ett område af tjuguen (21) kvadratmeter äfvensom ej mindre all rätt till vatten i Göta Elf och Trollhätte Strömmar, hvilken tillkommer nämnda fastighet, än äfven all rätt till grund i samma vattendrag, hvilken till äfventyrs må tillkomma samma fastighet.

Berörda område är å bilagda karta, hvilken af bolaget försetts med påskrift, att den åberopas i detta aftal, till sina gränser utmärkt och belagdt med röd färg.

I öfverlåtelsen ingår jämväl all den rätt till fiske, som kan tillkomma nämnda kvarn.

Den sålda lägenheten, här nedan benämnd "Kronans andel af Tröskeln", öfverlämnas af bolaget fri från alla inteckningar.

§ 2.

Betalning för den afsöndrade lägenheten erlägges af Kungl. Maj:t och Kronan på det sätt, att Kronan ikläder sig skyldighet att till ägaren af det till förenämnda kvarn hörande återstående utmålet, här nedan benämndt "Bolagets andel af Tröskeln", vid en viss af honom anvisad punkt därå utan ersättning för all framtid hela dygnet om leverera elektrisk energi om 550 elektriska hästkrafter med den spänning, som för det lokala kraftledningsnätet inom Trollhättans kommun kan komma att tillämpas.

I afseende å denna skyldighet att leverera elektrisk energi äger Kronan icke i något fall framställa invändning om preskription.

Det elektriska energibelopp, som sålunda skall af Kronan levereras å lägenheten "Bolagets andel af Tröskeln", äger ägaren därå tillgodogöra sig vare sig på lägenheten eller genom afledning därifrån för användning på andra håll.

§ 3.

Så länge den i § 2 omförmälda skyldighet för Kronan att leverera elektrisk energi fullgöres från kraftstation, som drifves med vattenkraft från Trollhätte Strömmar, skall följande gälla:

Olyckshändelse, naturföreteelse eller annan force majeure befriar Kronan från här ofvan bestämda leveransskyldighet af elektrisk energi, så länge hinder för leveransskyldighetens fullgörande därigenom föranledes, men åligger det Kronan att med alla till buds stående medel söka, så fort sig göra låter, vid äfventyr af skadeståndsskyldighet, undanrödja sålunda uppstående hinder för leveransskyldighetens fullgörande.

Ägaren af "Bolagets andel af Tröskeln" tillförsäkras emellertid för de 550 elektriska hästkrafter, som skola till honom levereras, företrädesrätt framför alla andra konsumenter, till hvilka elektrisk energi från Trollhätte Strömmar af Kronan upplåtes, dock att, i fall emellan Kungl. Maj:t och Kronan samt ägaren af sågverken N:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan aftal om förvärfvande åt Kronan af sagda verks vattenrätt med skyldighet för Kronan att till säljaren leverera elektrisk energi kommer till stånd, ägaren af nämnda verk skall för en energimängd af 1,500 elektriska hästkrafter i företrädesrätt likställas med ägaren af "Bolagets andel af Tröskeln".

I följd häraf skola, därest i fall af force majeure Kronan ej kan leverera fullt 2,050 elektriska hästkrafter, ägaren af "Bolagets andel af Tröskeln" och ägaren af sågverken N:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan vidkännas nödig minskning i energileveransen, hvardera i förhållande till sin andel af nämnda 2,050 elektriska hästkrafter.

§ 4.

Lägenheten "Kronans andel af Tröskeln" tillträdes af Kronan ett år efter den dag, då skriftlig uppsägning af endera af kontrahenterna aflämnats till den andre; dock att sådan uppsägning icke å någondera sidan må ske före den 1 juli 1910 eller senare än den 1 januari 1919, hvarför, därest uppsägning inom sistnämnda dag ej skett, uppsägning då skall anses vara verkställd, och inträder Kronans skyldighet att till ägaren af "Bolagets andel af Tröskeln" leverera ofvan bestämda energibelopp tre månader före den dag, då tillträdet skall äga rum.

§ 5.

Ägaren af "Bolagets andel af Tröskeln" tillförsäkras rätt för all framtid att utan ersättning för ledning för användning å andra håll af elektrisk energi, som enligt hvad ofvan bestämts skall å lägenheten levereras, framdraga ledningar öfver Kronan tillhöriga, under Styrelsens för Trollhätte Kanal- o. Vattenverk förvaltning ställda

fastigheter i Trollhättans och Vassända-Naglums socknar, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas.

Kronan tillförsäkras äfven sådan rätt för all framtid utan ersättning för ledning af elektrisk energi öfver "Bolagets andel af Tröskeln" och en bolaget tillhörig, från ett halft mantal Lilla Hoijum i Trollhättans socken afsöndrad lägenhet om 17,457 kvadratfot, hvilken finnes med grön färg angifven å bifogad karta, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas.

Inteckning till säkerhet härför får ej beviljas i Kronan tillhörig fastighet, men har Kronan rätt att till säkerhet härför erhålla inteckning i bolagets nämnda fastigheter.

§ 6.

Bolaget förbehåller sig eller blifvande ägare af bolagets ofvan berörda fastigheter att till fritt begagnande för industriellt bruk, dock icke för kraftuttagning, å nämnda fastigheter från höljen ofvanför bolagets nuvarande verk erhålla en vattenmängd om högst 0,15 kbm. pr sek. med rätt för Kronan att i stället på annat för fastigheternas ägare minst lika förmånligt sätt tillhandahålla berörda vattenmängd.

§ 7.

Bolaget förbinder sig att, när hålst Kronan vid vederbörlig domstol gör ansökan om erhållande af tillstånd till utförande af anläggningar för tillgodogörande af vattenkraft vid Trollhättan, däremot icke framställa några som hålst invändningar eller anspråk, för så vidt därigenom icke något intrång förorsakas å de till bolagets ofvan nämnda fastigheter hörande utmål och öfrig mark.

Förestående öfverlåtelse och aftal upphöra att vara för bolaget bindande, därest desamma icke af Kronan antagits före den 1 juli 1906.

Trollhättan den 23 mars 1906.

För Trollhätte Pappersbruks Aktiebolag

Leop. Landberg

enligt fullmakter.

Disponent L. Landbergs egenhändiga namnunderskrift bevittna:

A. R. Gustafsson.

Axel Ekvall.

Aftal B.

Under förutsättning, att den af Trollhätte Pappersbruks Aktiebolag denna dag undertecknade afhandling, hvarigenom bolaget till Kungl. Maj:t och Kronan med äganderätt såsom afsöndring från den bolaget tillhöriga Anders och Måns Larssons eller nuvarande Tröskelns kvarn vid Trollhättan öfverlätit ett område om tjuguen (21) kvadratmeter jämte rätt till vatten och grund i Göta Elf och Trollhätte Strömmar, varder af Kronan antagen före den 1 juli 1906 och alltså den däri afsedda försäljningen af berörda afsöndring, benämnd "Kronans andel af Tröskeln", kommer till stånd, öfverlåter Trollhätte Pappersbruks Aktiebolag härigenom med äganderätt till Kungl. Maj:t och Kronan äfvenledes återstoden af Anders och Måns Larssons kvarn eller nuvarande Tröskelns kvarn vid Trollhättan jämte en från ett halft mantal frälse Hoijum afsöndrad lägenhet om sjuttontusen fyrahundra femtiosju (17,457) kvadratfot, allt här nedan benämndt "Bolagets andel af Tröskeln jämte afsöndring från Lilla Hoijum" på följande villkor:

§ 1.

Kronan förbinder sig att till bolaget med äganderätt öfverlämna en i södra delen af hemmanet Stallbacka i Västra Tunhems socken invid körväg samt intill strandgata vid vattentrafikleden belägen tomt om femtusen (5,000) kvadratmeter, lämplig för fabriksändamål, samt med rätt för bolaget att anknyta spår intill de järnvägsspår, som Kronan kan komma att utlägga å hemmanet Stallbacka.

Berörda tomt äger bolaget att efter eget val uttaga å det område af hemmanet Stallbacka, som af Kronan kommer att indelas till tomter för industriella ändamål, sedan dock först Trollhättans Elektriska Kraftaktiebolag däraf uttagit den eller de tomter, hvartill rätt tillförsäkrats detsamma genom ett af sistnämnda bolag den 13 mars 1906 undertecknad aftal.

Ägaren af den tomt, som bolaget sålunda äger bekomma, skall äga rätt att, på sätt af Kronan bestämmes, från tomten öfver Strandgatan framdraga och trafikera

spår i och för lastning och lossning vid vattentrafikleden samt att från älven för industriellt bruk genom ledningar under jord intaga vatten, dock högst en half kubikmeter i sekunden, med rätt och skyldighet att till älven återsläppa, hvad som icke för ägarens industriella behof åtgår.

Till säkerhet för de ägaren af tomtens sålunda beviljade förmåner får inteckning icke beviljas.

§ 2.

Såväl ofvan berörda tomt som ock "Bolagets andel af Tröskeln jämte afsöndring från Lilla Hoijum" skola å ömse sidor öfverlämnas fria från alla inteckningar.

§ 3.

Alla vid den tid, då nedannämnda värdering tager sin början, å "Bolagets andel af Tröskeln jämte afsöndring från Lilla Hoijum" befintliga byggnader och anläggningar med tillhörande grundmurar och hvalf äfvensom alla i byggnaderna för den däri bedrifna tillverkningen anskaffade maskiner och ledningar, äfven om de lagligen icke äro till fast egendom att hänföra, skola, i den mån bolaget ej före värderingens början anmält sig vilja behålla något däraf, af Kronan inlösas enligt värdering af fem gode män.

I öfverlåtelsen ingå dock, utan att Kronan är skyldig att därför utgifva ersättning, turbiner, vattenintag, dammar och andra dylika anläggningar, som utförts för vattenkraftens tillgodogörande.

Vid värderingen skola byggnader och maskiner uppskattas till det högsta skäliga belopp, hvartill byggnader och maskiner af enahanda slag kunna uppföras eller anskaffas, med afdrag för den värdeminskning, byggnaderna och maskinerna kunna anses hafva undergått i jämförelse med nya sådana.

Af ofvan nämnde gode män utser Kronan två, bolaget två samt de sålunda utsedde den femte.

Skulle endera af kontrahenterna ej hafva underrättat den andre om sitt val af gode män inom en månad efter den i § 4 härnadan bestämda uppsägning, skall val af gode män för sådan kontrahent verkställas af Magistraten i Göteborg.

Skulle de sålunda utsedde gode männen ej enas om valet af den femte gode mannen, skall denne på anmälan af en utaf kontrahenterna äfven utses af Magistraten i Göteborg.

Inträder förfall för god man, skall i hans ställe annan god man utses af den kontrahent, för hvilken den afgående varit utsedd, men, i händelse sådant underlåtes, af Magistraten i Göteborg.

Samtliga gode männen skola i värderingen deltaga. Uppkomma emellan dem olika meningar, gäller den mening, om hvilken mer än halfva antalet förenat sig.

Är ej mera än halfva antalet af gode männen ense om någon fråga, skall densamma öfverlämnas till afgörande af en särskild person, hvilken skall vara sakkunnig, som af Magistraten i Göteborg för ändamålet förordnas.

Ersättningen till gode männen och alla kostnader i öfrigt i och för värderingen skola af Kronan och bolaget betalas till hälften hvardera.

§ 4.

“Bolagets andel af Tröskeln jämte afsöndring från Lilla Hoijum“ äfvensom allt, hvad enligt § 3 här ofvan skall af Kronan inlösas, skall af bolaget till Kronan afträddas två och ett halft år efter därom från någondera sidan skedd uppsägning, hvilken uppsägning dock icke får ske tidigare än den 1 januari 1909 eller senare än den 1 juli 1917, hvarför, därest uppsägning inom sistnämnda dag icke skett, uppsägning då skall anses vara verkställd.

Den i § 1 här ofvan omförmälda tomt å hemmanet Stallbacka skall till bolaget af Kronan afträddas å den dag, då, i enlighet med hvad här nedan i § 5 bestämmes, det däri omförmälda inlösningsbelopp skall af Kronan till bolaget gäldas.

Den i § 3 här ofvan bestämda värderingen skall vara avslutad och instrument däröfver vara till Kronan och bolaget öfverlämnade inom sex månader efter det uppsägning sålunda skett.

Aflämna ej gode männen värderingsinstrument inom den stadgade tiden, skall, därest ej kontrahenterna enas om att lämna gode männen uppskof med uppdragets fullgörande, nytt val af gode män äga rum i ofvan stadgade ordning.

§ 5.

Från det af gode männen bestämda värderingsbeloppet skall för den värdeminskning det, som af Kronan skall inlösas, kan anses hafva undergått under tiden från värderingen till afträdet, afdragas en summa motsvarande fyra procents årlig ränta å det af gode männen bestämda värderingsbeloppet från och med den dag värderingsinstrumentet till Kronan öfverlämnas till och med afträdesdagen.

Det inlösningsbelopp, som det efter nämnda afdrag sålunda åligger Kronan utgifva, skall Kronan jämte öfverlåtelsehandling å den i § 1 omförmälda tomt å hemmanet Stallbacka till bolaget öfverlämna en månad efter den dag, då värderingsinstrumentet blifvit till Kronan öfverlämnadt, mot det att bolaget då till Kronan öfverlämnar gravationsbevis, utvisande, att “Bolagets andel af Tröskeln jämte afsöndring från Lilla Hoijum“ icke är med inteckning besvärad, samt kvitterad öfverlåtelsehandling å hvad som af Kronan, enligt hvad ofvan bestämts, skall inlösas.

§ 6.

Bolaget står intill ofvan i § 4 bestämda afträdesdag risken för alla vådliga händelser.

Från den dag, då inlösningsbeloppet betalats, försäkras af Kronan till belopp, ej understigande de i värderingsinstrumentet upptagna värden, mot brandskada och explosion allt hvad af Kronan inlösts, men skola premierna för denna försäkring af bolaget återgäldas till Kronan, som äger uppbära utfallande ersättningsbelopp med skyldighet dock att till bolaget utbetala samma belopp, i den mån bolaget för binder sig använda desamma till att åter uppföra eller återställa, hvad som förstörts eller skadats, hvartill någon skyldighet för Kronan icke förefinnes.

Skulle å afträdesdagen något af det, som af Kronan inlösts, hvilket allt skall af bolaget intill sistnämnda dag i brukbart skick underhållas, icke vara i behåll af annan anledning än genom eldsvåda eller explosion, åligger det bolaget att till Kronan då genast utbetala, hvad därå af inlösningsbeloppet belöper, därest ej något af det, som saknas, blifvit ersatt med föremål af lika värde.

§ 7.

Den leveransskyldighet af elektrisk energi, som det på grund af här ofvan omnämnda afhandling åligger Kronan fullgöra, skall i stället för å "Bolagets andel af Tröskeln" verkställas å den i § 1 omnämnda tomten af hemmanet Stallbacka, och åligger det Kronan sålunda, att till ägaren af berörda tomt vid en viss af honom anvisad punkt därå utan ersättning för all framtid hela dygnet om leverera 550 elektriska hästkrafter med den spänning, som för det lokala kraftledningsnätet inom Trollhättans kommun kan komma att tillämpas.

Denna Kronans leveransskyldighet inträder tre månader före den dag, då "Bolagets andel af Tröskeln jämte afsöndring från Lilla Hoijum", enligt hvad här ofvan i § 4 bestämts, skall af bolaget till Kronan afträdas.

Skulle vid denna tidpunkt, på grund af nyssnämnda afhandling, elektrisk energi af Kronan levereras å "Bolagets andel af Tröskeln", skall dock under berörda tre månader från de 550 elektriska hästkrafter, som Kronan är skyldig att leverera å tomten af hemmanet Stallbacka afdragas så stort energibelopp, som af Kronan därunder kan komma att levereras å "Bolagets andel af Tröskeln", hvarest all leveransskyldighet för Kronan upphör den dag, då "Bolagets andel af Tröskeln jämte afsöndring från Lilla Hoijum" skall till Kronan afträdas.

Fördelningen af huru stor andel af de stadgade 550 elektriska hästkrafterna skall under nämnda tid af tre månader levereras å "Bolagets andel af Tröskeln" eller å tomten å hemmanet Stallbacka äger bolaget bestämma.

I afseende å här ofvan stadgade skyldighet att leverera elektrisk energi äger Kronan icke i något fall framställa invändning om preskription.

Det elektriska energibelopp, som sålunda skall af Kronan levereras å tomten af hemmanet Stallbacka, äger ägaren däraf tillgodogöra sig vare sig på tomten eller enom afledning därifrån för användning på andra håll.

§ 8.

Så länge den i § 7 omförmälda skyldighet för Kronan att leverera elektrisk energi fullgöres från kraftstation, som drifves med vattenkraft från Trollhätte Strömmar, skall följande gälla:

Olyckshändelse, naturföreteelser eller annan force majeure befriar Kronan från här ofvan bestämda leveransskyldighet af elektrisk energi, så länge hinder för leveransskyldighetens fullgörande därigenom föranledes, men åligger det Kronan att med alla till buds stående medel söka, så fort sig göra låter, vid äfventyr af skadeståndsskyldighet, undanröjja sålunda uppstående hinder för leveransskyldighetens fullgörande.

Ägaren af ofvan berörda tomt af hemmanet Stallbacka tillförsäkras emellertid för de 550 elektriska hästkrafter, som skola till honom levereras, företrädesrätt framför alla andra konsumenter, till hvilka elektrisk energi från Trollhätte Strömmar af Kronan upplåtes; dock att, ifall emellan Kungl. Maj:t och Kronan samt ägaren af sågverken N:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan aftal om förvärfvande åt Kronan af sagda verks vattenrätt mot skyldighet för Kronan att till säljaren leverera elektrisk energi kommer till stånd, ägaren af nämnda verk skall för en energimängd af 1,500 elektriska hästkrafter i företrädesrätt likställas med ägaren af nämnda tomt.

I följd häraf skola, därest i fall af force majeure Kronan ej kan leverera fullt 2,050 elektriska hästkrafter, ägaren af samma tomt och ägaren af verken N:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan vidkännas nödig minskning i energileveransen, hvardera i förhållande till sin andel af nämnda 2,050 elektriska hästkrafter.

§ 9.

Ägaren af ofvan berörda tomt af hemmanet Stallbacka tillförsäkras rätt för all framtid att utan ersättning för ledning för användning å andra håll af elektrisk energi, som, enligt hvad ofvan bestämts, skall å tomten levereras, framdraga ledningar å Kronan tillhöriga, under Styrelsens för Trollhätte Kanal- och Vattenverk förvaltning ställda fastigheter i Trollhättans, Vassända-Naglums och Västra Tunhems socknar, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas.

Kronan tillförsäkras äfven sådan rätt för all framtid utan ersättning för ledning af elektrisk energi öfver berörda tomt af hemmanet Stallbacka, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas.

Inteckning till säkerhet härför får ej beviljas i Kronan tillhörig fastighet, men har Kronan rätt att till säkerhet härför erhålla servitutsinteckning i berörda tomt.

§ 10.

Alla skatter och utskylder för "Bolagets andel af Tröskeln jämte afsöndring från Lilla Hoijum" med därå befintliga byggnader skola af bolaget ensamt betalas, därest Kronan tillträder nämnda lägenhet vid början af ett kalenderår intill tillträdet, men eljest intill utgången af det kalenderår, hvarunder tillträdet skall äga rum.

§ 11.

Alla kostnader i och för fastställande af afsöndring å tomten å hemmanet Stallbacka och lagfart därå skola af Kronan betalas.

§ 12.

Bolaget förbinder sig att, när hälst Kronan vid vederbörlig domstol gör ansökan om erhållande af tillstånd till utförande af anläggningar för tillgodogörande af vattenkraft vid Trollhättan, däremot icke framställa några som hälst invändningar eller anspråk, för såvidt därigenom icke något intrång förorsakas å de till bolagets ofvannämnda fastigheter hörande utmål och öfrig mark.

Förestående öfverlåtelse och aftal upphöra att vara för bolaget bindande, därest desamma icke af Kronan antagits före den 1 juli 1907.

Trollhättan den 23 mars 1906.

För Trollhätte Pappersbruks Aktiebolag

Leop. Landberg
enligt fullmakter.

Disponent L. Landbergs egenhändiga namnunderskrift bevittna:

A. R. Gustafsson.

Axel Ekwall.